عەبدولجەبار مستەفا مەعروف

دروستەی فرێز
لە زمانی کوردییدا

هەواڵنامەی کتێب

مەڵبەندی کوردۆلۆجی

هەرێمی کوردستان
سەرۆکایەتیی ئەنجومەنی وەزیران
مەڵبەندی کوردۆلۆجی

- نووسینی: عەبدولجەبار مستەفا مەعروف
- ناوی کتێب: دروستەی فرێز لە زمانی کوردییدا
- پیتچنین: نووسەر
- سەرپەرشتیاری چاپ : بڕیار فەرەج کاکی
- بەرگ: کەمال عەلی
- لە بڵاوکراوەکانی مەڵبەندی کوردۆلۆجی
- ژمارەی سپاردن: ١٠٧٣/ ساڵی ٢٠١٠
- تیراژ: ٧٥٠ دانە.
- نرخ: ٢٠٠٠ دینار
- زنجیرە: ٤٩

دەروازەی کتێب

مەڵبەندی کوردۆلۆجی
ناونیشان: سلێمانی، کانی ئاسکان – شەقامی ٣، گەڕەك/٢٠٥، ژ. خانوو/٢، ژ. پۆست/٩٥
تەلە فۆن: ٣١٩٣٠٩٣
www.kurdology.com
kteb@kurdology.com

ناوەرۆك

بابەت

پێشەکی ٧
بەشی یەکەم : دروستەی چەشن و جۆرەکانی فرێز لە (ش ز س)دا ٩-٨٩
بەشی دووەم : دروستەی چەشن و جۆرەکانی فرێز لە (ش ز ه)دا ٩١-١١٥
بەشی سێیەم : دروستەی چەشن و جۆرەکانی فرێز لە (د ك ژ)دا ١١٧-١٤٢
ئەنجام ١٤٣
پوختە. ١٤٥
Abstract. ١٤٧
هێما و کورتکراوەکان. ١٤٩
لیستی زاراوەکان. ١٥١
سەرچاوەکان. ١٥٥

هەواڵنامەی کتێب

پێشکەشە بە:

- دایك و باوکم
- هاوسەرو جگەرگۆشەکانم (گەلاّ، گەزۆ، گلێنە).
- خوشك و براکانم.
- هاورِێکانم.
- هەموو ئەو بەرِێزانەی، کە بۆ زمان و دۆز و خاکی نەتەوەکەم کاری دلّسۆزانە دەکەن.

هەولێنامەی کتێب

پێشەکی

لە رابردوودا هەستی نەتەوایەتیی و ئارەزووی کارکردنی زمانەوانیی لەسەر زمانی کوردیی، ببووە بنەمای کاری هەندێك دڵسۆزی نەتەوەکەمان، بەڵام لە دوا دووی دەیەیی سەدەی بیستەمەوە، لە رێی کەسانی ئاکادیمیی میللتەکەمانەوە، هەوڵدراوە، کە بۆ زمانەکەمان کار بە قوتابخانەی زمانەوانیی بکرێت. لەو دەمەوە رەوتە جیاوازەکانی لێکۆڵینەوە لە زمانی کوردییدا دەرکەوتن و بە هەموویان خزمەتی رێزمانی کوردییان کردووە. بە گشتی ئەو لێکۆڵینەوانەی لەسەر دیالێکتەکانی زمانی کوردیی کراون، بە جیا لە فۆنۆلۆژیی و مۆرفۆلۆژیی و سینتاکسییان کۆڵیوەتەوە. لەم کتێبەدا لەسەر بنەمای سینتاکس دروستە کار بۆ سەلماندنەوەی دیالێکتەکانی زمانەکەمان کراوەو بە پێی تیۆری حوکمکردن و بەستنەوە هەوڵ دراوە یاساو مۆدێلەکانی چەشن و جۆرەکانی فرێز لە دیالێکتەکانی زمانی کوردییدا دەستنیشان بکردێت. لەلایەکی دیکەشەوە، زۆربەی ئەو لێکۆڵینەوانەی تا ئێستا دەربارەی دروستەی فرێزەکانی زمانەکەمان کراون، جێکەوتەی فرێزەکانیان بۆ ناسینەوەی چەشن و جۆرەکانی فرێز کردووەتە سەنگی محەك، بەڵام لەم لێکۆڵینەوەیەدا جگە لە جێکەوتە، بایەخی سەرەکی بەجیاوازیی دروستەیی بۆ ناسینەوەیان دەدرێت.

کەرەستەی فرێزەکان لە دیالێکتی کرمانجیی ژووروو، خواروو و گۆرانەوە وەرگیراون. سەبارەت بە (د ك ژ) کەرەستەی ناوچەی دهۆك بەکارهێنراوە، بەڵام بۆ دیالێکتی کرمانجیی خواروو لە (ش ز س) ـ شاری سلێمانیی و بۆ گۆرانیش لە (ش ز ه) ـ ناوچەی تەوێڵە، کەرەستەکان بەدەستخراون. گشت داتاکانیش لە ئاخێوەرانی شێوەزارەکان کۆکراونەتەوە، نەك لە بابەتی نووسراو.

شایانی گوتنە ئەم کتێبە بە تەنها کاری نووسەر نییە، بەڵکو نامەیەکی ماستەر بووەو لە ساڵی (٢٠٠٥)دا لە بەشی کوردیی کۆلێژی زمانی زانکۆی سلێمانیی بەسەرپەرشتی (د. محەمەدی مەحویی) بەئەنجامگەیەنراوە.

ئەم لێکۆڵینەوەیە لەو سێ بەشەی خوارەوە پێکهاتووە. سەرەڕای ئەوەی لە هەر بەشێکدا وردە ئەنجام هەیە، لە کۆتاییشدا ئەو ئەنجامانەی سەبارەت بە دروستەی فرێزی هەر سێ شێوەزارەکە دەستکەوتوون، خراونەتە روو.

بەشی یەکەم:

بەشی یەکەمی ئەم نامەیە بۆ خستنەڕووی دروستەی چەشن و جۆرەکانی فرێز لە (ش ز س)دا تەرخانکراوە، لە ئەنجامەکەشیدا گشت یاسا دەستکەوتووەکان لە پارێکدا کۆکراونەتەوە.

بەشی دووەم:

ئەم بەشە، بەشێکی پراکتیکییە و تیایدا گشت ئەو یاسایانەی بۆ دروستەی فرێزەکانی (ش ز س) چنگکەوتبوون، بەسەر ئەوانەی (ش ز ھ)دا تاقیدەکرێنەوە، پاشان خاڵە جیاوازەکانی نێوان ئەو دوو شێوەزارە لە پارێکدا خراونەتەڕوو.

بەشی سێیەم:

ئەم بەشەش وەك بەشی دووەم، بەشێکی پراکتیکییە و تیایدا هەمان ئەو یاسایانەی بۆ دروستەی فرێزەکانی (ش ز س)و (ش ز ھ) دۆزرانەوە، بەسەر ئەوانەی (د ك ژ)دا تاقیدەکرێنەوە، لە کۆتایشدا جیاوازیی ئەمان و ئەوانەی (ش ز س) و (ش ز ھ)، نیشاندراون.

نووسەر

بەشی یەکەم

دروستەی چەشن و جۆرەکانی فرێز لە شێوەزاری سلێمانییدا

بەشی یەکەم ٩-٨٩

١/١) دیاریکردنی فرێز و چەشنەکانیان. ١١

٢/١) فرێزو چەشنەکانی. ١٣

١/٢-١ فرێزی ناویی. ١٣

١/٢-١-١) دیارخەرەکان. ١٦

١/٢-١-١-١) ناسراویی و نەناسراویی. ١٦

١/٢-١-١-٢) وشەی نیشانە. ١٩

١/٢-١-٢) هاوبەشیی و جیاوازیی ناسراویی و نەناسراویی لەگەڵ وشەی نیشانە.......... ٢٢

١/٢- ٢) فرێزی دیارخەریی. ٢٦

١/٢- ٢-١)جێکەوتەی دەرخەر و دەرخراو. ٣٢

١/٢- ٢-١-١) دەرخەرەکانی پێش دەرخراو. ٣٢

١/٢- ٢ - ٢)سەرەو ریزبوونی دەرخەرەکان. ٣٥

١/٢- ٢-١-٢) دەرخەرەکانی دوای دەرخراو.................... ٣٦

١/٢- ٢ -٣)جێکەوتەی دەرخەر و دەرخراو لە (ش ز س)دا.................... ٣٧

١/٢- ٢ -٤)دەرخەرەکانی فرێزی دیارخەریی. ٣٨

١/٢- ٣) دروستەکانی فرێزی ناویی. ٤٢

١/٢ ــ ٣ــ١) فرێزی ناویی سادە. ٤٢

١/٢ ــ ٣ــ١ــ ١) دەرخەرەکانی فرێزی ناویی سادە. ٤٤

١/٢ ــ ٣ــ٢) فرێزی ناویی خستنەپاڵ. ٤٥

١/١ ــ ٣ــ٢ــ ١) خستنەپاڵی خاوەندارییی. ٤٥

١/٢ ــ ٣ــ٢ــ ٢) خستنەپاڵی تایبەتیی. ٥٤

١/٢- ٤) فرێزی ئاوەڵناویی. ٥٨

١/٢-٥) فرێزی پێشناویی و فرێزی ئاوەڵکردارییی. ٦٦

١/٢-٦) فرێزی کرداریی. ٧٤

١/٢-٧) فرێزی خستنەتەکیەك. ٨١

١/٣) کۆی یاساکان ٨٤

هەواڵنامەی کتێب

١/١) دیاریکردنی فریز و چەشنەکانیان

جیاکردنەوەی وشە و مۆرفێمەکانی رستە، جیاکردنەوەی پێکهاتە سنتاکسییەکانی نابەخشن. رستە لە وەچەپێکهاتە و فریزەکانی پێکهاتووە، کە لە خودی رستەدا بە کەتەگۆرییە سینتاکسییەکان ناسراون. ئەگەر رستە لە وشە دروستببوایە، ئەوا دەتوانرا وشەکان بە ویستی مرۆڤ بقرتێنرێن و لە تەکیشیدا هەر دروستەی رستەیەکی رێزماندروست و واتاڕاست دەستبکەوێت (بڕوانە(١)).

١) ا - منداڵەکە لەسەر کورسییەکە دانیشتووە.

ب ـ *منداڵەکە لەسەر کورسییەکە

پ ـ *منداڵەکە لەسەر

ت ـ *منداڵەکە لە

ج ـ *منداڵەکە

چ ـ *منداڵ

ڕستە لە دوو وەچەپێکهاتە پێکدێت، کە وەچەپێکهاتەکانی بەشی بکەریی و بەشەکردارییین. لە رستەیەکی سادەدا، بەشی بکەر هەمیشە جێکەوتەی فریزێکی ناوییە و بەشەکردارییەکەش جێکەوتەی فریزێکی کردارییە[١]. ئەو دوو بەشە هەبوونیان لە ناو دروستەی رستەدا خورتییە. کەواتە لە چێوەی ئەو وەچەپێکهاتانەدانین، کە دەتوانرێن لابرێن. هەرچەندە لەبەرئەوەی زمانی کوردی (شێوە زاری سلێمانی) یەکێکە لەزمانە بکەرخراوەکان، دەتوانرێت بکەر بە فۆنەتیکیی دەرنەبڕدرێت[٢]. بەڵام نوێنەری بکەرەکە، کە جێناوێکی دەرنەبڕدراوە، لە جێکەوتەی فریزی ناویی بکەردایە، لە (١_ا)دا (منداڵەکە) فریزی ناویی بکەرییە و (لەسەر کورسییەکە دانیشتووە) بەشە کردارییەکەیە. لە دروستەی بەشەکردارییەکەیدا دروستەیەکی وەك (لەسەر کورسییەکە)، کە پێکهاتەیەکی ناو پێکهاتەیەکی گەورەترە، سەرپشکییە و دەتوانرێت لابرێت.

---

١) Noel Burton-Roberts (1997:31)

٢) محەمەدی مەحوی (٢٠٠١: ٤٥)

بۆ ئەوەی چەند وشە و مۆرفیمێك وەك وەچەپێکهاتە بناسرێنەوە و دەستنیشانبکرێت، پێویستە ئەم مەرج و تایبەتمەندییانەی خوارەوەی تیادابێت :[٣]

ا) هەر وەچەپێکهاتەیەك لە رووی دابەشبوونەوە وەك یەکەیەکی دروستەیی رەفتاردەکات و لە جێکەوتەی دیکەی رستەدا وەك تەنیا یەکەیەك دەردەکەوێتەوە، واتە بەشەکانی یەکەیەکی پێکەوە بەستراون و پێکەوە لە جێکەوتەی تری رستەدا دەردەکەون. شیکردنەوەکەمان لەسەر نموونەی ژمارە (٢) رووندەکەینەوە.

٢) جوتیارەکە نەمامەکەی چاند.

نموونەی ژمارە (٢) رستەیەکە، کە لە دوو وەچەپێکهاتە پێکهاتووە. بریتین لە (جوتیارەکە، نەمامەکەی چاند) دووەمیان دیسان دوو وەچەپێکهاتەیە (نەمامەکە، چاند). هەریەکەیان وەك یەکەیەك رەفتاردەکەن و لە جێکەوتەی تردا دەردەکەونەوە. جیاکردنەوەی وەچەپێکهاتەکان لە یەکتری دەبێتە هۆی تێکچوونی دروستەکەیان و دروستەی رستەکەیش (بڕوانە(٣)و(٩)).

٣) ا ـ *ەکە نەمامەکەی جوتیار چاند.

ب ـ *جوتیارەکە ەکە نەمام چاند.

ب) وەچەپێکهاتە رێگە بە هێنانەناوەوە و تێئاخنین نادات، هێنانەناوەوە تەنیا لە جەمسەرەکانەوە رێگەی پێدەدرێت. وەچەپێکهاتەی (جوتیارەکە) دەشێت لە جەمسەری پێشەوە و لەجەمسەری دواوەوەی فراوانبکرێت (بڕوانە(٤_اب)). بەڵام لە ناوەوە رێگە بە هێنانەناوەوە و تێئاخنین نادرێت (بڕوانە(٤_پ)).

٤) ا ـ دوو جوتیارەکە نەمامەکەیان چاند.

ب ـ جووتیاری دێکە نەمامەکەی چاند.

پ ـ *جوتیارانی دراوسێکەم نەمامەکەی چاند.

پ) جێناوێك دەتوانرێت لە جێگەی وەچەپێکهاتەکە دابنرێت. (٣) و (٤،٥) بەراورد بکە.

٥) ا ـ ئەو نەمامەکەی چاند.

---

٣) محەمەدی مەحوی و نەرمین عومەر ئەحمەد (٢٠٠٤ : ٣٨)

ب ــ ئەوان نەمامەکەیان چاند.

بـەڵام لـە وەچـەپێکهاتە ئاڵۆزەکانـدا (ئەوانـەی لـە دوو فرێـز و زیـاتر پێکهـاتوون) دەتوانرێـت بەشـێکی وەچەپیـچکهاتەکە بکرێـت بـە جێنـاو، چـونکە جێنـاو لەوەچـەپێکهاتەیەکدا جێـی فرێـزی نـاویی و دیارخـەریی دەگرێتـەوە(بڕوانـە(٦، ٥_ا)).(دەربارەی ئەوەی، کە {کوڕ} فرێزێکە بڕوانە: (١/٢- ٢-اب))

٦) ا ــ کوڕی زیرەك خۆشەویستە.

ب ــ ئەوی زیرەك خۆشەویستە.

ت) جێکەوتەی وەچەپێکهاتەیەك دەتوانرێت بە وشەیەکی پرسیاری گونجاو ئـاڵوگۆڕ بکرێت (بڕوانە(٧_اب)، یان دەتوانرێت پرسیار لە بەشێکی وەچەپێکهاتەکە بکرێت (بڕوانە ٦_ پ)). (دەربارەی ئەوەی، کە {جوان} فرێزێکە (بڕوانە(١/٢- ٤)).

٧) ا ــ شاری سلێمانی سروشتێکی جوانی هەیە.

ب ــ کوێ سروشتێکی جوانی هەیە؟

پ ــ شاری سلێمانی سروشتێکی چۆنی هەیە؟

ج) وەچـەپێکهاتە دەتوانرێـت لـە دەقـی گونجـاودا بقرتێنرێـت و لابرێـت (بڕوانـە: (٨_اب)).

٨) ا ــ نە تۆم دیوە و نە ئەوم دیوە. ⟵ ب ــ نە تۆم دیوە و نە ئەو.

فرێز پێکهاتەی ناو وەچەپێکهاتەیەکە، دەشێت وەچەپێکهاتەیەك فرێزێـك یـان چـەند فرێزێکی لە خۆگرتبێت.

پاشئەوەی لەسەرەوە روونکردنەوەمان لەسەر فرێز دا، لەم کۆتاییەدا ئەم پێناسـەیەی خوارەوە وەردەگرم و دەپەڕێمەوە بۆ چەشنەکانی.

فرێز: بریتییە لە وشەیەك یـان زنجیرە وشـەیەك ، کـە وەك یەکەیـەکی سینتاکسیی گۆکردنێکی سینتاکسیی هـەبێت و لـە جێکەوتـەی تـری رستـەدا وەك ئـەو یەکەیـە بەکاربهێنرێتەوە.[٤]

---

٤) Noel Burton-Roberts (1997:14)

٢/١) فرێزو چەشنەکانی

٢/١-١) فرێزی ناویی

بناغەی فرێزی ناویی ناوێکە، کە سەری واتاییەتی [٥]. (ف ن) لە جێکەوتەی تردا دەردەکەوێتەوە. بەو هۆیەوە دەتوانێت لەڕستەدا گۆکردنی بکەریی و بەرکاریی هەبێت، (بڕوانە(٧_ اب پ)).

٩) ا- جوتیارەکە نەمامەکەی چاند. (لە گۆکردنی بکەرییدایە)

ب ـ من جوتیارەکەم بینی. (لەگۆکردنی بەرکاری ڕاستەوخۆدایە)

پ ـ من خواردنم بۆ جوتیارەکە هێنا. (لە گۆکردنی بەرکاری ناڕاستەوخۆدایە)

فۆرمی (جوتیارەکە) فۆرمێکی یەك مۆرفیمی نییە، واتە وشەیەك نییە، بەڵکو بەپێی یاسای دروستەی فرێزی ناویی دروستبووە. لێرەدا ئەم پرسیارە دێتە ئاراوە، ئایا تاکە وشەیەك دەتوانێت، وەك فرێزێکی ناویی دەرکەوێت ؟

وەڵامی ئەم پرسیارە پێویستە بەتاقیکردنەوە بسەلمێنرێت. شیکردنەوەکە لەسەر نموونەی (١٠) ڕووندەکرێتەوە.

١٠) *کوڕ چوو بۆ بازاڕ.

لەدوو ڕووەوە ناتوانرێت، (کوڕ) لەو جێکەوتەیەدا دابنرێت :

ا) مۆرفیمە دیارخەریەکان نیشانەی [ناسراویی] یان [نەناسراویی] بەبناغەکە دەدەن. کەواتە ناوی (کوڕ) بەهۆی (ەکە ،ەکان، ێك)ەوە، ئەو نیشانانە وەردەگرێت، کە لە(١١)دا دیاریکراون:

١١)

ەکە	ەکان	یەك/ێك	ان
+ناسراو	+ناسراو	- ناسراو	ـ ناسراو
+دیاریکراو	+دیاریکراو	- دیاریکراو	ـ دیاریکراو
+تاك	+کۆ	+تاك	+ کۆ

بە جێبەجێکردنی پرۆسەی لکاندنی مۆرفیمی دیارخەرەکان (١٢_ ا ب پ ت) دەستدەکەون:

هەواڵنامەی کتێب

٥) Noel Burton-Roberts (1997:14)

١٢) أ ــ کوڕەکە

ب ــ کوڕەکان

پ ــ کوڕێك / یەك کوڕ

ب) ئەو ناوانەی بە مۆرفیمی / ــ ان/ دەکرێن بەکۆ و هەندێك لەو ناوانەیش، کە دەشێت قورسایی تایبەتیان بخرێتەسەر و لەم ڕێیەوە نیشانەی [+ گشتیی] و [+ کۆ] وەربگرن، ئەوجا دەتوانن، وەك فرێز گۆکردنی ڕێزمانیان هەبێت (بڕوانە(١٣_ ا ب) و (١٤_ ا ب)).

١٣) ا ـ پیاوان گەیشتن.

ب ـ پیاو کاری وەها ناکات.

١٤) ا ـ پڵنگ ئاژەڵێکی گۆشتخۆرە.

ب ـ ئاو لە پلەی سفری سەدیدا دەیبەستێت.

(١٣_ أ) ئەو ڕاستیە ئاشکرا دەکات، کە ئەوناوەی بە /- ان/ کراوە بەکۆ یان بە مۆرفیمێکی کۆی دیکەی وەك (کوڕگەل، میوەهات، دێهات،. ..) نیشانەی کۆی پێدراوە، بەقورسایی خستنەسەر گۆکردنی فرێزی ناویی دەبێت.

بەم پێیە {پیاوان} نیشانەکانی [+کۆ، +جیاکراوە] ی هەیە، بەڵام (پیاو) لە (١٣-ب)دا و (پڵنگ و ئاو) لە (١٤- ا ب)دا، کە هەمان گۆکردنیان هەیە، تەنها بە قورسایی خستنەسەر هەمان نیشانەیان وەرگرتووە و هەمان گۆکردنیشان هەیە.

بەهەمان واتا و هەڵسوکەوتی (١٤_ ا ب)ەوە ڕێگە بە (١٥_ ا ب) نادرێت. هۆکەشی بۆ ئەوە دەگەڕێتەوە، کە هەردوو ناوەکە لە [+ گشتی] و [+ کۆ] خراون.

١٥) ا- *پڵنگەکە / پڵنگێك ئاژەڵێکی گۆشت خۆرە

ب ــ *ئاوەکە / ئاوێك لەپلەی سفری سەدیدا دەیبەستێت.

لە (١٦_اب)دا دوو وشەی دیکە تاقیدەکرێتەوە:

١٦) أ ــ ئازاد چوو بۆ بازاڕ.

ب ــ ئەو چوو بۆ بازاڕ.

بەهەمان شێوە دەتوانین هەردوو وشەی (ئازاد) و (ئەو) لە (١٦)دا، بە فریزی ناویی ناوبنرێت، چونکە: ا) ناوی تایبەتی و جێناو لەناو خۆیاندا خاوەنی نیشانەی واتایی [+ ناسراوی] ین[٦].

ب) هەردوو وشەکە بەتەنها لە جێکەوتەی فریزی ناوییدان و گۆکردنی بکەرییان هەیە و دەشتوانن لە جێکەوتەی تردا دەربکەونەوە و گۆکردنی دیکەیان هەبێت، وەك لە (١٧_ ا ب پ) و (١٨_ ا ب پ)دا دیارن:

١٧) أ_ ئازاد چوو بۆ بازاڕ.

ب ــ من ئازادم بینی.

پ ــ کراسێکم بۆ ئازاد کڕی.

١٨) أ ــ ئەو چوو بۆ بازاڕ.

ب ــ من ئەوم بینی.

پ ــ کراسێکم بۆ ئەو کڕی.

بەتاقیکردنەوە سەلمێندرا، کە فریزی ناویی دەتوانێت یەك وشەی گشتیی و تایبەتیی و جیاکراوە و ناسراو و نەناسراو بێت.

١/٢-١-١) دیارخەرەکان[٧]

١/٢-١-١-١) ناسراویی و نەناسراویی

سەرەکیترین جۆری ئارتیکڵەکان (/ــ ەکە/، / ــ ێك/، / ــ ەکان/، /ــ ان/)ن، کە دەستەیەکی دیاریخەری ناسراویی و نەناسراویی کەتەگۆری ناون. ئارتیکڵەکان پێکهێنەری دروستەی فریزی ناوین و لە ناو فریزی ناوییدان.

بۆ ناسراویی تاك و کۆ فۆرمەکانی (ەکە، ەکان) و بۆ نەناسراویی تاك و کۆش فۆرمی (ێك، ان) هەن. ئەم مۆرفێمانە ئەونیشانانەیان هەیە ،کە لە (١١)دا خرانەڕوو، بەڵام ئەمانە فۆرمە سەرەکیەکانیان، بۆیە دەتوانرێت بگوترێت، کە هەر

---

٦) Noel Burton-Roberts (1997:155)

٧) دیارخەر سەرەناوێکە بۆ مۆرفێمەکانی ناسراویی و نەناسراویی و وشەی نیشانە.

فۆرمێكی تر لەجێی ئەوانەدا دەركەوت، ئەوا ئـەلۆمۆرفی ئـەوانن، وەك لـە (١٩_ ا ب)دا دیارن :

١٩) أ ــ كوڕەكە - ەكە
پیاوەكە - ەكە
ماسییەكە - یەكە
چەقۆكە - كە
مامۆستاكە - كە

ب ــ كوڕێك - ێك
مامۆستایەك - یەك
چەقۆیەك - یەك
ماسییەك - یەك

بەپێی كردەی جێنشینی دەركەوت، كـە (ەكـە، یەكـە، كـە) ئـەلۆمۆرفی مـۆرفێمی /ەكە/ن ، هەروەها (ێك، یـەك) ئـەلۆمۆرفی مـۆرفێمی /ێـك/ن (بڕوانـە(٤٥_ب))، هەر بە هەمان كردە دەركەوت، كە دیارخەرەكان تەنیا لەگەڵ كەتەگۆری ناودا دێـن. بەمەش یاسایەكی دروستەیی فرێزی ناویی دەستدەكەوێت، وەك لە (٢٠)دا دیارە.

٢٠) ف ن ⟵ ا ــ ن + دیارخەر
ب ــ دیارخەر+ ن

ئـەو ناوانـەی دیارخـەرەكانیان پێوەدەلكێـت، پێویـستە خـاوەنی ئـەم نیـشانانەی خوارەوەبن:-

١- پێویستە ناوەكە خاوەنی نیشانەی [+ گشتیی][8] و [+ ژمێـردراو] بێـت، بۆیـە دەوترێت [+گشتیی] چونكە(ناوی تایبەتیی) خۆی لە خۆیدا هەڵگری نیشانەی [+ ناسراویی] یە، بۆیە كەمبەها و زیادەیە، ئەگەر جارێكی تر بە / ـ ەكە/ بكرێتەوە بە ناسراو (بڕوانە(٢١_اب)).

٢١) أ ــ *ئازادەكە هات.
ب ــ *نەوزادەكە هات.

هەرچـەندە زۆر جـار دروسـتەی لـە جـۆری (٢١) ڕوودەدات، بـەڵام لـە چـێوەیەكی داخراوی نێوان دووكـەس یـان زیـاتردا دێـت، كـە (ئـازاد) ناوێـك بـۆلای یـەكێكیان

---

٨) ئەبوبەكر عومەر قادریش وایداناوە ، كە / ـ ەكە/ بە ناوی گشتییەوە دەلكێت. بڕوانە (٢٠٠٣ : ٢٩)

هاتبێت و ئەم لەوێ نەبووبێت. ئەم ڕوونکردنەوەیە دەتوانرێت، لە گفتوگۆی (٢٢ـ٢٣)دا بخرێتەڕوو:

٢٢) هێمن بە نەبەز دەڵێت :

ئازاد ناوێك هاتبوو بۆ لات، هەواڵی تۆی دەپرسی، تۆ لێرە نەبوویت.

نەبەز :   ئا ! ئەو(ئازاد)ە زۆر برادەرمە.

(جارێکی تر نەبەز دەڕواتەوە دەرێ، ئازادەکە دێتەوە)

٢٣- هێمن : ئازادەکە هاتەوە بۆلات، بەڵام ئەم جارەش لێرە نەبوویت، وتی: تەلەفونی بۆ دەکەم.

کەواتە کاتێك ناوی تایبەتی ناسراوی وەردەگرێت، کە بۆ لایەنی یەکەم نەناسراو بێت.

هەروەها بۆیە دەڵێین ناوەکە [+ ژمێردراو] بێت، چونکە مۆرفیمی ناسراویی و نەناسراویی لە خۆیاندا هەڵگری نیشانەی [+ تاك یان کۆ]ن. لەبەر ئەمەیە، ئەگەر ناوەکە [- ژمێردراو] بێت، ئەوا ڕێکەوتنی واتایی ڕوونادات، وەك لە (٢٤_ ا ب):

٢٤) أ ـ *ئاو ەکە

ب ـ *ئاو ێك

هەرچەندە لە ئاخاوتنەکانی ڕۆژانەماندا، دروستەی شێوەی (٢٥_ ا ب)، دێنە بەرگوێ:

٢٥) أ ـ ئاوەکە زۆر ساردە.

ب ـ ئاوێکی ساردم بۆ بێنە.

بەڵام لە (٢٥_ ا) بۆیە دروستەی {ئاوەکە} ڕوویداوە، چونکە لەناو دروستە قوڵەکەیدا ناوێك لابراوە، کە [+ ژمێردراو]ە، وەك لە(٢٦_اب پ ت)دا دیارە.

٢٦) ا ـ ئاوی پەرداخەکە زۆر ساردە.   ب ـ ئاوی چەمەکە زۆر ساردە.

پ ـ ئاوی ڕووبارەکە زۆر ساردە.   ت ـ ئاوی کانییەکە زۆر ساردە.

(٢٥_ ب) هەمان یاسای (٢٥_ا)ی هەیە، بەڵام ئەویش لە دروستەی قوڵییدا ناوێك هەیە، کەنیشانەی [+ ژمێردراو] ی هەیە (بڕوانە(٢٧)).

٢٧) پەرداخێك ئاوی ساردم بۆ بهێنە.

هەوالنامەی کتێب

٢- پێویستە ناوەکە هەڵگری نیشانەی [+کۆ نکرێت] بێت، واتە نابێت ناوەکە ئەبستراکت بێت، چونکە ناسراویی و نەناسراویی، بەپێی ئەو نیشانانەی لە (١١)دا دیاریکران، نیشانەی [+ تاك] یان هەیە، بەڵام ناوی ئەبستراکت، لەبەر ئەوەی چەمك و بیر دەگەیەنێت، ناتوانرێت بژمێردرێت (بڕوانە(٢٨)).

٢٨) أ‌ـ *خۆشەویستییەکی زۆر بەهێزە.

ب ـ *خۆشەویستییەکە زۆر بەهێزە.

ئەگەرچی زۆر جار هەندێك دروستەی لە جۆری (٢٨) بەر چاو دەکەوێت، بەڵام کاتێك لە دروستەی {خۆشەویستییەك} و {خۆشەویستییەکە}/ـ ەکە/ و/ ـ ێك/ بەکاردێن، ئەوا مەبەست بەخشینی نیشانەی [+ تاك] نییە، بەڵکو بۆ ڕێکخستنی نیشانەی [+ ناسراویی] و [+ جیاکردنەوە] یە، ئەویش بۆ جیاکردنەوەیەتی لە خۆشەویستیەکی تر .

چونکە ئەگەر بەبێ ناسراویی و نەناسراویی بەکاری بهێنین ئەوا [+ گشتیی] و[ـ ناسراو] دەبێت (بڕوانە(٢٩)).

٢٩) خۆشەویستیی لەنێوان کوڕ و باوکدا پێویستە.

لەناو دروستەی فرێزی ناوییدا ناوێك سەرێکە و ئەوانەی لە دەوروبەریدا دەردەکەون، دەرخەرن بۆ ئەو ناوە.[٩] دەرخەریش بەپێی ڕێسای سەرکۆتایی دەکەوێتە دواوەو ناوەکە لە سەرەتادایە. بۆ زانینی جێکەوتەی دیارخەر بە هۆی هێڵکاریی ژمارە(١)ەوە دروستەی فرێزی ناویی{کوڕەکە} دەنوێنرێت.

دارِشتەی هێڵکاریی ژمارە(١)

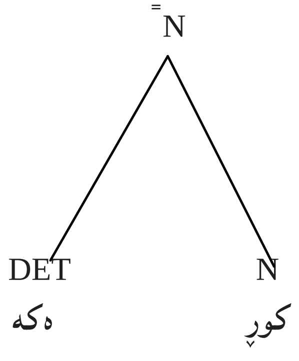

٩) Noel Burton-Roberts (1997:36)

٢/١-٢-١-١) وشەی نیشانە[10]

ئـەمیش کەرەسـتەیەکی دیکەیـە لـەو دیارخەرانـەی، کـە بەشـداریی لـە دروسـتەی نـاوەوەی فرێـزی ناوییـدا دەکـات. بـە هـەمان شـێوەی مـۆرفیمی ناسـراویی و نەناسراویی، دەبنە دەرخەری ناوێك و ناوەکەش وەك دەرخراو وسەری واتایی فرێزەکە گۆدەکات . فۆرمەکانی ئەم وشەی نیشانەیە بریتین، لە (ئەمە — ئەمانە) بۆ فۆرمی تاك و کۆی نزیك، (ئەوە — ئەوانە) بـۆ فـۆرمی تـاك وکـۆی دوور. [11] خـاوەنی ئـەو نیشانانەیەکە لە (٣٠)دا دیاریکراون :

٣٠)

ئەوە	ئەوانە	ئەمە	ئەمانە
+دەستنیشانکردن	+دەستنیشانکردن	+دەستنیشانکردن	+دەستنیشانکردن
+ جیاکردنەوە	+ جیاکردنەوە	+ جیاکردنەوە	+ جیاکردنەوە
+ تاك	ـ تاك	+ تاك	ـ تاك
ـ نزیك	ـ نزیك	+نزیك	+ نزیك

بەم پێیە دەتوانرێت یاسای دروستەیی ئەم فرێزە ناوییە، لە (٣١)دا دابرێژێت.

٣١- N + Dem ⟵ N⁻

پەیکاڵ لەگەڵ یاسای سـەرکۆتاییدا، بەشـێکی وشەنیـشانانەدارێژراوەکان دەکەوێتـە جێکەوتـەی بنـەڕەتی دروسـتەکەوە، کـە لـە پـاش فرێزەناوەکەوەیـە. ئـەو (ـــ ە)یـە کۆتایی ئەو فرێزە نیشاندەدات، کە نیشانەکراوە(بڕوانە(٣٢)).

٣٢) ا ــ ئەم پیاوە، ئەوپیاوە.

ب ــ ئەو پیاوە بالأبەرزە خوێندکارە.

پ ــ ئەو پیاوە زۆر بالأبەرزە خوێندکارە.

کەوانەی کتێب

١٠) فۆرمەکانی (ئەوە ـ ئەوانـە ، ئەمـە ـ ئەمانـە) بـە وشـەی نیـشانە نـاوزەدکراون ، لەبەرئـەوەی ئەگـەر بەتەنیاش بەکاربێن لە دروستەی قوڵیاندا ناوێك هەیە. تارا موحسن قادر وایدادەنێت ، کـە ئەگـەر بەتـەنیا بێن ئەوا جێناوی نیشانەن بڕوانە (٢٠٠٤: ١٠٣) ، بەڵام نەبوونی دەرخراو لەو جۆرە دروستانەدا بەڵگەی بە جێناو بوونیان نییە.

١١) ئـەورەحمانی حـاجی مـارف (١٩٨٧ : ٢٦٤) جگـە لـەو فۆرمانـەی نـاوبراو دەستنیـشانیکردووە ، فۆرمەکانی /ئەم / ، /ئەو/بۆ تاکی دوورو نزدیك و فۆرمەکانی /ئەمان/و /ئەوان/یش بـۆ کـۆی دوورو نزدیـك هەن ، کە فۆرمێکی سادەن. لە شێوەی پرسیاریشدا /کامە/ و /کامانە/ن.

ئەو ناوانـەی وشەنیـشانەکان دەبنـە دەرخـەریان، پێویـستە خـاوەنی ئـەم نیـشانانەی خوارەوەبن :-

١) پێویستە ناوەکە هەڵگری نیشانەی [+ گشتیی]بێت ،چونکە وشەی نیشانە، هەر وەك لــە نیــشانەکانی (٣٠)دا دیــاریکراوە، لــە خۆیــدا هــەڵگری نیــشانەکانی [+دەستنیشانکردن] و [+جیاکردنەوە]یە. بۆیە ئەگەر ناوەکە [+ گشتیی] بێت، ئـەوا وشە نیشانەکە ناوەکە دەستنیشاندەکات و نیشانەی [+ تاك]یـشی دەداتـێ، وەك لـە (٣٣_ اب)دا دیارە :

٣٣) ا ــ ئەم کوڕە

ب ــ ئەو کوڕە

بەڵام لە هەمان کاتدا پێویستە ناوەکە [+ ژمێردراو] بێت، چـونکە هـەردوو فـۆرمی (ئەمە، ئەوە) نیشانەی تاکێتی و فۆرمەکانی (ئەمانـە، ئەوانـە) نیـشانەی کۆیـان هەیـە (بڕوانـە(٣٤)). بۆیـە ئەگـەر ناوەکـە [- ژمێـردراو] بێـت ، ئـەوا دەرخـراو و دەرخەرەکەی لە نیشانەدا دژی یەك دەوەستنەوە.

٣٤) ا ــ ئەو کوڕانە

ب ــ ئەم کوڕانە

لە (٣٤)دا ناوی (کوڕ) نیشانەی [+ ژمێردراو]ی هەیە. بۆیـە لەگـەڵ نیـشانەی [+ تـاك] و [+ کـۆ]ی وشـەی نیـشانەدا ڕێکـەتووە. بـەم شـێوەیە، (٣٥_ اب پ ت) ڕێگەیان پێنادرێت.

٣٥) ا ــ *ئەو ئاوە

ب ــ*ئەم شیرە

پ ــ *ئەو ئاوانە

ت ــ *ئەم شیرانە

ئەگەرچی دروستەی جۆری (٣٥_ اب پ ت) لە ئاخـاوتنی ڕۆژانـە و لـە دروسـتەی گەورەتردا دێنە بەر گوێ، بەڵام وەهای دادەنێم، کە لەناو دروستەی قوڵیاندا نـاوێکی [+ژمێردراو] هەبوو بێت و لە دروستەی رووکەشـیاندا دەرنـەبڕدرابێت (بڕوانـە(٣٦_ اب پ ت)).

٣٦) ا ــ ئەو پەرداخەئاوە

ب ــ ئەم دەبە شیرە

پ ــ ئەو پەرداخە ئاوانە

ت ــ ئەم دەبە شیرانە

وەك لە (٣٠)دا ئاماژەی پێدرا، کە وشەی نیشانە هەڵگری نیشانەی [+دەستنیشانکردن] ە، بۆیە نابێتە دەرخەری ناوێك، کە [+تایبەتیی] بێت، چونکە ناوی تایبەتی لە خۆیدا هەڵگری نیشانەی [+ناسراویی] و [+دیارییکراویی]ە، بۆیە پێویست بە دەستنیشانکردنێکی دیکە ناکات. هەندێ جار دروستەی لە جۆری (٣٧_اب)یش دەبیسترێت.

٣٧) أــ ئەو ئازادە

ب ــ ئەم ئازادە

بەڵام هۆی رێگادان بەو جۆرە دروستانە ئەمانەن :-

ا ـ لابردنی ناوێکی گشتیی، واتە لە دروستەی قوڵی ئەو فرێزەدا ناوێکی دەرخراویی هەبووە و دەرنەبردراوە، وەك لە (٣٨)دا دیارە.

٣٨) ئەو کوڕەی ،کە ناوی ئازادە

ب ـ دەستنیشانکردنێکی دیکەی ناوەتایبەتییەکە، لە بارێکدا دەکرێت، کە تیایدا لە نێوان چەند ئازادێکدا ئازادناوێك دەستنیشانبکرێت (بڕوانە(٣٩)).

٣٩) ئەو ئازادەم بۆ بانگ بکە.

٢- ئەو ناوەی وشەی نیشانە دەریدەخات، پێویستە هەڵگری نیشانەی [+کۆنکرێت] بێت، چونکە ئەگەر دەرخراوەکە بوونێکی فیزیکی نەبێت، ئەوا بە وشەی نیشانە، ئاماژەی بۆ ناکرێت. بەم شێوەیە رێگە بە (٤٠__ اب پ ت) نادرێت.

٤٠) ا ــ*ئەم خەمە

ب ــ*ئەو خەمە

پ ــ *ئەو خەمانە

ت ــ * ئەم خەمانە

گەلێك جار ئەم جۆرە ناوی ئەبستراکتانە بەیارمەتی وشەی نیشانە دەردەخرێن، ئەویش بۆ مەبەستی جیاکردنەوەی ئەو ناوە ئەبستراکتانەیە لە کۆمەڵێك ناوی

ئەبستراکتی دیکەدا، واتە وشەی نیشانە لەوێدا هەڵگری نیشانەی [+ جیاکردنەوە]یە (بڕوانە(٤١)).

٤١) ئەم خەمەیانم لە هەموو خەمەکانم گەورەترە.

لە ئەنجامدا دەتوانرێت بگوترێت، کە دیارخەرەکان خاوەنی چەپکێك نیشانەی واتایین و بەپێی نیشانەی واتایی ئەو ناوەی پێوەی دەلکێن، یەکێك لەو چەپکەنیشانانەی پێدەدرێت. واتە لە رووی دروستەوە دیارخەر بە هەموو ناوێکەوە دەلکێت، بەڵام پێویستە لە رووی واتاشەوە بگونجێن.

١/٢-١-٢) هاوبەشیی و جیاوازیی ناسراویی و نەناسراویی لەگەڵ وشەی نیشانەدا

مۆرفێمی ناسراویی و نەناسراویی و وشەی نیشانە لەناو دروستەی فرێزی ناوییدا، بۆ سەری واتایی فرێزەکە گۆکردنی دەرخەرییان هەیە، کە ناوێکی گشتیی و ژمێردراو وکۆنکرێتە، هەروەها هەردووکیان خاوەنی نیشانەی واتایی ناسراویی و نەناسراویین، زیاتر لەوەیش وشەی نیشانە خاوەنی نیشانەی [+دەستنیشانکردن]یشە، واتە ئەو دوو مۆرفێمە لە دابەشبوونێکی تەواوکەرانەدان، ئەمانەش وایانکردووە، کە هەرگیز ئەو دوو دەرخەرە لە یەککاتدا لە دروستەی فرێزی ناوییدا نەیەن. [١٢] (نموونەی ٤٢) ئەمە دەسەلمێنێت.

٤٢) * ئەو کوڕەکە

لەگەڵ ئەوەشدا، ئەم جیاوازیانەی خوارەوە لە یەکیان جیادەکاتەوە:-

ا ـ وشەی نیشانە دەرخەرێکی پێشەوەییە، بەڵام ناسراویی و نەناسراویی دەرخەرێکی دواوەن.

ب ـ وشەی نیشانە دەشێت بەتەنیا و بەبێ دەرخراو بەکاربهێنرێت.[١٣] هەرچەندە بۆ کورتکردنەوەیە، بەڵام ناسراویی و نەناسراویی هەرگیز بەتەنیا بەکارناهێنرێت،

---

١٢) فاروق عومەر سدیق لە (تارا موحسن قادر ٢٠٠٤:١٠٤) وەرگیراوە.

١٣) Andrew Radford (1997: 41)

(٤٣_ ا ب) بەرامبەر بەیەك ڕێیان پێدراوە، بەڵام (٤٤_ ا) بەرامبەر بە (٤٤_ ب) ڕێی پێنەدراوە.

٤٣) ا ــ ئەو کوڕە پورزامە　　　　ب ــ ئەوە پورزامە

٤٤) ا ــ کوڕەکە هاتەوە　　　　ب ــ *ەکە هاتەوە

ئەگەرچی فۆرمی نەناسراوی /ێك/ بەهەمان گۆکردنەوە، لە شێوەی وشەی سەربەخۆ لە فۆرمی /یەك/دا دەردەکەوێت، بەڵام لەبەر ئەوەی سەربەخۆیە وەك / ئەمە، ئەوە، ئەمانە، ئەوانە / دێتە پێشەوە، واتە دەبێتە دەرخەرێکی پێشەوەی ناوەکە. گەر ناوێکیش بەدەنگی بزوێن کۆتایی هاتبێت، ئەوا مۆرفیمی / ـ ێك/ لە فۆرمی / ــ یەك/دا دەردەکەیت ،واتە ئەگەر / ــ یەك/ لە دواوە بەناوەکەوە لکا، ئەوا ئەلۆمۆرفی / ـ ێك/ە (بڕوانە (٤٥_اب)).

٤٥) ا ــ ئازاد بە یەك ئەسپی جوان لە پێشبڕکێکەدا بەشداریکرد.

ب ــ مامۆستایەك، *مامۆستاێك

/ یەك/ لە دروستەی (٤٥_ا) مۆرفیمی نەناسراوییە، بەڵام وەك وشەی سەربەخۆ دەرکەوتووە، دەتوانرێت جارێکی تر مۆرفێمی/ ـ یەك/ بە نەلکاوی بەکاربهێنرێتەوە، واتە مۆرفێمی / ــ ێك/ بکرێتەوە بە دەرخەری دواوەی ناوی(ئەسپ)، وەك لە (٤٦)دا دیارە.

٤٦) ئازاد بە ئەسپێکی جوان لە پێشبڕکێکەدا بەشداریکرد.

لە هێڵکاریی ژمارە (٢)دا دروستەی فرێزی {یەك ئەسپی جوان} خراوەتەڕوو. بەهێڵکاریی ژمارە (٣)ش دروستەی فرێزی { ئەسپێکی جوان} دەنوێنرێت و جیاوازی هەردوو دروستەکە دەردەکەوێت.

دارشتەی هێڵکاریی ژمارە (٢)

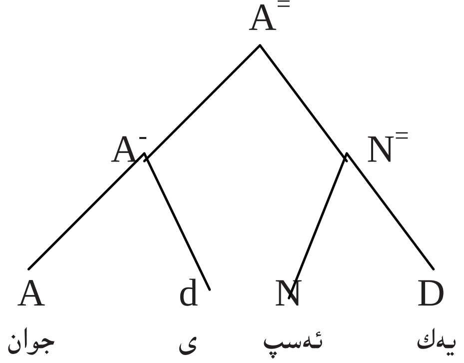

دارشتەی هێڵکاریی ژمارە (٣)

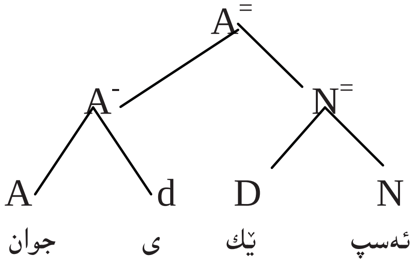

جیاوازیەکی دیکەی /یەك/ و /ێك/ لەوەدایە، کە /یەك/ وەك فۆرمێکی سەربەخۆ دەتوانێت ببێت بەدەرخراو بە مەرجێك دەرخراوە سەرەکیەکە لابرابێت و /یەك/ لەگەڵیدا هاونیشانە بێت، وەك لە (٤٧_ اب) و (٤٨_اب)دا دیارە.

٤٧) أ ـ یەك کەس لێرە بوو. ←——— ب ـ یەکێك لێرە بوو.

+ تاك + تاك

٤٨) أ ـ یەك دانەم بۆ بهێنە. ←——— ب ـ یەکێکم بۆ بهێنە.

لە (٤٧_ا)دا وشەی (کەس)، کە دەرخراوە، لەگەڵ مۆرفیمی/ یەك/دا هەمان نیشانەی [+ نەناسراو]یان هەیە. لە (٤٨_ا)یشدا، وشەی (دانە) لەگەڵ مۆرفیمی/ یەك/دا هەمان نیشانەی [+ تاك]یان هەیە.

ناسراویی و نەناسراویی و وشەی نیشانە لە دروستەی ناوەوەی فرێزی ناوییدا گۆکردنی دەرخەرییان هەیە. واتە بەپێی یاسای (Det+N) و(N+Det)دروستەیەکی (ف ن)دروستدەکەن[١٤]، بەڵام لەهەمان کاتدا دەبنە دەرخەری دەستەواژیلە بۆ دروستکردنی فرێزی دیارخەریی (بڕوانە(٤٩)).

٤٩- ا ـ کوڕە ئازا ←——— دەستەواژیلە ←——— کوڕەئازاکە

(کوڕە ئازا) بۆیە دەستەواژیلەیە، چونکە بەتەنیا لە رستەدا گۆکردنی نییە، ناشتوانێت ببێ بە وشە، چونکە بەتەنها بەکارهێنانی نییە. (دەستەواژیلە فۆرمێکە، کە لە وشە گەورەترە و لە فرێزیش بچوکترە.لە داهاتوودا لە دروستەکانی دەستەواژیلە دەدوێین).

---

١٤) تا ئێستا دروستەکانی (Det+N) و(N+Det) وەك دروستەی فرێزی ناویی خراونەتەڕوو، بەڵام لەداهاتوودا یەکێك دەبن لە دروستەکانی فرێزی دیارخەریی .

٢/١– ٢) فریزی دیارخەریی

دەتوانرێت لە رێی ئەم دروستانەی خوارەوە بسەلمێنرێت، کە فرێزی دیارخەریی لە زمانی کوردیدا خۆی لە چەشنەکانی دیکەی فرێز جیادەکاتەوە، بە تەنیا و لەناو دروستە لەناویەکشکاوەکاندا هەبوونی هەیە.

٥٠- Det + N ⟵ فرێزی دیارخەری (بڕوانە(١٢))

بۆ ئەم دروستەیە مەرجێك لە ئارادایە: پێویستە ناوەکە [+ گشتیی]بێت، نەك ناوی تایبەتیی کەس، هۆکەشی بۆ ئەوە دەگەڕێتەوە، کە ناوی تایبەتیی و جێناو بە تەنیا گۆکردنی ڕێزمانی وەك فرێزیان هەیە، بەڵام ناوی گشتیی بە تەنیا گۆکردنی فرێزی نییە، مەگەر:

ا ـ قورسایی بخرێتە سەر ناوە گشتییەکە، بە قورسایی خستنەسەر نیشانەی [+ناسراویی] پێدەدرێت و دەشێت ئەو گۆکردنە ڕێزمانییەی هەبێت.

ب ـ ناوەکە واتای [+ گشتیی] و[+ کۆ] هەبێت و دەریانبڕێت (بڕوانە(١٤)).

٥١) دەستەواژیلە + Det ⟵ فرێزی دیارخەریی

ا- [A +det] +N ⟵ دەستەواژیلەی ئاوەڵناویی مۆرفۆلۆژیی (بڕوانە(٥٢))

ب- [N + det]+ N ⟵ دەستە واژیلەی ناویی سینتاکسیی (بڕوانە(٥٣))

پ- [N+det] +N ⟵ دەستەواژیلەی ناویی مۆرفۆلۆژیی (بڕوانە(٥٤))

٥٢) کوڕە ئازا، کچە جوان

٥٣) مێژووی شار، قوتابخانەی ناوەندیی، پەنجەی دەست

٥٤) پیاوەکورد، پیاوەئاسنگەر[١٥]

پێکەوەبەستنی ناوەوەی دروستەی دەستەواژیلەی (٥١ـاپ) بە هۆی مۆرفیمی /ە/ وەیە، بۆ ئەوەی دۆخی ڕێزمانی بە فرێزەناوییەکە بدات، بەڵام لە دروستەسینتاکسییەکەی (ب)دا مۆرفیمی /ی/ ئەو ڕۆڵەی دیوە.

هەرسێ دەستەواژیلەکە هەڵسوکەوتی هەمان ناوی یاسای ژمارە (٥٠) یان هەیە، چونکە وەك ئەو بەتەنها نابنە فرێز و هەڵسوکەوتی فرێز لە جێکەوتەکانی ڕستەدا

---

١٥) دەستەواژیلەی ئاوەڵناویی و دەستەواژیلەی ناویی مۆرفۆلۆژیی دروستەیەکن ، کە لە نێوان ئاستی مۆرفۆلۆژیی و سینتاکسدان ، نە وشەی لێکدراون نە بوونەتە فرێزیش ، بۆیە لەڕێی دیارخەرەکانەوە دەکرێنە فرێز.

هەورامانەی کتێب

نیشاننادەن، کەواتە دەستەواژیلە و ناوی گشتیی بەهۆی دیارخەرەکانەوە دەکرێن بە فرێزی دیارخەریی (بڕوانە(٥٥)).

٥٥) ا ــ کوڕ ⟵ کوڕەکە

ب ــ کوڕە ئازا ⟵ کوڕە ئازاکە

پ ــ مێژووی شار ⟵ مێژووی شارەکە

ت ــ پیاوەکورد ⟵ پیاوەکوردەکە

٥٦- دەستەواژەی خستنەپاڵ

ا- N +[N + det] ⟵ خستنەپاڵی خاوەندارێتی، (بڕوانە(٥٧))

PRO

٥٧) ا ــ دەستی من ب ــ دەستی ئازاد

ب- N+[A + det] ⟵ خستنەپاڵی ئاوەڵناویی، (بڕوانە(٥٨_اب))

٥٨) ا ــ کوڕی ئازا

ب ــ کچی جوان

دەستەواژەی {دەستی من} هەمان دروستەی چەشنی (٥١_ب) ی هەیە، بەڵام جیاوازیەکەی لەوەدایە، کە (٥١_ب) خستنەپاڵی دوو ناوی گشتیین،ناویش بە نیشانەی [+ گشتیی]یەوە نابێتە سەری ڕێزمانی حوکمکەر، بەڵکو پێویستە ناوەکە تایبەتیی کەس بێت، بەڵام (٥٦_ا) دەستەواژەیەکە، کە کۆتاییەکەی بە جێناوێك[١٦] یان ناوێکی تایبەتیی کەس[١٧] هاتووە، بۆیە لە دەرەوە /_ەکە/ وەرناگرن (بڕوانە(٥٩_اب)).

٥٩) ا- *دەستی منەکە

ب- *دەستی ئازادەکە

ئەگەرچی (٥٩_ ب) زۆرجار ڕێگای پێدەدرێت، (بڕوانە (٢١،٢٢،٢٣))، بەڵام

---

١٦) جگە لە جێناوە سەربەخۆکانی /من ــ ئێمە ، تۆ ــ ئێوە ، ئەو ــ ئەوان/ ، جێناوەلکاوەکانی /م ــ مان ، ت ــ تان ، ی ــ یان/ یش ئەو ڕۆڵە دەبینن.

١٧) ناوی تایبەتیی کەس لە ناوی تایبەتی تر جیاکراوەتەوە، چونکە ناوی تایبەتیی کەس بۆ ناوی مرۆڤەو لە دروستەی قووڵیدا هیچ ناوێکی گشتیی نییە ، بەڵام ناوی تایبەتیی بۆ ناوی شوێن و جێگایە ، کە لە دروستەی قووڵیدا ناوێکی گشتیی هەیە ، وەك (شاری سلێمانیی سلێمانیی)

(٥١_ب) لە دەرەوە / ــ ەکە/ وەردەگرێت، چونکە دەستەواژیلەیە و هەڵسوکەوتی وشەی هەیە، وەك لە (٥٢،٥٣،٥٤)دا رویانداوە.

دەستەواژەی (کوڕی ئازا) لە(٥٦_ب) دا هەمان دروستەی چەشنی(٥١_ا) ی هەیە، بەڵام جیاوازییەکە لەگەڵ (٥١_ا)دا لەوەدایە، کە(٥٦_ب) دەستەواژەیەکە، نە لەناوەوەو نە لە دەرەوە/ ــ ەکە/ وەرناگرێت (بڕوانە(٦٠_اب پ)).

٦٠) ا- کوڕێکی ئازا، ب-* کوڕی ئازاکە.

(٥١_ا) لەدەرەوە/ ــ ەکە/ وەردەگرێت، نەك لە ناوەوە (بڕوانە(٦١_اب)).

٦١) ا- کوڕە ئازاکە

ب-*کوڕەکە ئازا

پەیوەست بە وەرگرتنی دیارخەرەوە دەستەواژیلەکان هەڵسوکەوتی ناوی گشتیی (کوڕ) نیشاندەدەن، چونکە دەستەواژیلەکان لە ناوەوە دیارخەر وەرناگرن، بۆیە (٦١– ب) رێگەی پێنەدراوە.

لەبەر ئەم هۆیانەی خوارەوەشە، کە دەستەواژیلەکان لەناوەوە دەرخەر وەرناگرن:

ا- دیارخەر دەبێتە دەرخەری دەستەواژیلەکە، نەك دەرخەری ناوی یەکەمی دەستەواژیلەکە بەتەنیا (بڕوانە(٦١_ب).

ب ــ هەم دەستەواژیلەیەك و هەم ناوێك وەك یەك دیارخەر وەردەگرن. واتە وەك چۆن بەشێکی ناوێك دەرخەر وەرناگرێت، بەشێکی دەستەواژیلەش بەتەنیا دەرخەر وەرناگرێت.

کەواتە(٥١_ب) دەستەواژیلەیە، چونکە بناغەکەی هەڵسوکەوتی دەستەواژیلە پیشاندەدات. بەڵام (٥١_ب) {مێژووی شار}لەبەر ئەوەی بناغەکەی (مێژوو)ە و هەڵسوکەوتی وشەی هەیە، دەتوانرێت بوترێت (مێژووەکەی شار)، ئەو کاتە (مێژوو) بەپێی یاسای (٥٠) هەڵسوکەوتی{کوڕەکە}ی هەیە، پاشان دەرخەری(شار) ی بۆهێنراوە، واتە {مێژووەکەی شار} هەمان دروستەی {مێژووی شار}ی نییە.

دروستەی (٢) لەهێڵکاری (٤)دا داڕێژراوەو دەربڕدراوە:

هەواڵنامەی کتێب

دارشتەی هێڵکاریی ژمارە (٤)

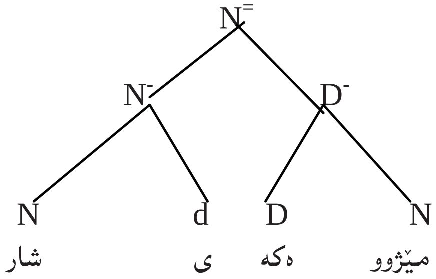

دەشێت فرێزی دیارخەریی لە ناو فرێزی دیارخەریی دیکەدا بشکێتەوە (بڕوانە(٦٢)).

٦٢) مێژووەکەی شارەکە

دەتوانرێت دروستەی (٦٢) لە هێڵکاری ژمارە(٥) دا دابڕێژرێت و بخرێتەڕوو.

دارشتەی هێڵکاریی ژمارە (٥)

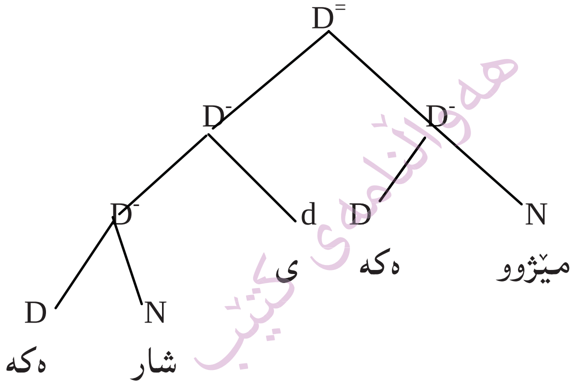

ئایا دروستەی (٥٦_ا) هەم بناغەکەی و هەم دروستە تەواوەکە دیارخەر وەردەگرن؟ وەك ئاماژەی پێدرا، ئەگەر دروستە تەواوەکە کۆتاییەکەی بەجێناو و ناوی تایبەتیی هاتبێت دیارخەر وەرناگرێت. کەواتە لە دەرەوە دیارخەر وەرناگرێت، نەك لەناوەوە (بڕوانە(٦٣)).

٦٣) ا- دەستێکی من

ب- دەستێکی ئازاد

لە دروستەیەکی وەکو (٦٤) دا، لەبەرئەوەی رستەی سەر جێناوییە، دیارخەری وەرگرتووە.

٦٤) دەستی منێك ،کە نەخۆشم، بێهێزە.

به پێی هەمان یاساو مەرج دروستەی (٥٦_ب) لە ناوەوە/ ـ ێك/ ڕێگای پێدەدرێت (بڕوانە(٦٥))

٦٥) ا- کوڕێکی ئازا

ب- کچێکی جوان

شکانەوەکان لەناو فرێزی ناویی و فرێزی دیارخەرییدا دەرخران. دەرکەوت، کە فرێزی ناویی و فرێزی دیارخەریی هەن و بۆ ڕوونکردنەوەی دروستەی فرێز پێویستن. چونکە ئەگەر نەبوونایە، ئەوا نەدەتوانرا ڕێگادان و ڕێگانەدانی ئەو دروستانەی لە سەرەوە باسکران، شیبکردێنەوە.

لێکۆڵینەوە لەسەر دەرکەوتنی هەریەك لە فرێزی ناویی و فرێزی دیارخەریی ، لەناو فرێزی ئاوەڵناوییدا (بڕوانە(٥٨)،(٦٥))، یان شکانەوەی فرێزی دیارخەریی لەناو فرێزی ناویی خستنەپاڵی خاوەندارییدا(بڕوانە(٦٣)) و شکاندنەوەی فرێزی دیارخەریی لەناویەکدا (بڕوانە(٦٢))، ڕاستی هەبوونی فرێزی دیارخەریی نیشاندەدەن.

٦٦- N + (DEM)Det ⟵ فرێزی دیارخەریی (بڕوانە(٣٣)،(٣٤))

یاسای ژمارە (٦٦) بۆ جۆرێکی دیکەیە لە دروستەکانی فرێزی دیارخەریی، کە هەمان دروستەی (٥٠)ی هەیە و ناوەکەش وەك (کوڕ) دیارخەر وەردەگرێت، تەنیا جیاوازیان لەوەدایە کە (Det) لەم دروستەیەدا دەرخەرێکی پێشەوەیە (بڕوانە هاوبەشیی و جیاوازیی ناسراویی و نەناسراویی و وشەی نیشانە ١/٢-١-٢).

بەم شێوەیە دەرخەرەکانی کۆی ناسراو / ـ ەکان/ و کۆی نەناسراوی/ ـ ان/ هەمان خەسڵەتی (Det)ی دروستەی (٥٠) یان هەیە، ئەو ناوانەی کە کۆی ناسراویی و نەناسراویی دەبنە دەرخەریان، هەمان خەسڵەتەکانی ناوێکی وەك (کوڕ)یان هەیە، بەمەش دەرکەوت، کە کۆی ناسراو و نەناسراو ئارتیکڵن و دەچنە ژێر چەتری(Det)ی دروستەی (٥٠)ەوە.

مۆرفیمەکانی/ ئەوە- ئەوانە/ و /ئەمە- ئەمانە/، کە دەچنە جێی (Det)ی دروستەی (٦٦) وشەی نیشانەن (بڕوانە(٣٣)،(٣٤)).

هەروەك ڕوونکرایەوە جیاوازیی نێوان (Det)ی دروستەی (٥٠) و (Det)ی دروستەی (٦٦) تەنیا سەربەخۆیی و ناسەربەخۆیی و شوێنی دەرکەوتنیانە. بابزانین

ئایا وشـەی نیـشانە وەك (Det)ی دروسـتەی (٥٠) هـەمان هەڵـسوكەوتی دروسـتەی (٥١_أ) و (٥١_ ب) دەكات ؟

ئەم نموونانەی خوارەوە، بۆمان ئاشكرا دەكەن، كـە هـەمان هەڵـسوكەوتیان هەیـە ، بـەڵام وەك دروسـتەكانی (٦٧_ اب پ ت) و (٦٨_ اب پ ت) (Det) دەرخـەرێكی پێشەوەیە.

٦٧) ا- ئەو كوڕە ئازایە ب- ئەم كوڕە ئازایە

پ- ئەو كوڕە ئازایانە ت- ئەم كوڕە ئازایانە

٦٨) ا- ئەو مێژووی شارە ب- ئەم مێژووی شارە

پ- ئەو مێژووی شارانە ت- ئەم مێژووی شارانە

لـە وەڵامدانـەوەی پرسـیارەكەوەو لـە رێـی هێنانـەوەی نموونـەكانی (٦٨,٦٧)ەوە، دروستەكانی (٦٩_اب پ) دەستدەكەون.

٦٩) Det + دەستەوژێلە ⟵ فرێزی دیارخەریی (بڕوانە(٦٧،٦٨)).

ا ـ [A+ det]+ N ⟵ دەستەواژێلەی ئاوەڵنـاویی مۆرفۆلـۆژیی (كـوڕە ئـازا، كچە جوان)

ب- [N+det]+ N ⟵ دەسـتەواژێلەی نـاویی سینتاكـسیی (مێـژووی شـار، قوتابخانەی ناوەندیی)

پ- [N+det]+N ⟵ دەسـتەواژێلەی نـاویی مۆرفۆلـۆژی (پیـاوە كـورد، ژنـە نانكەر).

لە ئەنجامدا، دەتوانرێت دروستە دەستكەوتووەكان لە (٧٠) دا كۆبكرێتەوە و ئاماژە بە یاساكانی بەرهەمهێنانی فرێزی دیارخەریی بدرێت:

٧٠) ا ـ N + Det ب ـ دەستەواژێلە + Det

پ ـ N + Det ت ـ Det + دەستەوژێلە

هەواڵنامەی کتێب

٢/١– ٢–١) جێکەوتەی دەرخەر و دەرخراو [١٨]

بە مەبەستی ڕێسای پێکەوەهاتنی دەرخەر و دەرخراو ،پەیوەست بە سەرەو ریزبوونیانەوە، چەند نموونەیەك لە زمانی ئینگلیزی دەهێنرێنەوە و پاشانیش بۆ دۆزینەوەی ئەوانەی زمانی کوردیی سودیان لێدەبینرێت.

٢/١– ٢–١–١) دەرخەرەکانی پێش دەرخراو

ئەو دەرخەرانە لە زمانی ئینگلیزیدا دەکەونە پێشەوە، کە سەر بەیەکێك لەم کەتەگۆریانەی خوارەوەبن:

أ) ناسراویی و نەناسراویی (ARTICLE)

ب) ئاوەڵناو (ADJECTIVE)

ت) پلە (DEGREE)

پ) ژمارە (NUMBER)

ج) رادە (QUANTIFIER)

ح) ناو (NAME)

خ) وشەی نیشانە (DEMONSTRATIVE)

د) مۆرفێمی خاوەنداریی (POSSESSIVE)

سەرەورِیزبوونی (أ_ گ) بە پێی یاسایە و لە خوارەوە دەخرێنەڕوو.

(أ) دەبێتە دەرخەری ناو لەمەوە یاسای ژمارە (١) دەستدەکەوێت.

1) ART + N the man

هێڵکاریی ژمارە (٦)

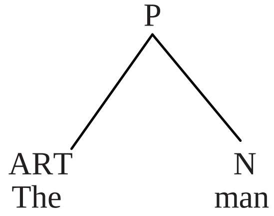

تێکردەی (ب) بۆ یاسای ژمارە (١) دروستەیەکی وەك (the old man) دەرکردەکەیەتی.

١٨) بۆ ئەم پارە سود لە (Andrew Radford (1997 و (Noel Burton-Roberts (1997 وەرگیراوە.

هێڵکاریی ژمارە (٧)

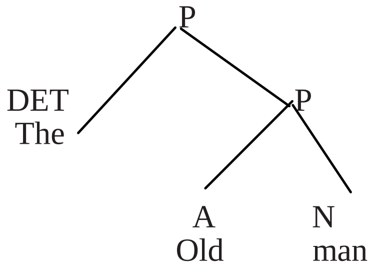

به پێی هێڵکاری ژمارە (٢) تێکردەی (ب)، کە ئاوەڵناوێکە، بووەتە دەرخەری ناوەکە، نەك گشت فریزەکە، چونکە ئاوەڵناو دەتوانێت ببێتە دەرخەری ناو. لەمەوە یاسای ژمارە (٢) دەستدەکەوێت. لە هێڵکاری (٧)دا دیارە، کە دیارخەرەکە دەرخەری گشت فریزەکەیە.

2) A + N old man

(پ) دەبێتە تێکردە بۆ یاسای ژمارە(٣)و سەرەوریزبوونێکی وەك (very old man) بەدەستەوە دەدات.

وەك هێڵکاری ژمارە (٨) دەریدەبڕێت، پلە دەرخەری ئاوەڵناوە نەك ناو، لەمەوە یاسای ژمارە (٣) دەستدەکەوێت:

3) DEG + A very old

هێڵکاریی ژمارە (٨)

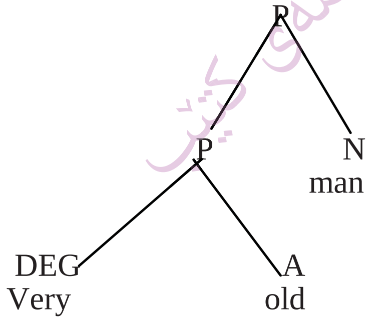

دەکرێت یاسای ژمارە (٣) لە پرۆژەیەکی گەورەتردا، بە پلەیەك دەربخرێت و ئەمەیش لە هێڵکاری ژمارە (٩)دا دیارە. هێڵکاری ژمارە (٩) دوو دروستەیی دروستەی (very old man) دەسەلمێنێت.

هێڵکاریی ژمارە (٩)

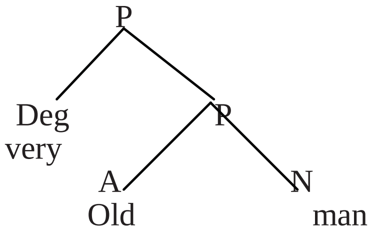

(ت) دەرخەری ژمارەی ناوە. پێكەوەهاتنی ناو و ژمارە لە دروستەیەكدا یاسای ژمارە (٤) بەرهەمدەهێنێت.

4) Number + N   one man

هێڵكاریی ژمارە (١٠)

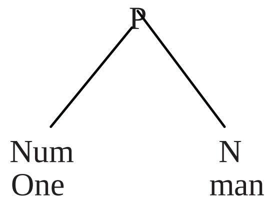

(ج) دەرخەری چەندێتی ناوە، ئەگەر لە دروستەیەكدا رادە و ناو پێكەوەهاتن، ئەوا یاسای ژمارە (٥) دەستدەكەوێت.

5) Quantifier + N   many books

هێڵكاری ژمارە (١١)

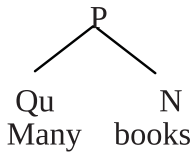

(چ) هەمان هەڵسوكەوتی (ب)ی دەبێت، چونكە لە جێكەوتەی ئەودا دەردەكەوێت و بەنیشانەی ئاوەڵناوییەوە دەبێتە دەرخەری ناو و یاسای ژمارە (٦) دادەڕێژێت.

6) N +N   history teacher

هێڵكاریی ژمارە (١٢)

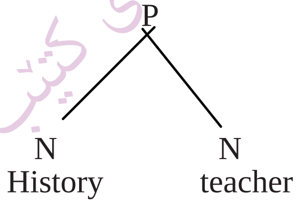

(ك) دەبێتە دەرخەری كەتیگۆری ناو ، پێكەوەهاتنی وشەی نیشانە و ناو لە دروستەیەكدا، یاسای ژمارە (٧) دەستدەخات.

7) DEM + N   these men

هێڵكاریی ژمارە (١٣)

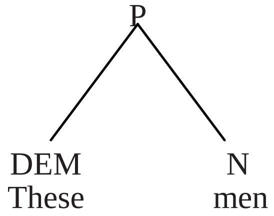

(گ) دەبێتە دەرخەری کەتیگۆری ناو ، پێکەوەهاتنی مۆرفیمی خاوەنداریی و ناو لە دروستیەکدا، یاسای ژمارە (٨) بەرهەمدێت.

8) POSSESSIVE + N   my book

هێڵکاریی ژمارە (١٤)

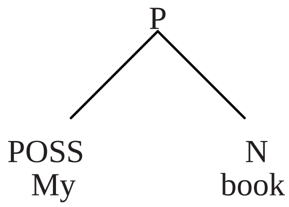

٢/١– ٢–٢) سەرەو ریزبوونی دەرخەرەکان:

دەرخەرەکانی پێشەوە دەستنیشانکران، بەڵام ئایا لە پێکەوەهاتنی چەند دەرخەرێکی پێشەوەدا، کام سەرەو ریزبوونەیان هەیە؟ ئەگەر لە دروستەیەکی وەك { The old Romanian history teacher} بڕوانرێت، دەبینرێت، کە لە سەرەتادا بەپێی یاسای ژمارە(٧) دروستەی فرێزی{history teacher } دروستبووە و پاشان بە پێی یاسای ژمارە (٣) دروستەی فرێزی{old Romanian } دروستبووە و بووەتە دەرخەری پێشەوەی فرێزی دوای خۆی. ئەوجا / The / بووەتە دەرخەری گشت فرێزەکە. لە کەوانەی شکاوەدا ئەم دروستەیە و دروستەکانی تری نوێنراون.

(A   [ART[ADJ + N] + [N + N]]

(B   [ART[ADJ[N + N] + N]]

(C   [ART[ADJ[N] + [N + N]]

هەرسێ دروستەی (A, B, C) دەریدەخەن کە سەرە و ریزبوونی دیارخەر و ئاوەڵناو و ناو (وەك دەرخەر) لە دروستەیەکی ئاوێتەدا بەپێی تێکەڵبوون و شکانەوەی یاساکانی (١_ ٨) درووستبوون.

بابڕوانینە نموونەیەکی دیکەی وەك (These three dare books): لە سەرەتادا بەپێی یاسای ژمارە (٣) دروستەی {dare book} دروستبووە و پاشان <three>، کە ژمارەیە، بووەتە دەرخەری فرێزەکە و<these>یش، کە وشەی نیشانەیە، بووەتە دەرخەری گشت فرێزەکە. دروستەکەی لەکەوانەی شکاوەدا داڕێژراوە.

[DEM [NUM [DARE + BOOKS]]

لـە (٢/١- ٢-١-١)دا دەرخـەرەکانی (أ _ ك) بەگـشتی خرانـە ژێـر چـەتری دەرخەرەکانی پێشەوە. کەواتە بەپێی ئەو روونکردنەوانە، دەکرێت یاساکانی ژمارە (١، ٤، ٥، ٧، ٨) لە یاسای (A)دا و یاسای ژمارە (٢) لە یاسای (B)دا و یاسای ژمارە (٣) لە یاسای (C)دا و یاسای ژمارە (٦) لە یاسای (D)دا کۆبکرێنەوە و گشتیان لە یاسای (٩)دا دیاریبکرێن.

9)

A)	DETERMINERS + N
B)	A + N
C)	DEG + A
D)	N + N

٢/١- ٢-١-٢) دەرخەرەکانی دوای دەرخراو

لە زمانی ئینگلیزیدا، ئەگەر ئاوەڵکردار لەناو بەشە کرداردا هەبوو، ئەوا ئاوەڵکردارەکە وەك دەرخەری دواوەی کردارەکە گۆدەکرێت. لەمەشەوە یاسای ژمارە (١٠) دەستدەکەوێت.

10) VERB + ADVERB He runs fast

لە هێڵکاری ژمارە (١٥)دا دروستەی بەشەکردارەکە {runs fast} خراوەتەڕوو.

هێڵکاریی ژمارە (١٥)

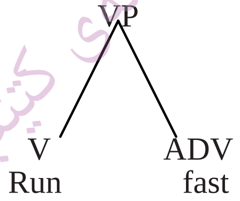

بەڵام ئەگەر یاسای ژمارە(١٠) بە (DEGREE)یەك فراوانبکرێت، ئەوا یاسای ژمارە (١٠) دەرکردەکەی دەبێت.

10) DEGREE + ADVERB He runs very fast

هێڵکاریی ژمارە (١٦)

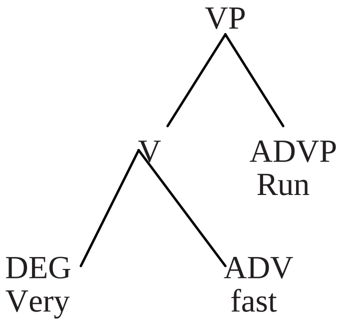

هێڵکـــاریی ژمـــارە (١٦) دەریـــدەخات، کـــە {very fast}دەرخـــەرێکی ناســـادەی کردارەکەیە و پێوەی هەڵواسراوە، بـەڵام لـە رسـتەیەکی وەك (Mary is very tired)دا دروستەیەکی وەك (very tired)، کە بە پێی یاسای ژمـارە (١٠) دروسـتبووە، بـەڵام وەك لـە هێڵکـاری ژمـارە (١٧)دا دەردەکـەوێت، ئاوەڵکردارەکـە بـە رسـتەکەدا هەڵواسراوە، نەك بە فرێزی کرداریدا. کرداری رستەکە (AXULARY VERB)ە، بۆیە لە رووی واتـاوە فرێـزە ئاوەڵکردارییەکـە، وەك دەرخـەی ئـەو گۆناکـات، بـەڵکو بـۆ بکەرەکەیە، کە (Mary)یە.

هێڵکاریی ژمارە (١٧)

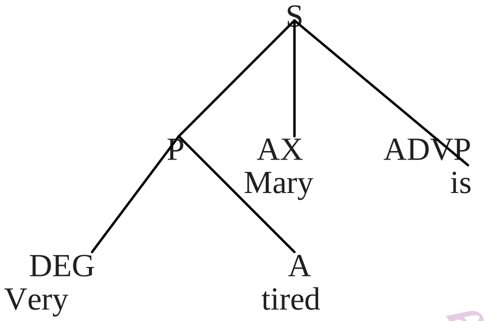

یاسایەکی گشتی بۆ ئەو دەرخەرانەی کە لەزمانی ئینگلیزییدا دەکەونە دواوە، لە (9-E)دا نوێنراوە.

E) VERB + ADVERB

٢/١- ٢-١-٣) جێکەوتەی دەرخەر و دەرخراو لە (ش ز س)دا

یاسـای (9-A) بـۆ زمـانی کـوردیی هـەمان سـەرەو ریزبـوونی هەیـە، ئـەو یاسـایە مۆرفێمەکانی ناسراویی و نەناسـراویی ناگرێتـەوە، چـونکە ئارتیکـڵ مـۆرفێمێکی ناســـەربەخۆ و لکـــاوەو یەکێکـــە لـــە دەرخـــەرەکانی دواوە، هـــەروەها مـــۆرفێمی خاوەندارییش وەك دەرخەری دواوە دەردەکەوێت (بڕوانە(٧١_ا)).

لە زمانی کوردییدا تەنیا مۆرفێمـەکانی ناسـراویی و نەناسـراویی و وشـەی نیـشانە دیلرخـەرن. مۆرفێمـەکانی رادە و ژمـارەی بنجیـی و کـەرتیی،[١٩] وەك دەرخـەری پێشەوە و مۆرفێمی خاوەندارییش وەك دەرخەری دواوەی فرێزی دیارخەریی و فرێـزی

١٩) ئەورەحمانی حاجی مارف (١٩٩٨ : ٦٢)

ناویی گۆدەکەن (بڕوانە (٧٢)،(٧٣)). سەرەڕای ئەوەیش، ژمارەی پلەیی دەتوانێت ببێتە دەرخەری دواوەی ناو، (دووەم پۆل ⟵ پۆلی دووەم).

یاساکانی (9-B,D,E) بۆ زمانی کوردیی یاسای پێچەوانەیە، چونکە لە زمانی کوردیدا سەر لە کۆتایی دایە. سەرەڕای ئەوەش لە زمانی کوردییدا یاسای (9-B,D) بەیاریدەی /ی/ پێکەوە دەبەسترێن(بڕوانە(٥٣)،(٥٨)). یاسای (C) لە زمانی کوردیدا بەهەمان شێوە بەرهەمدەهێنرێت (بڕوانە(١٣٨)). لە یاساکانی (١_ ٧)دا پوختەی ئەو یاسایانە بۆ زمانی کوردیی داڕێژاون:

١) Determiner + N

أ- Articl + N پیاوەکە، دارەکە، کچەکە.

ب- N + Demonstrative ئەو پیاوە، ئەم دارە، ئەو پیاوانە، ئەم دارانە.

٢) N + Quantifier هەندێك ئاو، تۆزێك نان، تۆزقاڵێك نان

٣) N + Number دوو کوڕ، سێ برا، چوار گوڵ

٤) A + N کوڕی زیرەك، کچی جوان

٥) A + Degree زۆر زیرەك، زۆر جوان

٦) Verb + Adverb زوو هاتەوە، دڕەنگ ڕۆشتەوە.

٧) Adverb + Degree زۆر زوو، زۆر دڕەنگ

٢/١- ٢-٤)دەرخەرەکانی فرێزی دیارخەریی

لەناو دروستەی فرێزی دیارخەرییدا، وشەی نیشانە و ناسراویی و نەناسراویی دیارخەرن و وەك سەری ڕێزمانی گۆدەکەن، بۆیە ناتوانرێت لابرێن. ئەگەرچی لەزمانی ئینگلیزیدا مۆرفێمی (خاوەنداریی) و مۆرفێمی (رادە) وەك دیارخەر گۆدەکەن[٢٠]، بەڵام ئەو دوو مۆرفێمە لە زمانی کوردییدا، وەك دەرخەری فرێزی دیارخەریی گۆدەکەن (بڕوانە(٧١_اب) و (٧٢_اب) و (٧٣_اب)).

٧١) ا- کوڕەکەم ⟵ ب- My boy

٧٢) ا- هەردوو کوڕەکە. ⟵ ب- both boys

---

٢٠) Andrew Radford (1997:39) -A

Noel Burton-Roberts (1997: 154) –B

٧٣) ا- هەموو کوڕەکان. ——— ب- all boys

(٧١_ ا) و (٧٢_ا) و (٧٣_ ا) ئاماژە بۆ ئەوە دەکەن، کە لە زمانی کوردییدا مۆرفێمەکانی (خاوەنداریی و رادە) دەرخەری فریزی دیارخەریین. لە(٧١_ ب) و (٧٢_ب) و (٧٣_ ب)دا، مۆرفێمی خاوەنداریی و رادە بۆیە دیارخەرن، چونکە راستەوخۆ چوونەتە سەر ناوی (boy).

نموونەی (٧١_ ا) بە هەمان واتاوە لەزمانی ئینگلیزیدا رێگەی پێنادرێت. وەك لە (٧٤)دا دیارە.

٧٤) my the boy *

(٧٤) بۆیە رێگەی پێنەدراوە، چونکە دوو دیارخەر لەسەر یەك بناغە پێکەوەنایەن. واتە رێگەنەدان بە (٧٤) دەریدەخات، کە مۆرفێمی (خاوەنداریی) لەزمانی ئینگلیزییدا دیارخەرە.

هەروەك ئاماژەی پێدرا دیارخەرەکان لە زمانی کوردییدا سەری رێزمانیین ، بۆیە خورتین (بڕوانە فرێزی دیارخەریی). کەواتە لە دروستەکانی (٧١_ أ) و (٧٢_ا) و (٧٣_ أ)دا دیارخەرەکان لانابرێن. لابردنیان دروستەی نارێزمانی دێنێتەکایەوە (بڕوانە(٧٧,٧٦,٧٥))

٧٥) * کوڕم (کوڕەکەم ماڵیان لە چوارباخە.) نەك (*کوڕم ماڵیان لە چوارباخە.)

٧٦) * هەردوو کوڕ

٧٧) *هەموو کوڕ

دەرخەرەکانی فرێزی دەرخەری سەرپشکین، هەروەك لە (٨٠,٧٩,٧٨)دا دیارن.

٧٨) کوڕەکە(م)

٧٩) (هەردوو) کوڕەکە

٨٠) (هەموو) کوڕەکان.

بەلام لە زمانی ئینگلیزییدا دیارخەرەکان، وەك ئاوەڵناوەکان دەرخەری فرێزی ناوین، بۆیە سەرپشکین (بڕوانە(٨١)).

٨١) (my)(nice)(new)clothes. [٢١]

---

٢١) Andrew Radford (1997:39)

له (٨١)دا دیارخەری /my/ و ئاوەڵناوەکانی /nice, new/، سەرپشکین.

ناوی ئاوەڵکرداریی دەرخەرێکی پێشەوەی دیکەی فریزی دیارخەرییە (بە تایبەت ئەوانەی کە ئاماژەن بۆ شوێن وەك (ژێر، سەر، بن، لا، تەنیشت،. .....))[22] (بڕوانە(٨٢_أب)).

٨٢) أ- ژێر دارەکە

ب- سەر چیاکە

وەك لە (٨٣_ أب)دا دیارە، وشەی ژمارەی بنجیی، یەکێکی دیکەیە لە دەرخەرەکانی فرێزی دیارخەریی.

٨٣) أ- دوو کوڕەکە.

ب- سێ براکە.

له (٨٣)دا دەردەکەوێت، کە ژمارە وەك دەرخەرێکی پێشەوە لە رووی گۆکردنەوە هەمان هەڵسوکەوتی (ڕادە)ی هەیە، چونکە، وەك لە (٨٤_ أب)دا دیارە، لابردنی دیارخەر دروستەیەکی واتاڕاست و رێزماندروست دەمێنێتەوە، هۆی ئەمەش بۆ ئەوە دەگەڕێتەوە، کە ژمارە دەشبێتە دەرخەری پێشەوەی فرێزی ناویی (بڕوانە(٨٤_اب)).

مۆرفێمی رادە بە تەنیا پاش لابردنی دەرخراوەکە دروستەیەکی رێزماندروستی هاوشێوەی فرێزی دیارخەریی (Det + N)ی هەیە، بۆیە رادە دەتوانێت بەتەنیابێت. لێرەوە جۆرێکی دیکەی فرێز دەردەکەوێت، کە فرێزی رادەیە(بڕوانە(٨٥)). لەبەر ئەوەی رادە و ژمارە نیشانەی چەندێتی ناو دەردەخەن بە دوای یەکدا نایەن (بڕوانە(٨٦)).

٨٤) أ- دوو کوڕ

ب- سێ برا

٨٥) ا- تۆزێك ئاوم بۆ بێنە.

ب ـ تۆزێکم بۆ بێنە.

پ ـ هەموو کوڕەکان هاتنەوە.

---

٢٢) وانەکانی محەمەدی مەحوی (٢٠٠٥)

ت ــ هەموو/ هەموویان هاتنەوە.

ج ــ هیچ کوڕێك نەهاتووەتەوە.

چ ــ هیچیان نەهاتنەوە.

٨٦) *هەندێك دوو کوڕ

لە (٨٥ــ ت)دا دروستەی {هەموویان} مۆرفۆسینتاکسی دروستەی {هەموو کوڕەکان}ی (٨٥ــپ)یە. لە (٨٥ــ چ)دا دروستەی {هیچیان} مۆرفۆسینتاکسی دروستەی {هیچ کوڕێك}ی (٨٥ــ ج)ە. چونکە بە پێی مەرجی (١/١ــپ) جێناو(سەربەخۆ و لکاو) لەجێی فرێزی ناویی و فرێزی دیارخەریی دەردەکەێت، لە (٨٧)دا یاساکانی فرێزی رادە شێوازبەنددەکرێت. لە (٨٨ــ اب پ) ئاکاری زۆرتری فرێزی رادە دەردەکەوێت.

٨٧) ا- $N^- + Q^-$ (بڕوانە(٨٥ــا)).

ب - $D^- + Q^-$ (بڕوانە(٨٥ــپ ج)).

پ - $P^- + Q^-$ (بڕوانە (٨٨ــ ا)).

ج - $A^- + Q^-$ (بڕوانە(٨٨ــپ)).

چ - $V^- + Q^-$ (بڕوانە(٨٨ــب)).

٨٨) اــ هەندێك لە کوڕەکانم بینی.

ب ــ ئازاد کەمێك پێکەنی.

پ ــ پرتەقاڵەکە کەمێك ترش بوو.

هەبوونی نیشانەی واتایی چەندێتی لە فرێزی رادەدا وادەکات ،کە ببێتە دەرخەری کەتەگۆرییە سینتاکسییەکانی دیکە(جگە لەدەرخەری فرێزی ناویی و دیارخەریی). لەمەوەدەردەکەێت، کە فرێزی رادە هەڵسوکەوت و تایبەتمەندێتی سینتاکسیی دەربڕاوە ئاوەڵکرداریەکانی هەیە (بڕوانە(٨٨))و لەگەڵ (١٨٠) و (١٨١)بەراوردیان بکە . فرێزی رادە لە (٨٨ــا)دا دەرخەری فرێزی پێشناوییە و لە(٨٨ــب)دا دەرخەری کردارەکەیەو لە(٨٨ــپ) دەرخەری فرێزی ئاوەڵناوییە.

٢/١– ٣) دروستەکانی فرێزی ناویی

پاش ئەوەی لە (٢-١/١)دا سەلمێنرا، کە فرێزی دیارخەریی هەبوونی هەیە و خۆی لە فرێزی ناویی جیادەکاتەوە، لە خوارەوە فرێزی ناویی و دروستەکانی دەخرێنەڕوو. وەك لە(١/١)دا پێناسەکە روونیکردەوە، فرێزی ناویی گۆکردنی بکەریی و بەرکاریی هەیە، بەڵام بۆیە ئەمە نابێتە چەمکی جیاوازی نێوان فرێزی ناویی و فرێزی دیارخەریی، چونکە هەردوو جۆری فرێزەکە هەمان گۆکردنیان هەیە. کەواتە دەتوانرێت بگوترێت، کە جیاوازییەکەیان لە دروستەدایە، نەك لە گۆکردندا.

لە پارەکانی خوارەوەدا دروستەی فرێزی ناویی بە پێی جۆرەکانیان دەستنیشاندەکرێت.

٢/١ –٣–١) فرێزی ناویی سادە

دەشێت فرێزی ناویی تەنیا یەك ناو بێت[٢٣]، بەمەرجێك ناوەکە نیشانەی [+ تایبەتیی] هەبێت، چونکە ناوی تایبەتیی کەس لەجێکەوتەی فرێزی ناوییدا دەردەکەوێت و هەمان گۆکردنی فرێزی ناوی هەیە. دروستەی ئەم جۆرە فرێزە لە (٨٩)دا دەخرێتەڕوو.

٨٩) N ⟵ N' (بڕوانە(١٧))

لەڕستەی ژمارە (١٧) دا ناوی تایبەتیی کەس /ئازاد/ فرێزێکی ناوییە، لە (١٧_ا) دا گۆکردنی بکەریی و لە(١٧_ب) دا گۆکردنی بەرکاریی راستەوخۆ و لە (١٧_پ) دا گۆکردنی بەرکاری ناڕاستەوخۆی هەیە. کەواتە ئەگەر ناوەکە نیشانەی [+ گشتیی] هەبێت، نابێتە فرێزی ناویی، مەگەر بەهۆی قورسایی خستنەسەرەوەو دەرکەوتنی لە هەمان جێکەوتەدا ئەو گۆگردنەی بداتێ (بڕوانە(٩٠)).

٩٠) ا- پڵنگ ئاژەڵێکی گۆشتخۆرە.

ب- من پڵنگم بینیوە.

پ- لەناو شێرەکاندا چاوم بۆ پڵنگ دەگێڕا.

لە رستەی ژمارە (٩٠)دا ناوی گشتیی/پڵنگ/ بە هۆی قورسایی خستنەسەر و پڕکردنەوەی جێکەوتەکانی فرێزی ناوییەوە، هەمان گۆکردنی فرێزی ناویی /ئازاد/ی

---

٢٣) خسرو غلامعلی زادە (١٩٩٥:٥٥)

هەیە(١٧_ اب پ) دا. ناو جگە لەنیشانەی [+ گشتیی] ،دەتوانێت نیشانەی [+ کۆنکرێت] و [ـــ کۆنکرێت] یشی هەبێت، بەڵام هەر بەهۆی قورسایی خستنەسەرەوە ئەو گۆکردنەی دەبێت(بڕوانە(٩١_اب)).

٩١) ا- دار هەڵبڕە سەگی دز دیارە. ب- هێز لە یەکێتی دایە.

لە رستەی (٩١_ ا) /دار/ ناوێکی کۆنکرێتە و فرێزی ناوییە، بە هەمان شێوە ناوی /هێز/یش، کە ئەبستراکتە لە (٩١_ ب)دا.

لەبەر ئەوەی جێناوە سەربەخۆکان لە هەمان جێکەوتەی فرێزەناوییەکان و بەهەمان گۆکردنەوە دەردەکەون، جۆرێکن لەفرێزی ناویی[٢٤] (بڕوانە(١٨)).

لەڕستەی (١٨)دا /من/ جێناوێکی سەربەخۆیە و هەمان گۆکردنی فرێزی ناویی /ئازاد/ی لە (١٧_ اب پ)دا هەیە. بەو هێڵکارییەی (١٨) دروستەی فرێزی ناویی سادە دەنوێنرێت.

هێڵکاریی ژمارە (١٨)

(ناوی تایبەتیی کەس)

(ناوی گشتی و کۆنکرێت و ئەبستراکت بە قورسایی خستنەسەرەوە)

(جێناوی سەربەخۆ)

فرێزی ناویی سادە لە ناو فرێزی دەرخەرییدا ناشکێتەوە، بۆیە (٩٢) رێی پێنادرێت، بەڵام لە ناو جۆرەکانی دیکەی فرێزی ناوییدا دەشکێتەوە، بۆیە (٩٣- ا ب)ڕێیان پێدەدرێت.

٩٢) *ئازادی براکە

٩٣) ا-ئازادی برام. ب-ئازادی بەشی فیزیا.

---

٢٤) تارا موحسن قادر (٢٠٠٥:٦٥)

٢/١ – ٣–١–١) دەرخەرەکانی فرێزی ناویی سادە

دەرخەرەکانی فرێزی نـاویی سـادە، ئـەو دەرخەرانـەن، کـە لـە پێـشەوە دەردەکـەون، دەرخەرەکانی دواوەیش لە فرێزی خستنەپاڵی ناویی و ئاوەڵناوییدا دەخرێنەڕوو.

ژمـارە و رادە، یـەکێکن لـە دەرخـەرەکانی پێـشەوەی فرێـزی نـاویی سـادە. ژمـارە چـەندێتی دیـاریکراوی فرێزەناوییـە سـادەکە دەردەخـات (بڕوانـە(٨٤)). رادەش چەندێتییەکی دیارینەکراوی دەردەخات (بڕوانە(٨٥_ا)). لەبەرئـەوەی ژمـارە و رادە هەردووکیان چەندێتی فرێزە ناوییەکە نیـشاندەدەن، بەسـەر یەکـەوە نابنـە دەرخـەری پێـشەوەی یـەك فرێـزی نـاویی (بڕوانـە(٨٦)). ژمـارە و رادە دەبنـە دەرخـەری ئـەو فرێزەناوییـــە ســـادانەی، کـــە لـــە نـــاوێکی [+گـــشتیی] و [+ژمێـــردراو] پێکهاتوون(بڕوانە(٨٤,٨٥))، واتە نابنە دەرخەری ئەو فرێزەناوییەسادانەی، کـە لـە ناوێکی تایبەتیی کەس پێکهاتوون (بڕوانە(٩٤)).

٩٤) ا ــ *دوو ئازاد هاتن.

ب ــ *هەندێك ئازاد هاتن.

ئەگەرچی چاوەڕواندەکرێت دروستەیەکی لە جۆری (٩٤_ا) روویدات، بـەڵام دروسـتە قوڵەکەی بەو شێوەیەیە، کە لە (٩٥)دا خراوەتەڕوو.

٩٥) دوو کەس کە ناویان ئازادە هاتن.

نازناوە زانـستیی و کۆمەڵایەتییـەکان، وەك /دکتـۆر، مامۆسـتا، پرۆفیـسۆر، کـاك، خاڵە، پوورە، مامە، کاکە، شـەهید، شـێخ، مـەلا، حـاجی ،..../ دەبنـە دەرخـەری پێشەوەی ئەو فرێزەناوییە سادانەی، کە لە ناوێکی تایبەتیی کەس دروستبوون، نـەك ناوێکی گشتیی (بڕوانە(٩٦_اب پ ت)). دەشـێت دوو یـان زیـاتر لـە نازناوێـك لـە یەك کاتدا ببنە دەرخەری فرێزی ناویی سادە، بەڵام سەرەو ریزبوونیان لە خۆوە نییە، بەڵکو پەیوەندی بەکاتی روودان و وەرگرتنـی ئـەو پلـە کۆمەڵایـەتیی و زانـستییەوە هەیە (بڕوانە(٩٦_ ج چ ك))

٩٦) اــ *شەهید پیاو ب ــ* کاك کوڕ پ ــ دکتۆر ئازاد

ت ــ شەهید جوامێر ج ــ شەهید دکتۆر جوامێر.

چ ــ حاجی مەلا عەلی ك ــ پرۆفیسۆر دکتۆر نەوزاد

هەواڵنامەی کتێب

یەکێکی دیکە لە دەرخەرەکانی فرێزی ناویی سادە، ناوی ئاوەڵکردارییە[٢٥] (بڕوانە(٩٧)).

٩٧) ا ـ ژێر دار

ب ـ بن بەرد

٢/١ ـ ٣ـ٢) فرێزی ناویی خستنەپاڵ

دروستەی ئەم چەشنە فرێزە، دروستەیەکی ناسادەیە و لە جۆرەکانیدا رووندەکرێنەوە:

٢/١ ـ ٣ـ٢ـ ١) خستنەپاڵی خاوەنداریی

دروستەی ئەم جۆرە فرێزە، بەو شێوەیەیە،کە لە (٩٨)دا خراوەتەڕوو. فرێزی ناویی خستنەپاڵی خاوەنداریی دوو وەچەجۆرە (١_ا)، (١_ب).

٩٨- [N⁻ + det] + N⁻

(١_ ا) خستنەپاڵی خاوەنداریی رووت

لەم دروستەیەدا مۆرفیمی /ـ ی/[٢٦] ی خاوەنداریی پەیوەندییەکی خاوەنداریی دەردەبڕێت و دۆخی رێزمانی خستنەپاڵیش لەلای چەپەوە بۆ لای راست بە فرێزێکی ناویی دەدات[٢٧](بڕوانە(٩٩)). دروستەی فرێزەکانی ژمارە (٩٩_ اب پ) لەم هێڵکارییەی (١٩) دەنوێنرێت.

٩٩) ا- دەستی من

ب) چاوی تۆ

پ) دڵی ئەو / ئازاد

---

٢٥) وانەکانی خوێندنی باڵای محەمەد مەحوی ٢٠٠٥

٢٦) وریا عومەر ئەمین /ی/ بە مۆرفێمی هەیی دادەنێت ، ئەگەرچی ڕەنگە لە فرێزی خستنەپاڵی خاوەندارییدا واتای هەیی بگەیەنێت، بەڵام / ـ ی/ بەشدارییەکی فراوانی لەدروستەکانی خستنەپاڵی ناویی و ئاوەڵناویی و دەستەواژیلەدا هەیە. بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە: وریا عومەر ئەمین (٢٠٠٤:٢٠٢)

٢٧) محەمەدی مەحوی (٢٠٠١ : ٥٣)

هێڵکاریی ژمارە (١٩)

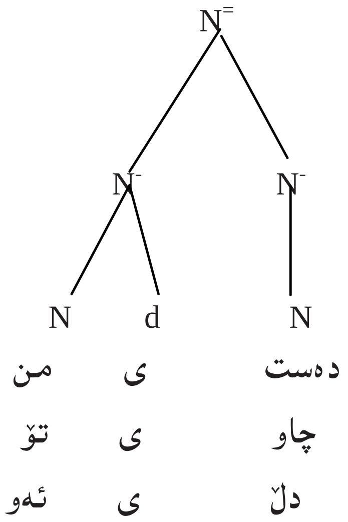

جگە لە بەخشینی دۆخی ڕێزمانیش / ــ ی/ ناوی دووەم دەکات بە خاوەنی ناوی یەکەم، بەمەش ناوی یەکەم، کە نیشانەی [+ گشتیی]ی هەیە، لەناو دروستەی ئەو فرێزە دا نیشانەی [+ جیاکراوە]ی دەدرێتێ، واتە لە (٩٨)دا /دەست، چاو، دڵ/ گەر بەتەنیا بن، ئەوا گشتیین. لەدروستەی ئەم جۆرە فرێزەدا ناوی یەکەم ،کە دەکەوێتە جێکەوتەی /دەست، چاو، دڵ/ەوە، سەری واتایی فرێزەکەیە و ناوی دووەمیش ،کە یان جێناوە یان ناوێکی تایبەتیی کەسە، بە یاسای سەرکۆتایی سەری ڕێزمانیی فرێزەکەیەو بە هۆی / ـ ی/ خستنەپاڵی خاوەندارییەوە لەلای چەپەوە بۆ لای راست حوکمدەکات. کەواتە لە نموونەی (٩٩)دا، ئەگەر / ــ ی/ خستنەپاڵی خاوەنداریی هەبوونی نەبێت /دەست ،چاو، دڵ/ بەبێ قورسایی خستنەسەر، وەك فرێز ڕێیان پێنادرێت (بڕوانە(١٠٠ــا ب پ)). فرێزی خستنەپاڵی خاوەنداریی هەمان هەڵسوکەوتی سینتاکسیی دیارخەرەکانیان هەیە، چونکە: (ا) دەرخراوەکانیان، کە ــ ناوی گشتیین ــ دەکەنە فرێز. (ب) دیارخەرەکان و فرێزی خستنەپاڵی خاوەنداریی وەك دەرخەر گۆدەکەن.

١٠٠) اــ *دەست من

ب ــ *چاو تۆ

پ ــ *دڵ ئەو

تەنانەت فرێزێکی ناویی سادە، کە رێی پێدەدرێت لە ناو فرێزێکی ناویی دیکەدا بشکێتەوە، پاش لابردنی / ـ ی/ خستنەپاڵی خاوەنداریی رێی پێنادرێت، چونکە کردەی بەستنەوەو رێگەی حوکمکردنەکە نامێنێت (بڕوانە(١٠١_اب)).

١٠١) ا ــ ئازادی برام

ب ــ * ئازاد برام

کەواتە بۆچی لەگەڵ ئەوەشدا، کە / ـ ی/ی خستنەپاڵ لە {دەستم، چاوت، دڵی}دا دەرنەبڕدراوە، هێشتا هەر وەك فرێز رێی پێدەدرێت؟ چونکە ئەوانە دروستەی مۆرفۆسنتاکسی دروستەکانی {دەستی من، چاوی تۆ، دڵی ئەو}ن. لە هێڵکاریی (٢٠)دا دروستەی {دەستم، چاوت، دڵی} دەخرێنەڕوو، کە دواى دەرنەبڕینی/ ــ ی/ی خستنەپاڵ جێناوە لکاوەکە راستەوخۆ بە دەرخراوەکەوە هەڵواسراوە.

هێڵکاریی ژمارە (٢٠)

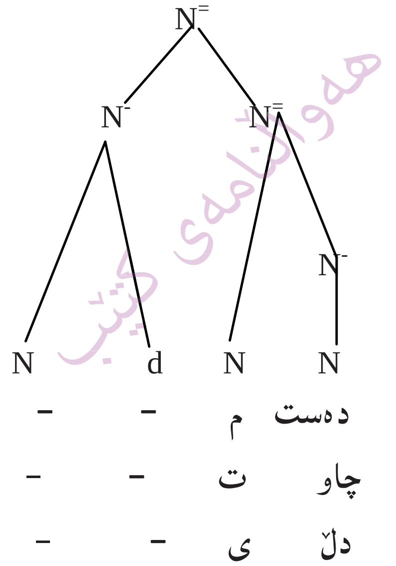

دروستەکانی (٩٩) لە ناوەوە دیارخەرەکان وەردەگرن (بڕوانە(١٠٢)، (١٠٣)، (١٠٤)).

١٠٢) ا- دەستێکی من. ب- دەستەکەی من پ- دەستەکانی من

١٠٣) ا- چاوێکی تۆ ب- چاوەکەی تۆ پ- چاوەکانی تۆ

١٠٤) ا- دڵێکی ئەو ب- دڵەکەی ئەو پ- دڵەکانی ئەو

بەمـە دەردەكـەوێت، كـە فرێـزی دیارخـەریی لـەناو فرێـزی نـاویی خاوەنداریيـدا دەشـكێتەوە، لـە (١٠٥)دا ياسـای شـكانەوەكە شـێوازبەندكراوە و لـە هێڵكـاريی (٢١)یشدا (١٠٢_ا) نوێنراوە.

(١٠٥ [N⁻ + det]+ D⁻ (بڕوانە(١٠٢)،(١٠٣)،(١٠٤)).

كەواتـــە دروســـــتەی (١٠٢ _ ا) {دەســــتێكی مـــــن} و دروســـــتەی مۆرفۆسینتاكسی{دەستێكم} لە دروستەی {دەستی من} و {دەستم} جیاوازن، چونكە دروستەی {دەستێكم} پاش دانەنانی / ـ ی/ی حوكمكەر جێناوی لكاوی/ ــ م/ راســتەوخۆ بــە فرێزەناوییەكــەوە نـەلكاوە، بـەڵكو بـە فرێـزی دیارخەرییـەوە هەڵواســراوە، بۆیــە / ـــ م/ نیـشانەی [كـەس و ژمارەیــە] و دەرخـەری فرێـزی دیارخەرییە(بڕوانە((٧١_اب)) و هێڵكاریی (٢٢).

هێڵكاریی ژمارە (٢١)

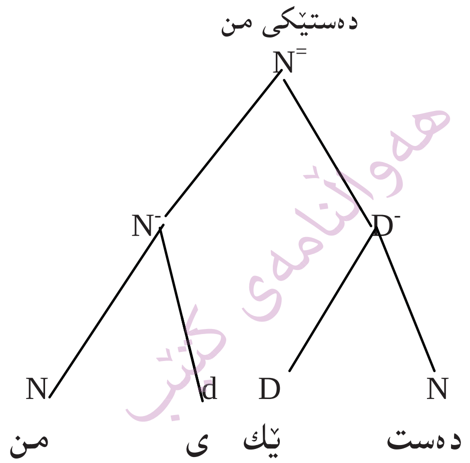

هێڵكاریی ژمارە (٢٢)

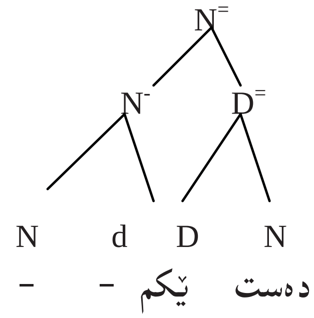

دیارخـــەرەكان وەك دەرخـــەری دەرەوەی فرێـــزی نـــاویی خـــستنەپاڵی خاوەنـــداریی دەرناكـەون، لەبـەر ئـەوە فرێـزی نـاویی خاوەنـداریی لـە نـاو فرێـزی دیارخەرییـدا ناشكێتەوە. هۆكەشی بۆ ئەوە دەگەڕێتـەوە، كـە كـەرتی دووەمـی ئـەم جۆرە فرێـزە

جێنـاو یـان نـاوێکی تایبـەتیی کـەس و هـەردووکیان لـەناو خۆیانـدا نیـشانەی [+ ناسراویی]یان هەیە (بڕوانە(١٠٦_اب پ)) و لەگەڵ نموونەی (٦٤)دا بەراوردی بکە.

١٠٦) أـ *دەستی منەکە

ب ـ *دەستی ئازادەکە

پ ـ *دەستی کوڕ

هەرچـەندە دروسـتـەی (١٠٦_ب) زۆرجـار روودەدات، بـەڵام / ـــ ەکـە/ لـە {ئازادەکـە}دا نیـشانەی [+جیاکردنـەوە] و [+دەستنیـشانکردن]ی هەیـە (بڕوانـە نموونەکانی(٢١)،(٢٢)). دروستەی (١٠٦_پ) نـاوی دووەم، واتـە /کـوڕ/ نیـشانەی [ــ ناسـراویی]ی هەیـە، بۆیـە هەڵسوکەوتی جێنـاو و نـاوی تایبـەتیی ناکـات. لـە دروســـــتەی (١٠٢_ اب پ) و (١٠٣_ اب پ) و (١٠٤_ اب پ)دا ناوەکـــــانی /دەست، چاو، دڵ/ ،کە ئەندامی لەشی مرۆڤن،، نیشانەی [+دیـاریکراو]یـان هەیـە، بۆیـە (١٠٢- ب) و(١٠٣- ب) و (١٠٤- ب) لـە رووی واتـاوە رێیـان پێنادرێـت، چونکە مۆرفیمی/ ـ ەکە/ نیشانەی [+ ناسـراویی]یـان دەداتـێ، لەبـەر ئـەوەی ئـەو ناوانە نیشانەی [+دیاریکراو]یان هەیە، بەکارهێنانی ئەو مۆرفیمە کـەم بەهایـە. لـە (١٠٢_ ا) و (١٠٣ _ ا) نـاوی یەکـەمیان، نـاوی ئـەو ئەندامانـەی لەشـە، کـە نیشانەی [+جووت] یان هەیە. بۆیە رێیان پێدەدرێت، چـونکە مـۆرفیمی / ـــ یـك/ نیشانەی [+جیاکردنەوە] و [+تاك]ی هەیە، {ئەم دەستەی من} بەهەمان نیشانەوە رێی پێدەدرێت. بەڵام ئەگەر ناوەکان ئەو ئەندامانە لەش بن، کە نیشانەی [+تاك]یان هەیە، ئەوا دروستەی ناوەوەی فرێزەکانی (٩٩) هیچ کام لە مۆرفیمەکانی ناسـراویی و نەناسراویی وەرناگرن،چونکە وەرگرتنی ئەو مۆرفێمانە کەم بەهایە وەك لە(١٠٤_ ا ب)دا دەرکەوتووە.

لە جێکەوتەی کـەرتی دووەمـی دروسـتەکانی (١٠٢_ اب پ) و (١٠٣_ اب پ) و (١٠٤_ اب پ)دا ئەو جێناوە سەربەخۆیانە دەرکەوتوون، کـە لـە کـەس و ژمـارەدا تاکن، ئەمەیش بووەتە هـۆی ئـەوەی، (١٠٣_پ) لـەڕووی واتـاوە رێـی پێنادرێـت، بەڵام (١٠٧_اب پ)دا رێی پێدراوە.

دەشـێت نـاوی یەکـەمی ئـەم وەچـەجۆرە فرێـزە نیـشانەی [+گـشتیی]هـەبێت (بڕوانە(١٠٨_اب پ)).

١٠٧) ا ــ دڵەکانی ئێمە
ب ــ دڵەکانی ئێوە
پ ــ دڵەکانی ئەوان.
١٠٨) ا- کوڕی من
ب- برای من
پ- هاوڕێی من
دروستەکانی (١٠٨ــ اب پ) هەمان دەرکەوتن و دروستەی (٩٩ــ اب پ)یان هەیە، هەروەها {کوڕم، برام، هاوڕێم}، کە دروستەی مۆرفۆسینتاکسی (١٠٨)ن، هەمان دروستەی {دەستم، چاوت، دڵی}یان هەیە، بەڵام هەمان دەرکەوتنی ئەوانیان نییە، چونکە دروستەکانی {کوڕم، برام، هاوڕێم} بەتەنیا وەك فرێزی ناویی خاوەنداریی ،لە ناو دروستەی وەچەپێکهاتەدا ئازاد نین (بڕوانە(١٠٩ــ اب پ)). لە (١١٠ــ اب پ) فرێزێکی ناویی سادە، لە ناو فرێزێکی ناویی خاوەنداریی ڕێپێنەدراودا شکاوەتەوە، بەڵام دەرکردەکەی دروستەیەکی ڕاستودروستە. بۆ ئەمەش پێویستە فرێزە ناوییە سادەکە، ناوی تایبەتیی بێت، چونکە ئەگەر فرێزەناوییە سادەکە ناوێکی گشتیی بێت، ئەوا ڕێی پێنادرێت (بڕوانە(١١١ــ اب پ)). لە هێڵکاریی ژمارە(٢٣) دا دروستەی (١١٠ــا) دادەڕێژرێت:
١٠٩) ا ــ * برام مامۆستایە.
ب ــ * کوڕم لە هەولێر دەژی.
پ ــ * هاوڕێم ناوی ئازادە.
١١٠) ا ــ میرانی برام
ب ــ نەوزادی کوڕم
پ ــ شیروانی هاوڕێم

١١١) ا ــ * ماڵی برام
ب ــ * ژنی کوڕم
پ ــ *خوشکی هاوڕێم

هێڵکاریی ژماره(٢٣)

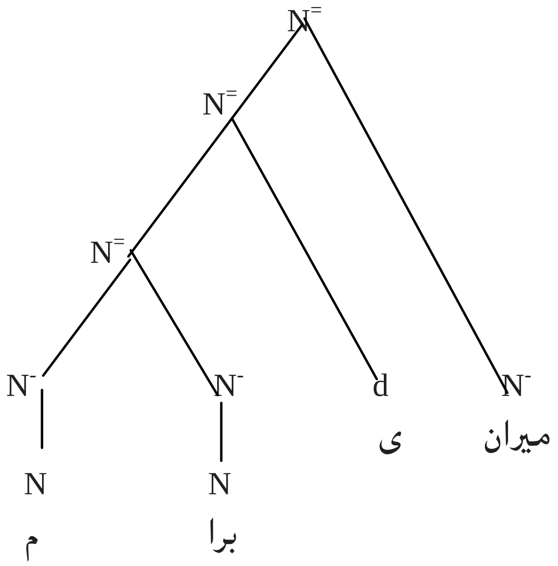

لـه ئـەنجامی لێکۆڵینـەوەی نموونـەکانی ئـەم پـارە ئاشـکرا دەبێـت، کـە دوو جـۆر خاوەنـداریی هەیـە: (ا) ئاشـنا: ئـەو شـتانە دەگرێتـە کـە بمانـەوێت و نەمانـەوێت پێمانـەوە لکـاون و لێمـان نابنـەوە، وەك سـیما و ئەندامـەکانی لـەش و ئەوانـەی پەیوەنـدی خزمایـەتیی دەردەبڕن. (ب) نائاشـنا: ئـەو شـتانە دەگرێتـەوە، کـە بـە ئـارەزووی خۆمـان دەبینـەخاوەنیان[٢٨]. کەواتـە دروسـتەکانی {دەسـتم، چـاوم، دڵـم، باوکم، دایکم، پورم، خاڵم} لە جۆری خاوەنـداریی ئاشـنان، کـە بـە تـەنیا و لـەناو دروستەی فرێـزی دیکـەدا دەردەکـەون (بڕوانـە (١١٢_اب پ)، (١١٣_ اب پ)). بەڵام دروستەکانی {کوڕم، برام، هاوڕێم} هەرچەندە لە جۆری ئاشنان، بەڵام تەنیا لە ناو دروستەی فرێزی دیکەدا ڕێگایان پێدەدرێت، واتـە کەتەگۆرییـەکی سینتاکسیی ئازاد نیین، وەك (١٠٩_اب پ)دا دەرکەوت.

١١٢) ا ـ باوکم مامۆستایە.

ب ـ دەستم شکا.

پ ـ خاڵم لە هەولێرە.

١١٣) ا ـ ماڵی باوکم

٢٨) محەمەد مەعروف فتاح (١٦٢:١٩٨٠)

ب ــ پەنجەی دەستم

پ ــ کوڕی خاڵم

فرێزی ناویی سادەی شکاوە لەناو فرێزی خستنەپاڵی خاوەندارییدا دەتوانێت دوو دروستەی هەبێت، بەمەش دوو واتای دەبێت (بڕوانە(١١٤ ـ اب پ)).

١١٤) ا ــ ئازادی باوکم (واتای یەکەم: باوکم کە ناوی ئازادە، واتای دووەم: ئازادی کوڕی باوکم)

ب ــ ئەردەڵانی خاڵم (واتای یەکەم: خاڵم کە ناوی ئەردەڵانە، واتای دووەم: ئەردەڵانی کوڕی خاڵم)

هەردوو دروستەکەی (١١٤_اب) لە هێڵکارییەکانی (٢٤)،(٢٥)دا ڕووندەکرێنەوە.

هێڵکاری ژمارە(٢٤) بۆ واتای یەکەم

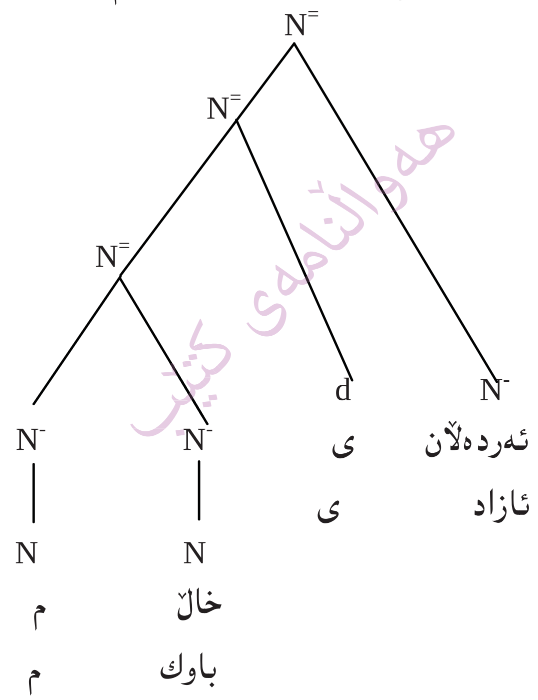

هەواڵنامەی کتێب

هێڵکاریی ژمارە(٢٥) بۆ واتای دووەم

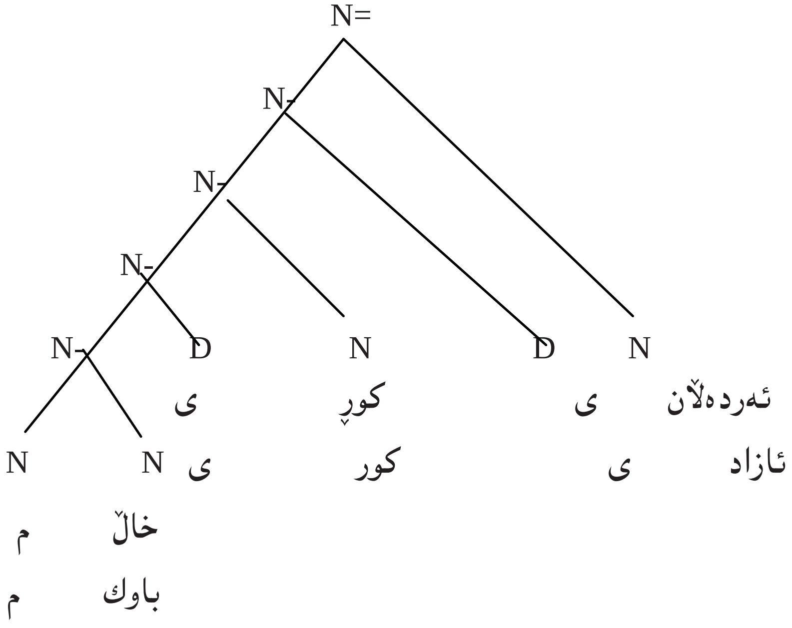

هێڵکاریی ژمارە(٢٥) دەریدەخات، کە لە دروستەی قوڵی (١١٤_ب) فریزێکی ناویی دەرخراو دەرنەبڕاوە.

(١_ب) خستنەپاڵی خاوەنداریی زگماکیی

لە رووی دروستەوە، ئەم وەچەجۆرە فرێزە خاوەنداریییە هەمان دروستەی خاوەنداریی رووتی هەیە، واتە بۆ پەیوەندی دەرخراو و دەرخەرە. ناوی یەکەم دەرخراوە و ناوی دووەمیش دەرخەرە و خاوەنێکی زگماکیی و هەمیشەیی ناوی یەکەمە (بڕوانە(١١٥_ أب پ)).

١١٥) أ- قاسپەی کەو لە کێوەکان دێت.

ب- زەڕەی کەر دەنگێکی ناخۆشە.

پ- گوێم لە حیلەی ئەسپە.

لەم دروستەیەدا دەرخەر دەتوانرێت لابرێت، چونکە ناوەکانی یەکەم و دووەم، لە سروشتەوە وابەستەی یەکتری بوون و لە رووی واتاوە لە جێکەوتەی هیچ کامێکیاندا ناوی دیکە دانانرێت، ئەمەش بووەتە هۆی ئەوەی، کە دەرخەرەکەی کەمبەهابێت (بڕوانە(١١٦_ أب پ)).

١١٦) اــ قاسپه له كێوان دێت.

ب ــ زەڕە دەنگێكی ناخۆشه.

پ ــ گوێم له حیلەیه.

لابردنی دەرخەرەكان لـه (١١٦)دا دەریـدەخات، كـه سـەری ڕێزمـانیی نـین، چـونكه ئەگەر سەری ڕێزمانیی بوونایه نەدەتوانرا دەرنەبڕدرێن. ئەمەش ئەوه دەردەخات، كه ئەو دروستانەی له (١١٥)دا هێڵیان به ژێردا هاتووه، جۆرێكیترن له دەسـتەواژیله و به (دەستەواژیلەی خاوەنـداریی) نـاوزەددەكرێن. لەبـەر ئـەو هۆیانـەی (٢/١- ٢٠- ا،ب)) دەستنیـشانكران، دروسـتەی نـاوەوەی ئـەم وەچـەجۆره فرێـزه دیارخـەرەكان وەرناگرێت (بڕوانه(١١٧ــ اب پ).

١١٧) ا- *قاسپەكەی كەو

ب-* قاسپەیەكی كەو

پ- *قاسپەكانی كەو

ئەم وەچەجۆرەفرێزه له دەرەوه دیارخەرەكان وەردەگرێـت و دەبێتەسـەری ڕێزمـانیی و دروستەی فرێزی دیارخەریی دروستدەكەن (بڕوانه(١١٨ــاب پ)).

١١٨) أ- جریوەی چۆلەكەكه

ب- جریوەی چۆلەكەیەك

پ- جریوەی چۆلەكەكان

٢/١ ـ ٣ـ٢ـ ٢) خستنەپاڵی تایبەتیی

دروستەی ئەم جۆره فریزه، هەمان دروستەی خستنەپاڵی خاوەنـداریی هەیـه، بـەڵام كەرتی دووەمی نـاوی تایبەتییـه[٢٩] (بڕوانـه (١١٩))، بـەڵام / ــ ی/ لـه دروسـتەی خستنەپاڵی تایبەتییدا، دۆخی ڕێزمانیی خستنەپاڵ به فرێزێكی نـاویی داوه، لەبـەر ئەوەی ئەم / ــ ی/ یه به لێكدانەوەی [+ گشتیی]ەوه بەستراوه، خۆی لـه مـۆرفێمی / ــ ی/ ی خاوەنـداریی جیادەكاتـەوه [٣٠]. واتـه / ــ ی/ لـه دروسـتەی خستنەپاڵی

٢٩) ئەم جۆره نـاوه تایبەتییـه لـه ڕووی دروسـتەوه هاوشێوەی نـاوی تایبـەتیی كەسـه ، بـەڵام وەك ئـەو پەیوەندیی خاوەنداریی دروستناكات ، بەڵكو بۆ ناونانی كەرتی یەكەمی فرێزەكەیه.

٣٠) محەمەدی مەحوی (٢٠٠١: ٥٤)

تایبەتییدا ناوی دووەم ناکاتە خاوەنی ناوی یەکەم، بەڵام بە هەمان شێوەی / ــ ی/ ی خاوەنداریی دۆخی ڕێزمانی خستنەپاڵ دەبەخشێت (بڕوانە(١٢٠_اب پ)).

١١٩) [N- + det] + N-

١٢٠) ا- ئامادەیی سلێمانیی [٣١]

ب- شاری هەولێر

پ- بازاڕی گۆیژە

واتە /ئامادەیی، شار، بازاڕ/ لە(١٢٠ — ا ب پ)دا لە دەرەوەی دروستەی فرێزەکەدا [+ گشتیی]ن، بۆیە وەك فرێزی ناویی گۆناکەن، بۆیە کەتەگۆرییەکی سینتاکسیی ئازاد نیین، بە هۆی شکانەوەیان لەناو فرێزەکانی دیکەدا ڕێگەیان پێدەدرێت. لەبەر ئەوەی / ــ ی/ دۆخی ڕێزمانیی خستنەپاڵ بە فرێزێکی ناویی دەدات، دەبێت {ئامادەیی، شار، بازاڕ} لە (١٢٠)دا فرێزی ناویی بن. لە هێڵکاریی (٢٦)دا دروستەکانی (١٢٠) نوێنراون.

هێڵکاریی ژمارە (٢٦)

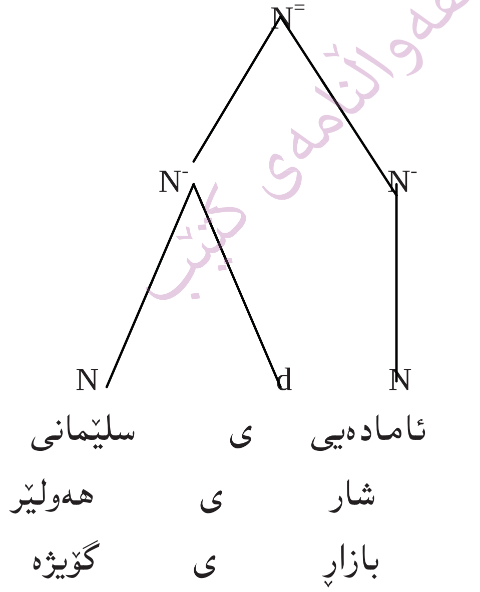

لە (١٢٠)دا ناوی دووەم، کە نیشانەی [+ تایبەتیی]ی هەیە، واتە ناوێکی تایبەتیی، فرێزێکی ناویی دیکەیە و گۆکردنی دەرخەری بۆ ناوی یەکەم هەیە و

٣١) لە بنەڕەتدا {ئامادەیی سلێمانیی} بەم شێوەیە دەنووسرێت: {ئامادەییی سلێمانیی}واتە یەکێك لە /ی/کانی /ئامادەیی/ لابراوە.

سەری ڕێزمانیی فرێزەکەیە، کەواتە ناتوانرێت لابرێت. لەمەوەدەردەکەوێت، کە ناوی دووەم هەڵسوکەوتی دیارخەرەکانی هەیە. بە هۆی ناوی دووەمەوە هەموو فرێزە ناوییە تایبەتییەکە نیشانەی [+تایبەتیی] وەرگرتووە. کەواتە دروستەکانی(١٢٠-اب پ) نیشانەی [+تایبەتیی] یان هەیە. مۆرفیمی/ ــ ی/ لە (٩٩_ ا ب پ) ناوی دووەم دەکاتە خاوەنی ناوی یەکەم، بەڵام ئەو مۆرفیمە لە (١٢٠- ا ب پ)دا تایبەتێتی ناوی دووەم دەگوێزێتەوە بۆ ناوی یەکەم. لەبەر ئەوەی مۆرفیمی / ــ ی/ خستنەپاڵی تایبەتیی دۆخی ڕێزمانیی لەلای چەپەوە بۆ لای ڕاست دەدات، بەبێ بوونە فیزیکییەکەی لە دروستەیەکدا ڕێگە بە دروستەکانی (١٢١- ا ب پ) نادرێت.

(١٢١) ا- *ئامادەیی سلێمانی

ب- *شار هەولێر

پ- *بازاڕ گۆیژە

مۆرفیمی / ــ ی/ خستنەپاڵی تایبەتیی لە (١٢٠)دا خاوەنداریی دروستنەکردووە، بۆیە دروستە مۆرفۆسینتاکسییەکەی ڕێپێنادرێت (بڕوانە(١٢٢_اب پ)).

(١٢٢) ا- *ئامادەیی

ب-* شاری

پ- *بازاڕی

لە (١٢٣_اب پ) و (١٢٤_اب پ) و (١٢٥_اب پ)دەردەکەوێت، کە دروستەی ناوەوەی خستنەپاڵی تایبەتیی دیارخەرەکان وەرناگرێت.

(١٢٣) ا- *ئامادەییەکەی سلێمانیی ب- *ئامادەییەکی سلێمانیی

پ- *ئامادەییەکانی سلێمانیی.

(١٢٤) ا-*شارەکەی هەولێر. ب- *شارێکی هەولێر. پ- *شارەکانی هەولێر

(١٢٥) ا- *بازاڕەکەی گۆیژە. ب- *بازاڕێکی گۆیژە. پ- *بازاڕەکانی گۆیژە

نموونەکانی (١٢٣)،(١٢٤)،(١٢٥)ئاشکرای دەکەن، کە فرێزی دیارخەریی لەناو فرێزی ناویی خستنەپاڵی تایبەتییدا ناشکێتەوە، بەمە دەردەکەوەێت، کە فرێزی ناویی خستنەپاڵی تایبەتیی خۆی لە فرێزی ناویی خستنەپاڵی خاوەنداریی

جیادەکاتەوە (بەراوردی١٢٣،١٢٤،١٢٥ _ ا ب پ لەگەڵ (١٠٢،١٠٣،١٠٤_اب پ)دا بکە).

ئەگەر لە دروستەکانی (١٢٣) و (١٢٤)دا /سلێمانی و هەولێر/ ناوی تایبەتیی شوێن یان ناوی رووبەرێکی جوگرافی بن، ئەوا دروستەی لە جۆری (١٢٦_ أب) و(١٢٧_ أب) رێیان پێدەدرێت.

١٢٦) أ- بازاڕێکی سلێمانیی

ب- بازاڕەکانی سلێمانیی.

١٢٧) أ- مزگەوتێکی هەولێر.

ب- مزگەوتەکانی هەولێر.

بەڵام لە دروستەی قوڵی (١٢٦_ أب) و(١٢٧_ أب)دا دەرخراوی /شار یان ناوچە/ دەرنەبڕدراوە لە (١٢٨_أب) و (١٢٩_ أب)دا دروستە بنەڕەتییەکانیان دەخرێنەڕوو. واتە (١٢٦) و (١٢٧) هەمان دروستەکانی (١٢٣) و (١٢٤) و (١٢٥)یان نییە.

١٢٨) ا- بازاڕێکی شار یان ناوچەی سلێمانیی

ب- بازاڕەکانی شار یان ناوچەی سلێمانیی

١٢٩) ا- مزگەوتێکی شار یان ناوچەی هەولێر

ب- مزگەوتەکانی شار یان ناوچەی هەولێر

دروستەکانی (١٢٨) و (١٢٩) دەریدەخەن، کە شکانەوەی فرێزی دیارخەریی لەناو فرێزی ناویی تایبەتییدا، دروستەیەکی دیکەی خستنەپاڵی خاوەنداریی دینێتەکایەوە، هەروەها شکاندنەوەی فرێزی ناویی سادەش لەناو فرێزی ناویی تایبەتییدا هەمان بار دێنێتە کایەوە لە (١٣٠_اب)دا شێوازبەندی دەکرێت.

١٣٠) ا- $[N^{=} + det]+D^{-}$ ⟵ فرێزی خستنەپاڵی خاوەنداریی (بڕوانە(١٢٨) و (١٢٩)).

ب - $[N^{=}+det] +N^{-}$ ⟵ فرێزی خستنەپاڵی خاوەنداریی (بڕوانە(١٣١)).

١٣١) ا_ ترێی ناوچەی پێنجوێن

ب _ رەشەبای شاری سلێمانیی

بەهەمان شێوە دروستەی دەرەوەشی دیارخەرەکان وەرناگرن، چونکە ناوی دووەمی ئەم دروستەیە ،کە ناوێکی تایبەتییە، سەری ڕێزمانییە و لەناو خۆیدا نیشانەی [+ناسراویی]یان هەیە، وەك لە (١٣٢_اب پ) و (١٣٣_اب پ) و (١٣٤_اب پ)دا دیارە.

١٣٢) ا- *ئامادەیی سلێمانییەکە ب- *ئامادەیی سلێمانییەك

پ- *ئامادەیی سلێمانییەکان.

١٣٣) ا- *شاری هەولێرەکە ب- *شاری هەولێرێك

پ- *شاری هەولێرەکان.

١٣٤) ا- *بازاڕی گۆیژەکە ب- *بازاڕی گۆیژەیەك پ- *بازاڕی گۆیژەکان.

دوو فرێزی ناویی خستنەپاڵی تایبەتیی یان زیاتر لەناویەکتردا دەشکێنەوە، چونکە فرێزی خستنەپاڵی تایبەتیی کراوەن[٣٢] (بڕوانە:(١٣٥)). (١٣٥) لەناو فرێزی خاوەنداریی رووتدا دەشکێتەوە (بڕوانە(١٣٦)).

١٣٥) گوندی باڵخێی ناوچەی شارباژێڕی شاری سلێمانیی وڵاتی کوردستان.

١٣٦) گوندی باڵخێی ناوچەی شارباژێڕی شاری سلێمانیی وڵاتەکەم.

٢/١- ٤) فرێزی ئاوەڵناویی

دروستەی ئەم جۆرە فرێزە ئاوەڵناوێك بناغەیەتی، وەك چۆن لە فرێزی ناوییدا ناوێك بناغەیە[٣٣] (بڕوانە(١٣٧)).

١٣٧) گەورە، بەرز، مێخۆش، شلەتێن.

ئاوەڵناوەکان پلەدارن، بۆیە لە پێشەوە بە پلە و لە دواشەوە بە مۆرفێمی پلەی بەراورد/ ـ تر/ و مۆرفێمی پلەی باڵا / ــ ترین/ دەردەخرێن،[٣٤] وەك لە (١٣٨)دا دیارە.

١٣٨) ا- زۆر گەورە، گەورەتر، گەورەترین

ب- زۆر بەرز، بەرزتر، بەرزترین

پ- زۆر مێخۆش، مێخۆشتر، مێخۆشترین

---

٣٢) محەمەد مەحوی و نەرمین عومەر ئەحمەد (٣٨:٢٠٠٤)

٣٣) Noel Burton-Roberts (1997:64)

٣٤) هەمان سەرچاوەی پێشوو (1997:63)

ت- زۆر شلەتێن، شلەتێنتر، شلەتێنترین

لە (١٣٨)دا دەردەکەوێت ،کە ئاوەڵناو وەك کەتەگۆرییەك توانای وەرگرتنی پلەی هەیە. بەمەش خۆی لە کەتەگۆری ناو جیادەکاتەوە، چونکە ناو پلە و مۆرفێمی پلەی بەراورد/ ـ تر/ و پلەی باڵا / ـ ترین/ وەرناگرێت. (بڕوانە(١٣٩)).

١٣٩) ا- *زۆر کوڕ ب- *کوڕتر پ- *کوڕترین.

هەرچەندە بەهەمان دروستەی (١٣٩_ اب پ)ەوە (زۆر پیاو، پیاوتر، پیاوترین) روویانداوە، بەڵام ناوی /پیاو/ لەو دروستەیەدا، ئاوەڵناوئاسایە و لەناو خۆیدا هەڵگری نیشانەکانی [پیاوەتیی، جوامێریی، نێریی، مێیی،. ......] یە. ئاوەڵناویش بەهەمان شێوە، بە دیارخەرەکان دەرناخرێت، ئەگەرچی زۆر جار دروستەکانی (١٤٠_ ا ب) روودەدەن.

١٤٠) ا- جوانەکە

ب – ئەو جوانە

بەڵام لە دروستەی قوڵی (١٤٠_ أب)دا ناوێك لابراوە، واتا لە بنەڕەتدا بەو شێوەیە بووە، کە لە (١٤١_ ا ب)دا روویانداوە.

١٤١) ا- کچەجوانەکە

ب- ئەو کچەجوانە

ئایا ئاوەڵناو وەك بناغەیەك دەتوانێت لە هەمان کاتدا، پلە و مۆرفێمی پلەی بەراورد / ـ تر/ و پلەی باڵا / ـ ترین/ وەربگرێت ؟ وەڵامەکەی لە نموونەکانی (١٤٢_ اب)دا روونکرێتەوە.

١٤٢) ا- زۆر گەورەتر * ب- زۆر گەورەترین

(١٤٢_ ا) رێگەی پێدراوە، چونکە / ـ تر/ لە (گەورەتر)دا پلەیەکی دانەخراوەی بە ئاوەڵناوەکە داوە، /زۆر/ وەك پلەیەکی بەرزی نادیار لە دروستەیەکی تری وەك (کەم گەورەتر)ی جیادەکاتەوە، بەڵام لە (١٤٢_ ب)دا، / ـ ترین/ پلەیەکی بەرزی داخراوە و نیشانەی [+ لوتکە]ی بە ئاوەڵناوی (گەورە) داوە، بۆیە پلە وەك دەرخەری پێشەوەی کەم بەهایە.

پلە دەرخەرێکی پێشەوەی ئاوەڵناوییە و پلەیەکی نادیاریان پێدەدەن، کەواتە ئاوەڵناوەکان پلەیەکی نادیاریان هەیە، کە دەتوانرێت بەرزو نزمی پێبکرێت، وەك

لە(١٣٨_اب)دا روویداوە، بەڵام هەندێك ئاوەڵناو لەناو خۆیاندا نیشانەی [+ ناوەند]یان هەیە، بۆیە لەڕووی واتاوە ڕێگە بە (١٣٨_ پ ت) نادرێت، نەك لە رووی دروستەوە.

ئاوەڵناو نیشانەیەکە بۆ روونکردنەوەوە و دەستخستنەسەری تایبەتێتی شتەکانی سروشت (ناوی گیانلەبەر و بێگیان، ئەبستراکت و کۆنکرێت) [٣٥]،کەواتە ئاوەڵناو دەخرێتەپاڵ ناو [٣٦]

لە نموونەکانی (١٣٧)دا دروستەی فرێزێکی ئاوەڵناویی دەستکەوت و لە (١٤٣)دا شێوازبەندی دەکرێت.

١٤٣) A $\rightarrow$ A^-

لە (١٣٨)دا بە پلەو مۆرفیمی پلەی بەراورد / ـ تر/ و پلەی باڵا / ـ ترین/وەك دەرخەرەکانی پێشەوەو دواوەی فراوانکرا. کەواتە ئاوەڵناوەکە وەك دەرخراو گۆدەکات. لەمەوە لە (١٣٨)دا (زۆر و تر و ترین) کە دەرخەرن، بەبێ ئاولناوەکان هیچ گۆکردنێکیان نییە.

بەم پێیە پلەو مۆرفیمی پلەی بەراورد /ـ تر/ و پلەی باڵا / ـ ترین/ بەبێ بناغە (کە ئاوەڵناوێکە) هیچ گۆکردنێکیان نییە، بۆیە لە (١٣٤)دا ئاوەڵناو وەك دەرخراو بە تەنیا روویداوە. بەڵام لە(١٣٨)دا پلە و مۆرفیمی پلەی بەراورد / ـ تر/ و پلەی باڵا / ـ ترین/ بەتەنیا روونادەن (بڕوانە(١٤٤_ ا ب پ)).

١٤٤) أ- *زۆر (وەك پلە، نەك وەك ئاوەڵناو)

ب- *تر

پ- *ترین

لەمەوە ئاولناویش وەك دەرخەرێکی ناو، بەبێ ناو هیچ گۆکردنێکی نییە. کەواتە ئاوەڵناو لە ناو فرێزی ناوییدا روودەدات[٣٧]، بەهەمان شێوە بەشداری لە دروستەی دەستەواژیلەی ئاوەڵناوییشدا دەکات (بڕوانە(٥٢)). لە (١٤٥_ ا ب پ ت)دا رووداني فرێزی ئاوەڵناویی لەناو فرێزی ناوییدا روونده‌کرێتەوە.

---

٣٥) د. فاروق عومەر سدیق (وانەی خوێندنی باڵا: ٢٠٠٤)

٣٦) BENT JACOBSEN (1985:71)

٣٧) Noel Burton-Roberts (1997:171)

١٤٥) أ- بەردی گەورە لەشاخەکە کەوتە خوارەوە.

ب- کوردستان شاخی بەرزی زۆرە.

پ- هەناری مێخۆشم خوارد.

ت- ئاوی شلەتێن دەست ناسوتینێت.

(١٤٥) دروستەی فرێزی خستنەپاڵی ئاوەڵناوییـە، بـە یاسـای سـەرکۆتایی ئاوەڵنـاو سەری رێزمانییە و لە رێی مۆرفێمی / ـ ی/یەوە حوکمی فرێزێکی نـاویی کـردووە و دۆخی رێزمانی خسنەپاڵی بـە فرێزەناوییەکـە داوە. نـاوی یەکـەم لـە (١٤٥_اب پ ت)دا بە نیـشانەی [+گـشتیی]یـەوە نابێتـە فرێزێکـی نـاویی، کەواتـە ئاوەڵنـاویش، هەمان رۆڵی دیارخەرەکانی هەیـە (بڕوانـە(١/٢- ٢-اب)). لـە (١٤٦)دا روودانـی فرێزی ئاوەڵناویی لە ناو فرێزی ناوییدا روونکراوەتەوە.

١٤٦) ا- بەردی زۆر گەورە

ب- بەردی گەورەتر

پ- گەورەترین بەرد.

لە (١٤٦_ پ)دا (گەورەترین) وەك دەرخەری پێـشەوەی فرێـزی نـاویی گۆدەکـات و وەك پلە خۆی دەنوێنێت (بڕوانـە(١٤٢_ب)). لـە (١٤٦_ پ)دا لەبـەر ئـەوەی / ــ ی/ی خستنەپاڵ بوونی فیزیکی نـەماوە، بۆیـە ئاوەڵنـاو لـەم دروستەسینتاکـسییەدا حوکمکردنی نییە. لە(١٤٦_پ)دا هۆیـەکی سینتاکـسیی بـۆ رێگەنـەدانی (١٤٢_ ب) روونکراوەتەوە، ئەمیش ئەوەیە، کە کاتێك دەرخـەر پلـەی بـاڵای ئاوەڵنـاو بێـت، تەنیا یەك جێکەوتە بـۆ دەرخـەری پێـشەوە هەیـە، چونکە دوو پلـە بـەدوای یەکـدا نایەن. لە(١٤٧)دا دروستەی فرێزی خستنەپاڵی ئاوەڵناویی شێوازبەندکراوە:

١٤٧) $[A^{-} +det]+ N$

پرۆژەی فرێزی خستنەپاڵی ئاوەڵناویی، کـە بەیاریـدەی / ــ ی/ی خـستنەپاڵ لـە دوو کەرت یان زیاتر پێکدێت، لەسـەر یاسـای ریزبـوونێکی سـیمانتیکیی تەکنـشینیی، پرۆژەکە دروستدەکەن.[٣٨] واتە ئاوەڵناو وەك دیاریکـەری نیـشانەکانی نـاو، پێویـستە بکرێتە دەرخەری ئەو ناوانەی، کە لەڕووی واتاوە نیـشانەکانی لەگـەڵی رێکدەکـەون.

---

٣٨) هیدایەت عەبدوڵڵا موحەمەد (٢٠٠٣:٧٥)

کەواتــە دروســتەیەك لــە جـۆری یاســای (١٤٧)، قــاڵبێکی ڕێزماندروســت دێنێتــە کایەوە، بۆیە دەبێت لە ڕووی واتاشەوە ڕاستبێت.
لە(١٤٥_پ)دا/مێخۆش/ تامێکی تایبەتە بە /هەنار/ەوە، ڕێکەوتنی واتایی لەگـەڵ هیچ ناوێکدا نییە، کە ئاماژە بێت بۆ میـوە و خـواردنێکی تـر. لـە (١٤٥_ ت) دا /شلەتێن/ تینێکی تایبەت بە /ئاو/ەوە ناکرێت دەرخەری هیچ شلەیەکی دیکە بێت.
دروســتەی فرێــزی خــستنەپاڵی ئاوەڵنــاویی لــە نــاوێکی گــشتیی و ئاوەڵناوێـك دروستبووە. ئاوەڵناوەکە وەك کەرتی دووەمی دروستەکە، کـە دەرخـەری ناوەکەیـە، نیشانەی [+جیاکەرەوە] بە ناوە گشتییەکە دەدات. لە (١٤٨)دا {گوڵی سـور } لـە ڕەنگـەکانی دیکـەی /گـوڵ/ جیادەکاتـەوە، بـەڵام لـەم جـۆرەدا هـەموو دروسـتەکە نیشانەی [+گشتیی] هەیە، چونکە دروستەکە لە ڕووی واتاوە، دەستنیـشانکردنێکی گشتیی تێدایە. لە (١٤٨_ا)دا {بەردی گەورە} ئاماژەیەیەکـە بـۆ بـەردێك، کـە (گەورە) بێت و (بچوك) نەبێت.
١٤٨) گوڵی سوور.
لە بەرئەوەی دروستەی {گوڵی سوور} لە (١٤٨)دا، نیشانەی [+گشتیی]هەیـە، لـە سینتاکـسدا هەڵـسوکەوتی نـاوی گـشتیی نیـشاندەدات (وەك نـاوی گـشتیی/کـوڕ/ هەڵــسوکەوتدەکات بڕوانــە(١٠))، بۆیــە بــەبێ قورســایی خــستنەسەر وەك بکــەر گۆناکات (بڕوانە(١٤٩)).
١٤٩) گوڵی سوور لەباخەکەدا ڕواوە.
١٥٠)   ا- گوڵێکی سوور.
ب- *گوڵەکەی سوور.
پ- *گوڵەکانی سوور.
بـەڵام لـە دروسـتەی نـاوەوەی (١٥٠_ ا)دا دیارخـەری / نەناسـراویی/ وەرگرتـووە. بەمەش دروستەکەی لە [+گشتیی]یەوە بـۆ [+ دیـاریکراو] گواسـتووەتەوە، چـونکە مۆرفیمی/ ـ ێك/ نیشانەی [+تـاك]ی بـە ناوەکـە داوە. بۆیـە ئاوەڵنـاو و مـۆرفیمی نەناسیاری پێکـەوە، دروسـتەکەیان لـە ڕووی ژمـارەوە بـەرەو دیـاریکراویی بـردووە، کەواتە (١٥٠ _ ا) هەمان واتای {یەك گوڵی سور}ی هەیە.

(١٥٠_ ا) بەڵگەی شکاندنەوەی فرێزی دیارخەرییە لەناو فرێزی ئاوەڵناوییدا و (لە (١٥١)دا شێوازبەندکراوە. ڕێگەنەدان بە (١٥٠ _ ب پ) هۆکارێکی واتاییە، چونکە ئاوەڵناوی (سوور) وەك دەرخەری ناوی /گوڵ/ نیشانەی [+ دیاریکراو] ی پێداوە. بەهەمان شێوە مۆرفیمی ناسراویی /ەکە/ نیشانەی دیاریکراوی بە ناوەکە دەدات، بۆیە بەکارهێنانی هەردووکیان پێکەوە لە ڕووی واتاوەکەم بەهایە. واتە، پێکهێنان و سازدانی دروستەسینتاکسییەکان بۆ دروستکردن و گەیاندنی واتایە.

(١٥١ $[A^{-} + det] + D^{-} \longrightarrow A^{=}$

دروستەی (١٤٨) لە هێڵکاری (٢٧) و دروستەی (١٥٠_ أ) لەهێڵکاریی (٢٨)دا دەخرێنەڕوو.

هێڵکاریی ژمارە (٢٧)

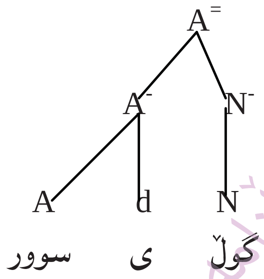

هەواڵنامەی کتێب

هێڵکاریی ژمارە (٢٨)

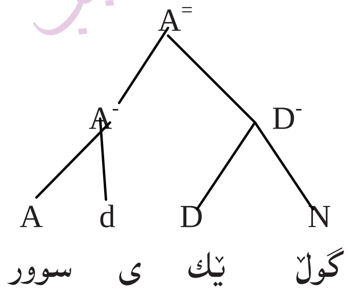

دیارخەرەکان نابنە دەرخەری دواوەی فرێزی ئاوەڵناویی، چونکە (ا) کەرتی دووەمی دروستەکە، ئاوەڵناوێکەو (ب) ئاوەڵناو لە دروستەی فرێزی خستنەپاڵی ئاوەڵناوییدا، سەرێکی حوکمکەرە، ئەمەش وایکردووە، کە لە کۆتاییدا دیارخەرەکان وەرنەگرێت. بەم پێیە ڕێگە بە (١٥٢_ ا ب پ) نادرێت.

١٥٢) ا- *چاوی شینەکە.

ب- *چاوی شینەکان.

پ- *چاوی شینێك.

یاسای ژمارە (١٤٧) بە پلەیەك، کە دەرخەری پێشەوەی کەرتی دووەمە فراواندەکرێت (بڕوانە(١٤٦_ ا)). هەروەها بە پلەی بەراورد، دەبێتە دەرخەری دواوەی کەرتی دووەم. وەك لە نموونەی (١٤٦_ ب)دا دیارە، چونکە کەرتی دووەمی دروستەکە ئاوەڵناوە.

دروستەی (١٤٦_ أ) لە هێڵکاریی (٢٩) و دروستەی (١٤٦_ ب) لەهێڵکاریی (٣٠)دا دەخرێنەڕوو.

هێڵکاریی ژمارە (٢٩)

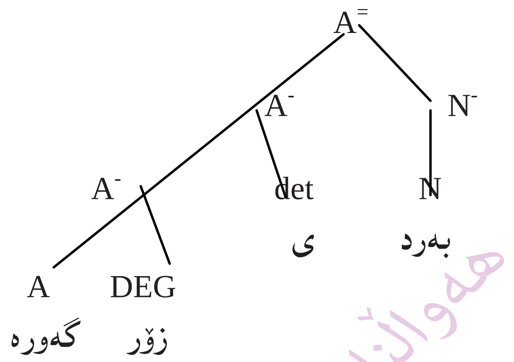

هێڵکاریی ژمارە (٣٠)

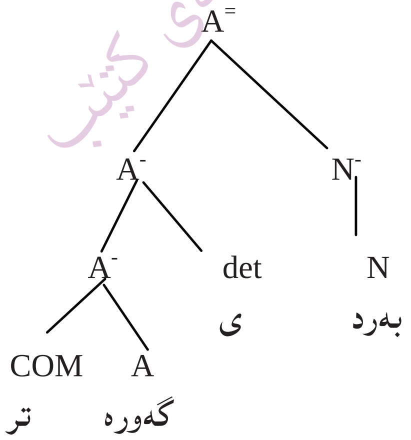

هەواڵنامەی کتێب

(١٥٢_ أ ب پ)دەرییدەخات، کە فرێزی ئاوەڵناویی لەناو فرێزی دیارخەرییدا ناشکێتەوە.

دروستەی فرێزی خستنەپاڵی ئاوەڵناویی پرۆژەیەکی دانەخراوە، بۆیە دەتوانرێت لەدواوە

ژمارەی ئاوەڵناوەکانی زیادبکرێت. ئەم دیاریدەیەش بە دەرخەری ئالۆز ناوزەددەکرێت (بڕوانە(١٥٣)).

١٥٣) پیاوی ئازای بەجەرگی چاونەترس.

لە (١٥٣)دا هەریەك لە(ئازا و بەجەرگ و چاونەترس) دەرخەرێکی ئالۆزی ناوی /پیاو/ن.

لە (١٤٥_ أب)دا روونکرایەوە، کە فرێزی ئاوەڵناویی لەناو فرێزی ناوییدا روودەدات. بەپێی یاسای ژمارە (١٤٧) هەردوو فرێزەکە(یەك فرێزی ناویی و یەك فرێزیی ئاوەڵناویی) دەرکەوتن، بەڵام لە(١٥٤)دا لەگەڵ کرداردا رۆیشتووە، هۆکەشی بۆ ئەوە دەگەڕێتەوە، کە کردارەکە بێهێزەو کرداری بێهێزیش رۆڵی بابەتانە نادات و ناشتوانێت بەتەنیابێت، لەبەر ئەمەیشە فرێزی ئاوەڵناویی ،کە رێگەی پێنادرێت، خۆی بەکردارەکەوە دەبەستێتەوە.

١٥٤) نەسرین جوانە.

فرێزی ئاوەڵناویی بەهەمان ئەو دروستانەوە ،کە لە نموونەکانی (١٣٧) و (١٣٨)دا ئاماژەیان پێدرا، لە چێوەی بەشەکرداریشدا روودەدەن (بڕوانە(١٥٥)).

١٥٥) أ- ئازاد جوان یاریدەکات.

ب- ئازاد زۆر جوان یاریدەکات.

لە (١٥٥_ أب) {جوان} و {زۆر جوان} بە دروستە فرێزی ئاوەڵناویین و لە ناو بەشەکرداردا روویانداوە و وەك دەرخەری کرداری /یاریدەکات/ گۆدەکەن، ئەمەش لەبەرئەوەیە، کە لە جێکەوتەی ئاوەڵکرداردا دەرکەوتوون و وەك ئەویش گۆدەکەن، بە ئاوەڵکردارئاسا ناوزەددەکرێن.

گەر لە فرێزەکانی دیارخەریی و ناویی و خستنەپاڵی ئاوەڵناویی بڕوانرێت، دەردەکەوێت، کە سەرەواتاییەکان ناوی گشتیین و سەرەڕێزمانییەکانیش، کە هەڵگری ناونیشانی فرێزەکەن، بۆ دەرخستنی ئەو ناوە(سەرەواتاییەکە) رێکخراون.

لە (١/١)دا ئەوە خرایەڕوو، کە رستە دوو پێکهاتەی سەرەکییە، بەشی بکەریی و بەشی کرداریی. بەشەبکەرییەکە هەمیشە جێکەوتەی فرێزێکی ناوییە و بەشەکردارییەکەش جێکەوتەی فرێزێکی کرداریيە.

فرێزی دیارخەریی و خستنەپاڵی ئاوەڵناویی، لەبەرئەوەی سەرەواتاییەکانیان ناون دەتوانن بەهەمان گۆگردنەوە لە جێکەوتەی بەشەبکەرییەکەدا دەربکەون. لەمەوە دەتوانرێت بگوترێت، کە ئەو فرێزانەی فرێزی ناویی نین و لەجێکەوتەی بەشەبکەرییدا یان لە جێکەوتەکانی فرێزی ناوییدا دەردەکەون، فرێزی ناوییئاسان (بڕوانە(١٥٦_ أب)).

١٥٦) ا- <u>کوڕەکە</u> بەیەکەم دەرچوو.

ب- <u>کچێکی زیرەك</u> بەیەکەم دەرچوو.

ئەوەی لە (١٥٦_ا) هێڵی بە ژێردا هاتووە، لەڕووی دروستەوە، فرێزی دیارخەرییەو بەهۆی ئەو جێکەتەیەی تیایدا دەرکەوتووە، بە فرێزی ناوییئاسا ناودەنرێت. ئەوەشی لە (١٥٦_ب)دا هێڵی بە ژێردا هاتووە، دروستەی فرێزی خستنەپاڵی ئاوەڵناوییە و بەهۆی ئەو جێکەتەیەی تیایدا دەرکەوتووە، فرێزی ناوییئاسایە.

١/٢-٥) فرێزی پێشناویی و فرێزی ئاوەڵکرداریی

فرێزی پێشناویی لە پێشناوێك و فرێزێکی ناویی پێکدێت.[٣٩] واتە جێکەوتە و ئەو بۆشاییەی دەکەوێتە دوای پێشناوەکەوە، شوێنی فرێزێکی ناوییەو لە (١٥٧)دا شێوازبەنددەکرێت.

١٥٧) $N^{=}$ + PREPOSTION $\longrightarrow P^{-}$

پێشناو لە دروستەی فرێزی پێشناوییدا سەرێکی حوکمکەرە، ئاراستەی حوکمکردنەکەشی بەپێچەوانەی سەرەڕێزمانییەکانی دیکەوەیە، چونکە لە راستەوە بۆ چەپ حوکمی فرێزێکی ناویی دەکات.[٤٠]

پێشناو لە دروستەی ئەم جۆرە فرێزەدا هەمیشە تەواوکەرێکی هەیە، واتە دروستەکە لەسەر و تەواوکەر پێکدێت، بەڵام پێشناو بەبێ ئەو تەواوکەرە، کە فرێزێکی ناوییە، هیچ گۆکردنێکی نییە. لە (١٥٨_ا)دا دروستەیەکی تەواوی فرێزی پێشناویی دیارە.

---

٣٩) Randolph Quirk & Sidney Greenbaum (1973:143)

٤٠) Asma Ismail Zeydan (2002:16)

لە (١٥٨_ب پ)دا ڕێگەنەدان و نادروستی بە تەنیاهاتنی پێشناو و تەواوکەرەکەی ڕووندەبێتەوە.

١٥٨) ا- کراسەکەم لە ئازاد کڕی.

ب- *کراسەکەم لە کڕی.

پ- *کراسەکەم ئازاد کڕی.

واتە، دروستەی فرێزی پێشناویی دروستەیەکی ناسادەیە و بەشەکانی وابەستەی یەکترین، نەبوون و قرتاندنی هەریەکێکیان دروستەیەکی نادروست دێنێتەکایەوە.[٤١] لەمەوە دەردەکەوێت، کە پەیوەندیی پێشناو و تەواوکەرەکەی لە فرێزی پێشناوییدا پەیوەندییەکی نەپچڕاو و لێکنەترازاوە.

وەك گوترا، پێشناو لە دروستەی ئەم جۆرە فرێزەدا سەری حوکمکەرە، بەڵام زۆر جار ئەگەر تەواوکەرەکەی فرێزێکی دیارخەریی بێت و فرێزەدەرخەرییەکەش بە یەکێك لە ناوەئاوەڵکردارییەکانی /تەنیشت، بەرامبەر، لا، دەوروبەر، ئەملاولا، پاش، پێش،..../دەرخرابێت، ئەوا پێشناو دەتوانرێت لابرێت، ئەوەیش بۆ ئەوە دەگەڕێتەوە، کە گشت ئەو ناوەئاوەڵکردارییانە هەمان نیشانەی پێشناوەکەیان هەیە، کە [+ شوێن]ە، بۆیە ئەو ڕۆڵە ناوەئاوەڵکردارییەکان، بە هۆی قورسایی خستنەسەرەوە، دەبینن (بڕوانە(١٥٩)). ئەم دیاریدەیە لە زمانی ئینگلیزیدا بوونی هەیە، وشەکانی (beside,before,after,during,....) ڕۆڵی پێشناو دەبینن.[٤٢]

١٥٩) ا-ماڵمان لە تەنیشت خوێندنگەکەیە. ⟵ ب- ماڵمان تەنیشت خوێندنگەکەیە.

پ- زانکۆ لە بەرامبەر گردی جۆگەیە. ⟵ ت- زانکۆ بەرامبەر گردی جۆگەیە.

لە لایەکی دیکەوە لە (١٥٩)دا دروستەکانی (تەنیشت خوێندنگە، بەرامبەر گردی جۆگە) دروستەی خستنەپاڵی بێیاریدە دروستدەکەن، لەبەرئەوەی کەرتی یەکەمی ئەم دروستانە ناوی ئاوەڵکردارین ڕێگەبەوەدراوە، کە لەگەڵ کەرتی دووەمدا

---

٤١) Asma Ismail Zeydan (2002:16)

٤٢) Noel Burton-Roberts (1997:24)

بەبێیاریدە بخرێنەپاڵیەك[٤٣]، بەڵام / ــ ی/ خستنەپاڵ لەو دروستەیەدا هەبوونی هەبووە، چونکە هەمان دروستە بەیاریدەی / ــ ی/ی سەرپشکیی خستنەپاڵ پێکهاتووە (بڕوانە(١٦٠)).

١٦٠) ا- ماڵمان تەنیشتی خوێندنگەکەیە.

ب- زانکۆ بەرامبەری گردی جۆگەیە.

یاسای ژمارە(١٥٧) ئەوەی دەرخست، کە جێکەوتەی تەواوکەری پێشناو، فرێزێکی ناوییە، لە (١٦١)دا دەردەکەوێت، کە فرێزی دیارخەریی و فرێزی خستنەپاڵی ئاوەڵناوییش دەتوانن لەو جێکەوتەیەدا دەربکەون، بۆیە دەبنە فرێزی ناوییئاسا ئەمەیش لە (١٦٢_اب)دا شێوازبەنددەکرێت.

١٦١) ا- برنجەکەم بە پیاوەکە فرۆشت.

ب- برنجەکەم بە پیاوێکی پیر فرۆشت.

١٦٢) ا ـ $D^- + P$ (بڕوانە(١٦١_ا)).

ب ـ $A^= + P$ (بڕوانە(١٦١_ب)).

ئەوەی لە (١٦١_أ)دا هێڵی بە ژێردا هاتووە، فرێزێکی دیارخەرییە و ئەوەی لە (١٦١_ب)یشدا هێڵی بە ژێردا هاتووە، فرێزێکی خستنەپاڵی ئاوەڵناوییە.

یاسای ژمارە (١٥٧) دروستەیەکی سنتاکسیی ئەبستراکتیی فرێزی پێشناوییە. لە رووی سینتاکسەوە ،دەشێت گشت پێشناوێك لە جێکەوتەی سەرەڕێزمانییەکە و گشت فرێزێکی ناویی لە جێکەوتەی تەواوکەرەکەیدا دابنرێن، بەڵام پێویستە لە رووی واتاوە سەر و تەواوکەر رێبکەون.

پێشناوەکان لە رووی فۆرمەوە سادەن و لەناو خۆیاندا هەڵگری ئەونیشانە واتاییانەن، کە لە تەواوکەرەکانییاندا رەنگدەدەنەوە، ئەو نیشانانەش، کە پێشناوەکان بەسادەیی نایدەن، لە رێگەی ئەو پاشگرە ئاوەڵکردارییانەوە دەیدەن، کە لە ئاستی سینتاکسدا دروستدەبن و دەردەکەون (وەك /-ەوە/،/-دا/). ئەو پاشگرەئاوەڵکردارییەسینتاکسیانە لەلایەن پێشناوەکە دەهێنرێن و پێکەوە ئەو نیشانەئاوەڵکردارییانە بە فرێزەناوییەکە دەدەن، کە پێشناوەکان بە تەنیا نایدەن،

٤٣) وانەکانی خوێندنی باڵای محەمەدی مەحوی (٢٠٠٥)

کەواتە لەو جۆرەدروستانەدا، چۆن هەبوونی پێشناوەکە خورتییە. هەبوونی ئەو پاشگرانەش بۆ واتاخورتیین، چونکە لابردنیان دەبێتە هۆی گۆڕینی واتا، زۆر جاریش لابردن و نەبوونیان لەنگی دروستەیی و واتایی دێنێتە کایەوە (بڕوانە(١٦٣_اب)).

١٦٣) ا- ئێمەماڵمان لە سلێمانییە.

ب- ئێمە لە سلێمانییەوە هاتووین.

لە (١٦٣_ا)دا فۆرمێکی سادەی هەیە و بە بێ پاشگری ئاوەڵکرداری نیشانەی [+شوێن]ی بە فرێزی ناویی {سلێمانی} داوە، بەڵام لە(١٦٣_ب)دا پێشناوەکە بە سادەیی توانای گەیاندنی واتای سەرچاوەو ئاراستەی نییە، بۆیە پاشگری ئاوەڵکردایی / ـ ەوە/ی هێناوە. لابردنی پاشگری / ـ ەوە/لە دروستەکەدا لەنگی واتایی دێنێتە کایەوە، چونکە لەو رستەیەدا، کرداری (هاتووین) فرێزێکی پێشناویی وەچەرەگەزدەکات، کە واتای سەرچاوەو ئاراستە بگەیەنێت (بڕوانە(١٦٤)).

١٦٤) * ئێمە لە سلێمانی هاتووین.

لە نموونەی (١٥٨_ب پ)دا زانرا، کە پێشناو و تەواوکەرەکەی بەبێ بوونی یەکتر گۆکردنیان نامێنێت، بەڵام فرێزی پێشناویی خۆشی لە ناو بەشەکرداردا رووددەدات و لە دەرەوەی ئەو بەشەکردارییە هیچ گۆکردنێکی نییە، چونکە فرێزی پێشناویی لە رووی سینتاکسییەوە پەیوەندی لەگەڵ کرداردا هەیە و لەڕووی واتاشەوە زانیاری لەسەر کردارەکە دەدات. واتە فرێزی پێشناویی لەبەر ئەوەی لە یەکێك لە جێکەوتەکانی ئاوەڵکرداردا دەردەکەوێت، توانای ئەوەی هەیە، رۆڵی ئاوەڵکردارئاسا ببینێت، جێکەوتەی فرێزەئاوەڵکردارییەکان بەپێی چەشنەکانیان، چەسپاو و نەگۆڕن. لە (١٦٥)دا جێکەوتەکانی ئاوەڵکردار نیشاندەدرێت.

١٦٥) بکەر + ئاوەڵکرداری کات + ئاوەڵکرداری شوێن + بەرکاری راستەوخۆ + بەرکاری ناڕاستەوخۆ+ کردار[٤٤]

جێکەوتەی فرێزەئاوەڵکردارییەکان، جگە لە ئاوەڵکرداری کات، فرێزی پێشناوییە (بڕوانە(١٦٦)).

١٦٦) من بەیانی زوو لە بازاڕ نانم بۆ نەخۆشەکە کڕی.

---

٤٤) محەمەد مەحوی و نەرمین عومەر ئەحمەد (٢٠٠٤:١٧)

لە (١٥٥_اب)دا رۆڵی ئاوەڵناو لە پڕکردنەوەی چاڵی ئاوەڵکرداری چۆنێتییدا روونکرایەوە، کە دەرکەوتنی ئاوەڵناو بوو لە جێکەوتەی ئاوەڵکرداری چۆنێتییدا. گواستنەوەی ئاوەڵناو بۆ ئەو جێکەوتەیە بەهۆی تایبەتێتیی و نیشانە واتاییەکانیەوەیەتی، کە چۆنێتییە. بۆ نموونە ئاوەڵناو لە دروستەی فرێزی خستنەپاڵی ئاوەڵناوییدا، وەك دەرخەری نیشانەی چۆنێتیی فرێزی ناویی خۆی نواند، کاتێکیش دەگوێزرێتەوە بۆ ناو یەکێك لە جێکەوتەکانی ئاوەڵکردار، رۆڵەکەی دەبێتە دەرخستنی چۆنێتی روودانی کردارەکە، کەواتە نیشانە واتاییەکەی لەگەڵ خۆی دەبات، هەمان باریش دەربارەی فرێزی رادە راستە، چونکە جێگۆڕکێکردنی رادە بەنیشانەی [+چەندێتیی]ەوەیە (بڕوانە(٨٥،٨٨)). سەبارەت بەئاوەڵکرداری /زوو، دڕەنگ/یش، کاتێك دەبرێتە ناودروستەی فرێزی خستنەپاڵی ئاوەڵناوییەوە، نیشانەی [+ کات]لەگەڵ خۆیدا دەبات (بڕوانە(١٦٧)).

١٦٧) بەیانیەکی زوو/ دڕەنگ بۆ بازاڕ چووم.

{بەیانییەکی زوو/ دڕەنگ}هەمان دروستەی (١٥١)ی هەیە و {زوو/دڕەنگ}یش ئاوەڵناوئاسان.

بەڵام لەبەر ئەوەی فرێزی ناویی ئەو نیشانە ئاوەڵناویی و ئاوەڵکردارییانەی نییە، ناتوانێت لەو جێکەوتەیەدا دەرکەوێت (بڕوانە(١٦٨_ اب)).

١٦٨) ا- *کوڕەکان دووکەس رۆشتن.

ب- *خوێندکارەکان پۆل هاتنەوە.

هەندێك فرێزی ناویی چەمکی کات دەگەیەنن و دەتوانن لایەنی کاتی روودانی کردارەکە دەربخەن و لە جێکەوتەی ئاوەڵکرداری کاتدا دەربکەون، ناوەکانی /بەیانی/ بەیانی زوو ، نیوەڕۆ، شەو، پاشنیوەڕۆ، نیوەشەو، هاوین، بەهار، زستان، پایز،..../ ئەمانە فرێزی ناویین، بەڵام بەهۆی ئەوەی لە جێکەوتەیەی ئاوەڵکرداردا دەردەکەون و دەبنە فرێزی ئاوەڵکردارئاسا(بڕوانە(١٦٩)).

١٦٩) کوڕەکان بەیانی/ نیوەڕۆ/ شەو/ پاشنیوەڕۆ/ نیوەشەو هاتنەوە.

جگە لە رێگەی فرێزی پێشناویی، چەند رێگەیەکی دیکەیش هەن، بۆ ئەوەی فرێزی ناویی نیشانەی ئاوەڵکرداریی پێببەخشرێت و لەو جێکەوتەیەدا دەربکەێت.

١) دووبارەکردنەوەی فرێزەناوییکە بەبێیاریدە وەك /دووکەس دووکەس/ دوو دوو، پۆل پۆل، کوڕ کوڕ،..../. بەیاریدە وەك /پۆلاوپۆل، کوڕاوکوڕ، ..../ یان /دوو بە دوو، پۆل بە پۆل، دێ بە دێ ،...../(بڕوانە(١٧٠)) و لەگەڵ (١٦٨)دا بەراوردیبکە.

١٧٠) ا- خوێندکارەکان دووکەس دووکەس/ دوو دوو چوونە پۆلەوە.

ب- خوێندگەکە پۆل پۆل هاتنە دەرەوە.

پ- بەڕێوبەرەکە پۆلاوپۆل گەڕا.

ت- پارەکە کوڕاوکوڕ بەشیاندەکات.

٢) لە ڕێگەی هەندێك پاشگری وەك /-انە/ و /- ئاسا/ هەندێك ناوی گشتیی نیشانانەی ئاوەڵناوییان پێدەدرێت و بە هەمان مەرجی دروستەی (١٥٥) لە جێکەوتەی فرێزی ئاوەڵکردارییدا دەردەکەون :

پیاو + انە ⟵ پیاوانە، کوڕ + انە ⟵ کوڕانە

شێر + ئاسا ⟵ شێرئاسا، پڵنگ + ئاسا ⟵ پڵنگئاسا

دەشتوانرێت هەمان واتا و ڕۆڵی هەردوو پاشگری /- انە/ و/- ئاسا/ بەهۆی مۆرفێمی /وەك/ەوە ببینرێت، بۆ نموونە { وەك شێر، وەك پڵنگ، وەك پیاو، وەك کوڕ}. (بڕوانە(١٧١)) لەگەڵ (١٥٥)دا بەراوردیبکە.

١٧١) ا- ئازاد کارەکەی پیاوانە/ وەك پیاو ڕاپەڕاند.

ب- پێشمەرگەکان شێرانە/ وەك شێر بەسەر دوژمندا سەرکەوتن.

واتە دروستەی فرێزی ئاوەڵکردارییی دەشێت تەنیا یەك ئاوەڵکرداربێت و ئەمەیش لە (١٧٢)دا شێوازبەندکراوە.

١٧٢) ADVERB ⟵ ADVERB P (بڕوانە(١٧٣)).

١٧٣) ا- نەوزاد درەنگ هاتەوە.

ب - من زوو بۆ زانکۆ دەچم.

ئەوانەی لە نموونەکانی (١٧٣)دا هێڵیان بە ژێردا هاتووە، نموونەی دوو ئاوەڵکرداری ڕەسەنن، کە ئاماژەن بۆ کات، ئەم ئاوەڵکردارانە سەرپشکین و دەتوانرێت لاببرێن(بڕوانە(١٧٤)).

١٧٤) نەوزاد (زوو/ دڕەنگ) هاتەوە.
فرێزەئاوەڵکردارییەکانی (١٧٤) دەشێت بە پلەیەك وەك دەرخەری پێشەوەی فرێزەکە فراوانبکرێت، چونکە ئەم جۆرە فرێزەئاوەڵکردارییە رەسەنانە پلەدارن (بڕوانە(١٧٥)).
١٧٥) نەوزاد زۆر زوو/ دڕەنگ هاتەوە.
پلەدارێتیی ئاوەڵکردارە رەسەنەکان وادەکات، کە لە دواشەوە مۆرفیمی پلەی بەراورد / ـ تر/ و پلەی باڵا / ـ ترین/ وەرگرن، بەڵام ئەو ئاوەڵکردارە رەسەنانەی کە بە پلەی باڵا / ـ ترین/ دەردەخرێن رەفتاری دەرخەری پێشەوەی فرێزی ناوییان دەدرێتێ و لە ئاوەڵکرداریی دەکەون (بڕوانە(١٧٦_ اب)).
١٧٦) أ- ئازاد زووتر/ دڕەنگتر گەیشت.
ب- ئازاد بە زووترین کات / دڕەنگترین کات رێگەکەی بڕی.
فرێزی ئاوەڵکرداریی(ئەوانەی ئاوەڵکرداری رەسەنن.) و فرێزی پێشناویی سەر پشکین و هەمان هەڵسوکەوتی سینتاکسییان هەیە، چونکە هەردووکیان بەکردارەکەدا هەڵواسراون. ئەگەرچی زۆر جار بۆ مەبەستی جەختکردنیش جێگۆڕکێیان پێدەکرێت، بەڵام لە بنەڕەتدا لەگەڵ کردارەکەدایە و جێگۆڕکێ پێکردنیان واتا و گۆکردنی نوێ ناهێننەکایەوە.
یاسای ژمارە (١٥٧) دروستەیەکی فرێزی پێشناویی سینتاکسیی رووتەو لە ئاستی سینتاکسدا پێکدێت. لە ئاستی مۆرفۆلۆژیشدا هەندێك پێشناو لە فۆرمی پێشگری ئاوەڵکردارییدان و بەهەندێك ناوی کردارییەوە لکاون، /ڕۆچوون، داچوون، هەڵچوون،..../. پێشگرەئاوەڵکردارییەکان، خاوەنی نیشانەی ئاوەڵکردارین و ئەونیشانانەیش بە ناوەکردارییەکان دەبەخشن، کاتێکیش کە دەهێنرێنە ئاستی سینتاکسەوە، گۆڕانی فۆرمییان بەسەردا نایەت (بڕوانە(١٧٧)). پێشناوی مۆرفۆسینتاکسیی (پێ، تێ، لێ) وەك لە ناوەکردارییەکانی /پێزانین، پێفرۆشتن، تێخستن، تێگرتن، لێنان، لێخستن/دا دیارن، لە ئاستی سینتاکسدا فۆرمی فرێزی پێشناویی سینتاکسیی رووت وەردەگرن. ئاوێتەبوون و پابەندبوونی پێشناوەمۆرفۆسنتاکسییەکان، لەگەڵ ئەو ناوەکردارییانەدا، بووەتە هۆی ئەوەی کە کاتێك دەهێنرێنە ئاستی سینتاکسەوە، ببنە خورتیی و لابردنیان لەنگی لە واتا و

دروستەدا بێتەکایەوە، کەواتە ئەو تەواوکەرانەن ،کە کردار داوایان دەکات (بڕوانە(١٧٨)).

١٧٧) ا- دیوارەکە داچوو. (داچوون)

ب - شیرەکە هەڵچوو. (هەڵچوون)

١٧٨) ا- من تۆ بە پیاو دەزانم.(پێزانین) ⟵ ب- *من تۆ دەزانم.

پ- بەردەکەم خستە ئاوەکەوە.(تێخستن) ⟵ ت- *بەردەکەم خست.

لە (١٧٨_ ا)دا فرێزی پێشناویی لە جێکەوتەی چەسپاوی خۆیدا دەرکەوتووە، جیاوازیی لەگەڵ فرێزی پێشناویی سینتاکسیی رووتدا لەوەدایە، کە پابەندی کردارەکەیە و جێگۆڕکێ پێکردنی دروستەی ناڕێزمانی و بێواتا دێنێتە کایەوە (بڕوانە(١٧٩_ اب)). لە (١٧٨_پ)دا جێکەوتەی فرێزەپێشناوییەکە دوای کردارەکەیە. ئەویش لەبەر ئەوەیە، کە خەسڵەتی پێشناوی /ە/ لە دروستەی فرێزەپێشناوییەکەی (خستە ئاوەکەوە)دا ئەوەیە کە پێشناوێکی پاشگریی لکاوە، بەڵام ئەوانی دیکە پێشناوێکی پێشگریی سەربەخۆن.

١٧٩) ا- *من بەپیاو تۆ دەزانم.

ب- *من تۆ دەزانم بە پیاو.

لە زمانی کوردییدا وشەکانی (هێشتا، دیسان، خۆزگە، رەنگە، کاشکی، هەرگیز،....هتد)

ئاوەڵکردارن.[٤٥] ئەم جۆرە ئاوەڵکردارانە بە دەربڕاوەئاوەڵکرداریيەکان ناوزەدکراون.[٤٦] جیاوازی ئەم ئاوڵکردارانە ئەوەیە، کە دەتوانرێت بەکۆی رستە و هەریەك لە ($N^{=}1$ — واتە بکەر) و($N^{=}2$ — واتە بەرکار) و ($V^{-}2$ — واتە کردار) دا هەڵبواسرێن.[٤٧] جێگۆڕکی پێکردنیان لە رستەدا واتای سینتاکسیی نوێ دێنێتەکایەوە، چونکە لە هەر کەتەگۆرییەکی سینتاکسییەوە نزیك بن، بەوەوە دەبەسترێنەوە (بڕوانە(١٨٠)).[٤٨] روونکردنەوەکان لەسەر (هێشتا) دەخرێنەڕوو.

---

٤٥) ئازاد ئەحمەد حسەین (٢٧:٢٠٠١)

٤٦) محەمەد مەحوی و نەرمین عومەر ئەحمەد (٤٣:٢٠٠٤)

٤٧) هەمان سەرچاوەی پێشوو (٤٣:٢٠٠٤)

٤٨) هەمان سەرچاوەی پێشوو (٤٣:٢٠٠٤)

١٨٠) أ- هێشتا کوڕەکە کچەکەی نەدیوە.

ب- هێشتا کوڕەکە کچەکەی نەدیوە.

پ- کوڕەکە هێشتا کچەکەی نەدیوە.

ت- کوڕەکە کچەکەی هێشتا نەدیوە.

لە (١٨٠_ا)دا دەربڕاوی ئاوەڵکردارییی (هێشتا) بە گشت ڕستەکەدا و لە (١٨٠_ب)دا بە بکەردا و لە (١٨٠_پ)دا بە بەرکاردا و لە (١٨٠_ت)دا بە کردارەکەوە، هەڵواسراوە. بەپێی ئەو جێکەتانەی لە (١٦٥)دا بۆ ئاوەڵکردارەکان دیاریکرا، جێکەوتەی بنەڕەتی ئاوەڵکرداری (هێشتا)، کە نیشانەی [+ کات]ی هەیە (١٨٠_پ)ە. دەربڕاوەئاوەڵکردارییەکان دەتوانن وەك دەرخەری فرێزی پێشناوییش دەربکەون (بڕوانە(١٨١)).

١٨١) هەرگیز لە بازاڕ نانم نەخواردووە.

٢/١-٦) فرێزی کرداریی

یەکێك لەو پێکهاتە گرنگانەی، کە لە بەشەکرداردا هەبوونی گرنگ و خورتییە، فرێزی کردارییە. کردار لە ناو بەشەکرداردا وەك سەر گۆدەکات و یەکێك لە تەواوکەرەکانی فرێزێکی ناوییە، کە ئەویش هەبوونی خورتییە.[٤٩] لەمەوە دروستەیەکی فرێزی کرداری دەستدەکەوێت، کە جێکەوتەیەك بۆ فرێزێکی ناویی بەجێدەهێڵێت و لە (١٨٢)دا شێوازبەنددەکرێت.

١٨٢) Verb + N⁻ ⟵ Verb P (بڕوانە١٨٣))

١٨٣) ا ـ من ئازادم بینی.

ب ـ پشیلەکە منداڵەکەی ترساند.

جۆری ئەو کردارانەی لە (١٨٢)دا بەشداریدەکەن، کردارەتێپەڕەکانن. ئەوەی لە (١٨٣_ب)دا هێڵی بەژێردا هاتووە بە شەکردارە. {ترساند} لە ناو

---

٤٩) Norman c. stageberg (1971:165)

بەشـەکردارەکەدا وەك سـەر گۆدەکـات و {منداڵەکـە}ش، تەواوکـەرە و هـەبوونی خورتییە. کەواتە بەشەکردارەکە دروستەی فریزێکی کردارییە. بۆ زانینی جێکەوتەی فرێزی ناوییەکە (تەواوکەری کردارەکە.)دروستەی (١٨٣_ب) لـە هێڵکـاریی ژمـارە (٣٥)دا دەخرێتەڕوو.

هێڵکاریی ژمارە (٣٥)

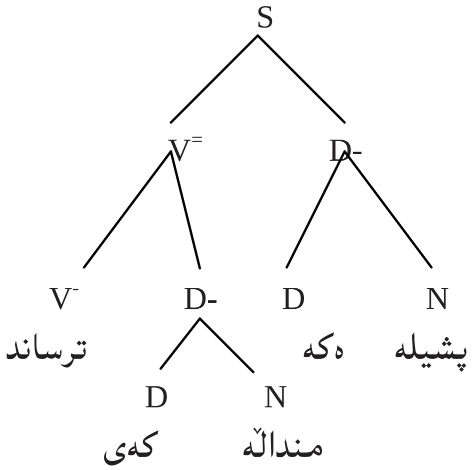

لە (١٨٤_اب)دا ڕووندەکرێتەوە، کە چۆن پاش لابردنـی تەواوکەرەکـە یـان سـەرەکە دروستەی نارێزمانی دەستدەکەون.

١٨٤) ا- *پشیلەکە ترساند.

ب- *پشیلەکە منداڵەکەی.

تەواوکەری فرێزی کرداریی، کە فرێزێکـی نـاویی یـان فرێزێکـی ناوییئاسـایە(فرێـزی ناوییئاسا، فرێزی دیارخەریی و فرێزی خستنەپاڵی ئاوەڵناوییە، چـونکە دەتـوانن لـە جێکەوتـەی فرێـزی ناوییـدا دەرکـەون، یاسـاکەی لـە(١٨٥)دا نیـشاندەدرێت.) وەك کەتەگۆرییە ناویی و ئاوەڵناویی و ئاوەڵکردارییـەکان بەشـێکی فەرهـەنگیی کـردارە سادەکە نین، بەڵگە بۆ ئەمـەیش ئەوەیە، کە دەتـوانرێن بگـۆڕدرێن بـە فرێـزی نـاویی دیکە[٥٠]، بەمەرجێك لەگەڵ واتای کردارەکەدا ڕێبکەون (بڕوانـە(١٨٧)). بـەڵام ئـەو فرێـزە ناوییـە لـە راکێـشانی مـۆرفیمی کەسـی بکەرییـدا، هـەمان هەڵـسوکەوتی کەتەگۆرییـە فەرهەنگییـەکانیان هەیـە (کـە کردارەکـە رابـردووی تێپـەڕ بێـت) (بڕوانە(١٨٨)).

---

٥٠) محەمەد عومەر عەول (٢٠٠١:٤٥)

١٨٥) اـ $V^{-} + D^{-}$ (بڕوانه(١٨٣))

ب ـ $V^{-} + A^{=}$ (بڕوانه(١٨٦))

١٨٦) جوتیارەکە نەمامێکی جوانی چاند.

١٨٧) شوتیم خوارد، هێلکەم خوارد، ترێم خوارد،. ......

١٨٨) ا ــ خواردی ⟵ پێچیخوارد، سوێندیخوارد[٥١]

ب ــ خواردم ⟵ گۆشتم خوارد، برنجم خوارد

یاسای ژمارە (١٨٢) دروستەیەکی ئەبستراکتی فرێزی کردارییە و تیایدا کردار وەچەئاراستەی فرێزی ناویی دەکات و دۆخی ڕێزمانیی بەرکاری ڕاستەوخۆ (ئەو فرێزەناوییە،بە N2 کورتدەکرێتەوە.) دەداتێ، لە دەرەوەی دروستەکە، واتە لە گشت رستەکەدا، فرێزەکردارییەکە وەچەئاراستەی فرێزێکی ناویی دیکە دەکات، بە دۆخی ڕێزمانی بکەریی (ئەو فرێزەناوییە،بە N1 کورتدەکرێتەوە.)ەوە. کردار لە ڕووی واتاشەوە ئەو وەچەڕەگەزانە، وەك (N1,N2) بۆ خۆی دیاریدەکات، کە نیشانەواتاییەکانی لەگەڵیدا ڕێبکەون.[٥٢] شیکردنەوەکان لەسەر (١٨٩) ڕووندەکرێنەوە.

١٨٩) ؟؟ دیوارەکە سەگەکەی ڕاونا.

ئەوەی لە (١٨٩)دا هێڵی بە ژێردا هاتووە فرێزی کردارییە و دروستەکەی بە پێی یاسای ژمارە (١٨٢) ڕێزمان دروستە. کرداری /ڕاونا/ وەچەڕەگەزێکی وەك فرێزی {سەگەکە}ی بۆ خۆی دیاریکردووە، کە لە ڕووی واتاوە ڕێپێدراوە، چونکە ئەو کردارە لەڕووی واتاوە گیاندارێکی وەك سەگی هێناوە، کە نیشانەکانی [+ گیاندار، + پێدار]ی هەیە، واتە توانای ڕاکردنی هەیە، بۆیە ئەگەر بڵێین، {بەردەکەی ڕاونا} ئەوا دروستەیەکی ڕێزماندروست دەستدەکەوێت، بەڵام واتاکەی ڕاستنابێت، چونکە بەرد نیشانەکانی [+گیاندار، + پێدار]ی نییە، تا کرداری /ڕاکردن/ بەجێبهێنێت. لەلایەکی ترەوە گشت فرێزە کردارییەکە، وەچەڕەگەزێکی وەك فرێزی {دیوارەکە}ی

---

٥١) مەحموود فەتحوڵڵا ئەحمەد کەتیگۆرییەکانی (ناو، ئاوڵناو، ئاوەڵکردار)ی بە جۆرێك لە فرێزی ناویی و ئاوەڵناویی و ئاوەڵکردارییی ناوبردووە بڕوانە: Mahmoud Fathulla Ahmad(2004:25)

٥٢) محەمەدی مەحوی (بەرهەمی بڵاونەکراوە).

بۆ خۆی دیاریکردووە، کە دروستەیەکی ڕێزماندروستە، بەڵام لە ڕووی واتاوەڕاست نییە.

فرێزی کرداریی پێکهاتەیەکی ئاڵۆزە.[٥٣] پێکەوەهاتنی خورتی هەرسێ مۆرفیمەکانی (ڕەگ و کات و کەس) بنیاتی دروستەی فرێزێکی کرداریی دەستدەخەن، بەڵام ئەمە بۆ ئەو کردارانەیە، کە تێنەپەڕن. چونکە جگە لە فرێزێکی پێشناویی، کە سەرپشکییە، بەو سێ ئەندامە توانای پێکهێنانی دروستەیەکی ڕێزماندروست و واتاڕاستیان هەیە، لەمەوە یاسای ژمارە (١٩٠) شێوازبەنددەکرێت.

١٩٠) $V^- + (PP) + (N^-)$ بڕوانە(١٩١)

١٩١) (من) (لەسەربان) دەخەوم.

کرداره تەواوەکان لە دروستەی ئەو فرێزە کردارییانەی سەرەوەدا بەشدارییاندەکرد، کە تیایاندا N^-1 و N^-2 و P^- بەپێی تێپەڕیی و تێنەپەڕییان ئەو کردارانە سەرپشکیی و خورتیی بوون.

پێشتر خرایەڕوو کردارەناتەواوەکان (بێهێزەکان) ڕۆڵی بابەتانە نادەن و ناشتوانن بەتەنیابن، بۆیە ئەو کردارانە بەگشت چەشن و جۆرەکانی فرێزدا هەڵدەواسرێن، کەواتە هەبوونی ئەو فرێزەتەواوکەرانە خورتییە (بڕوانە(١٩٢)).

١٩٢) ا۔ ئازاد مامۆستایە.(بە فرێزی ناوییەوە هەڵواسراوە.)

ب ۔ نەوزاد زیرەکە. (بە فرێزی ئاوەڵناوییەوە هەڵواسراوە.)

پ ۔ ماڵمان لە سلێمانییە. (بە فرێزی پێشناوییەوە هەڵواسراوە.)

ت ۔ ئاهەنگەکە بەیانی زووبوو. (بە فرێزی ئاوەڵکردارییەوە هەڵواسراوە.)

ج ۔ ئاوەکە کەمێك بوو. (بە فرێزی ڕادەوە هەڵواسراوە.)

چ ۔ ئەوە کچە جوانەکەیە. (بە فرێزی دیارخەرییەوە هەڵواسراوە.)

دروستە ئەو فرێزەکردارییەی، کە کردارەکەی ناتەواوە، لە (١٩٣)دا یاسابەنددەکرێت.

١٩٣) ا۔ $DEFECTIVE\ VERB + N^-$ (بڕوانە(١٩٢_ا))

ب ۔ $DEFECTIVE\ VERB + A^-$ (بڕوانە(١٩٢_ب))

---

٥٣) Andrew Radford (1997:198)

پ ـ DEFECTIVE VERB + P^- (بڕوانه(١٩٢_پ))

ت ـ DEFECTIVE VERB + $ADVP^-$ (بڕوانه(١٩٢_ت))

ج ـ DEFECTIVE VERB + Q^- (بڕوانه(١٩٢_ ج))

چ ـ DEFECTIVE VERB + D^- (بڕوانه(١٩٢_ چ))

له پارەکانی داهاتوودا شکاندنەوەی بکەر و بەرکار لە دروستەی مۆرفۆسینتاکسی فرێزی کردارییدا بە یاسا دادەڕێژرێت.

١٩٤) اـ کرداری کات و کەسدار = رەگ + کات + کەس(بکەریی) (بڕوانە(١٩٥) رابردووی کرداری تێنەپەڕ).

ب ـ کرداری کات و کەسدار = کات + رەگ + کەس(بکەریی) (بڕوانە(١٩٦) بۆ کاتی رانەبردووی کرداری تێنەپەڕ).

١٩٥) رۆیشت، چوو، کەوت، خەوت

١٩٦) دەڕۆم، دەچم، دەکەوم، دەخەوم

١٩٧) اـ کرداری کات و کەسدار = رەگ + کات + کەس(بکەریی)+ کەس(بەرکاری) (بڕوانە(١٩٨) بۆ کاتی رابردووی کرداری تێپەڕ).

ب ـ کرداری کات و کەسدار = کات + کەس(بەرکاریی) + رەگ + کەس(بکەریی) (بڕوانە(١٩٩) بۆ کاتی رانەبردووی کرداری تێپەڕ).

١٩٨) ناردمن، خواردمن

١٩٩) دەیاننێرم، دەیانخۆم

جگە لە مۆرفیمەکانی رەگ و کات و کەس، کردار پێکەوەهاتنێکی مۆرفۆلۆژیی لەگەڵ هەندێك مۆرفیمدا هەیە[٥٤]، لەوانە پێشگری ئاوەڵکرداریی و پێشناوی مۆرفۆسینتاکسیی و کەتەگۆرییەکانی ناو و ئاوەڵناون (بڕوانە(٢٠٠_اب) و(٢٠٣_اب) و(٢٠٦_اب) و (٢٠٩_اب)).

٢٠٠) اـ پێشناوی مۆرفۆسنتاکسیی + کەس(بکەریی) + رەگ + کات +کەس(بەرکاریی) (بڕوانە(٢٠١)) بۆ رابردوو.

---

٥٤) Noel Burton-Roberts (1997:78)

ب ـ پێشناوی مۆرفۆسنتاکسیی + کەس(بەرکاریی) + کات + رەگ +کەس(بکەریی) (بڕوانە(٢٠٢) بۆ رانەبردوو).

٢٠١) پێمزانی، تێمخست

٢٠٢) پێیدەزانم، تێیدەخەم

٢٠٣) اـ ئاوەڵناو + کەس(بکەریی) + رەگ + کات +کەس(بەرکاریی) (بڕوانە(٢٠٤) بۆ رابردوو).

ب ـ ئاوەڵناو + کەس(بەرکاریی) + کات + رەگ +کەس(بکەریی) (بڕوانە(٢٠٥) بۆ رانەبردوو).

٢٠٤) سورمانکردنەوە، کزمانکردنەوە

٢٠٥) سوریاندەکەینەوە، کزیاندەکەینەوە

٢٠٦) اـ ناو + کەس(بکەریی) + رەگ + کات + کەس(بەرکاریی) (بڕوانە(٢٠٧) بۆ رابردوو).

ب ـ ناو + کەس(بەرکاریی) + کات + رەگ +کەس(بکەریی) (بڕوانە(٢٠٨) بۆ رانەبردوو).

٢٠٧) دەستمانگرتن، چاومانگرتن

٢٠٨) دەستیاندەگرم، چاویاندەگرم.

٢٠٩) اـ پێشگری ئاوەڵکرداریی + کەس(بکەریی) + رەگ + کات +کەس(بەرکاریی) (بڕوانە(٢١٠) بۆ رابردوو).

ب ـ پێشگری ئاوەڵکرداریی + کەس(بەرکاریی) + کات + رەگ +کەس(بکەریی) (بڕوانە(٢١١) بۆ رابردوو).

٢١٠) هەڵمواسی، دامخست.

٢١١) هەڵیدەواسم، دایدەخەم.

کاتێك پێشناوە ئاوەڵکرداریی و مۆرفۆسنتاکسییەکان و کەتەگەرییەکانی ناو و ئاوەڵناو لە یەك دروستەدا پێکەوە دێن یاساکانی (٢١٢_اب) و (٢١٥_اب) و (٢١٨_اب) و (٢٢١_اب) و (٢٢٤_اب) و(٢٢٧_اب) دەستدەکەون.

٢١٢) اـ پێشناوی مۆرفۆسینتاکسیی + کەس (بکەریی) + پێشناوی مۆرفۆسینتاکسیی + رەگ + کات + کەس (بەرکاریی) (بڕوانە(٢١٣) بۆ رابردوو).

ب ـ پێشناوی مۆرفۆسینتاکسیی + کەس (بەرکاریی) + پێشناوی مۆرفۆسینتاکسیی+ کات + ڕەگ + کەس (بکەریی) (بڕوانە(٢١٤) بۆ ڕانەبردوو).

٢١٣) پێمتێگرت، پێمتێکرد

٢١٤) پێیتێدەگرم، پێیتێدەکەم

٢١٥)) اـ پێشناوی مۆرفۆسینتاکسیی + کەس (بکەریی) + پێشناوی ئاوەڵکرداریی + ڕەگ + کات + کەس (بەرکاریی) (بڕوانە(٢١٦) بۆ ڕابردوو).

ب ـ ـ پێشناوی مۆرفۆسینتاکسیی + کەس (بەرکاریی) + پێشناوی ئاوەڵکرداریی + کات + ڕەگ + کەس (بکەریی) (بڕوانە(٢١٧) بۆ ڕانەبردوو).

٢١٦) پێمهەڵگرت، پێمداگرت

٢١٧) پێیهەڵدەگرم، پێمداگرت

٢١٨) اـ ناو + کەس(بکەریی)+ پێشناوی مۆرفۆسنتاکسیی+ ڕەگ + کات + کەس(بەرکاریی) (بڕوانە(٢١٩) بۆ ڕابردوو).

ب ـ ناو + کەس(بەرکاریی)+ پێشناوی مۆرفۆسنتاکسیی+ کات + ڕەگ + کەس(بکەریی) (بڕوانە(٢٢٠) بۆ ڕانەبردوو).

٢١٩) دەستمپێکرد، دەستملێخست.

٢٢٠) دەستیپێدەکەم، دەستیلێدەخەم

٢٢١) اـ پێشناوی مۆرفۆسنتاکسیی + کەس(بکەریی) + ئاوەڵناو + ڕەگ + کات + کەس(بەرکاریی) (بڕوانە(٢٢٢) بۆ ڕابردوو).

ب ـ پێشناوی مۆرفۆسنتاکسیی + کەس(بەرکاریی) + ئاوەڵناو + کات + ڕەگ + کەس(بکەریی) (بڕوانە(٢٢٣) بۆ ڕانەبردوو).

٢٢٢) پێمسورکردنەوە،پێمکزکردنەوە

٢٢٣) پێیانسوردەکەمەوە، پێیانکزدەکەمەوە

٢٢٤) اـ ناو + کەس(بکەریی) + پێشناوی مۆرفۆسینتاکسیی + ئاوەڵناو + ڕەگ + کات + کەس (بەرکاریی) (بڕوانە(٢٢٥) بۆ ڕابردوو).

ب ـ ناو + کەس(بەرکاریی) + پێشناوی مۆرفۆسینتاکسیی + ئاوەڵناو + کات + ڕەگ + کەس (بکەریی) (بڕوانە(٢٢٦) بۆ ڕانەبردوو).

٢٢٥) دەستمپێگەرمکردنەوە، چاوملێسورکردنەوە

خەرمانەی کتێب

٢٢٦) دەستیانپێگەرمدەکەمەوە، چاویانلێسوردەکەمەوە
٢٢٧) ا ـ ناو + کەس(بکەریی)+ پێشناوی مۆرفۆسنتاکسیی + پێشگری ئاوەڵکرداریی + رەگ + کات + کەس(بەرکاریی) (بڕوانە(٢٢٨) بۆ رانەبردوو).

ب ـ ناو + کەس(بەرکاریی)+ پێشناوی مۆرفۆسنتاکسیی+ پێشگری ئاوەڵکرداریی + کات + رەگ + کەس(بکەریی) (بڕوانە(٢٢٩) بۆ رانەبردوو).

٢٢٨) دەستملێهەڵگرت، چاویلێداگرت.
٢٢٩) دەستیلێهەڵدەگرم، چاویلێدادەگرێت.

١/٢-٧) فرێزی خستنەتەکیەك

کەتەگۆرییە فەرهەنگییەکان ناوو ئاوەڵناوو ئاوەڵکردارو کردارو جێناوەکانن. کەتەگۆرییە سنتاکسییەکانیش فرێزی دیارخەریی و فرێزی ناویی و فرێزی ئاوەڵناویی و فرێزی ئاوەڵکرداریی و فرێزی کرداریی و فرێزی رادەو فرێزی پێشناویین. ئاماژەش بەوەدرا ،کە فرێزەکان بەگشت چەشنەکانیانەوە خاوەنی یەك سەری واتایین. روونکرنەوەکان لەسەر نموونەی (٢٣٠ ـ اب) ئەنجامدەدرێن.

٢٣٠) ا- <u>ئازاد و نەوزاد</u> بۆ بازاڕ چوون.

ب ـ <u>کوڕەکە و کچەکە</u> لە ناوباخەکەدا دانیشتوون.

لە (١/١)دا ئاماژەی پێدرا، کە رستە لە بەشی بکەریی و بەشی کرداریی پێکدێت و جێکەوتەی بەشەبکەرییەکە فرێزێکی ناوییەو جێکەوتەی بەشەکردارییەکەش فرێزێکی کردارییە. لە (٢٣٠_ا)دا هەردوو فرێزی ناویی (ئازاد و نەوزاد) و لە (٢٣٠_ب)یشدا هەردوو فرێزی دیارخەریی (کوڕەکە و کچەکە) وەك بکەر گۆدەکەن، چونکە لە (٢٣٠_ا)دا تەنیا (ئازاد) یان (نەوزاد) نەچووە بۆ بازاڕ لە (٢٣٠_ب)یشدا بە هەمان شێوەیە.

لە دروستە ناوییە سادە و خستنەپاڵەکاندا(خستنەپاڵی ناویی و ئاوەڵناویی) تەنیا سەرەواتاییەکان، وەك بکەر گۆدەکەن، لێرەشەوە جۆرێك لە فرێز دەستدەکەوێت ،کە فرێزی خستنەتەکیەکە . لەم جۆرە فرێزەدا تەنیا ئەو وەچەپێکهاتە و کەتەگۆرییە

سینتاکسیانە دەخرێنە تەکیەك، کە وەکیەکن[٥٥]. ئەوانەی لە (٢٣٠_ا)دا هێڵیان بەژێردا هاتووە خستنەتەکیەکی دوو فرێزی ناویین و ئەوانەی لە (٢٣٠_ب)یشدا هێڵیان بەژێدا هاتووە، خستنەتەکیەکی دوو فرێزی دیارخەریین. لە (٢٣١)دا خستنەتەکیەکی چەشنەکانی دیکەی فرێز دەخرێنەڕوو.

٢٣١) ا- کچێکی جوان و کچێکی زیرەك لە پۆلەکەی ئێمەدا هەن.

ب ــ ئێمە لە سلێمانی و لە هەولێر کەسوکارمان هەیە.

پ ــ نامەکەم دڕاند و نامەکەم سوتاند.

ت ــ یانەی کەرکوك و یانەی سلێمانی یارییان هەیە.

ج ــ دەستی من و قاچی من شکان.

چ ــ کورسییەك و مێزێکم کڕی.

ئەوەی لە (٢٣١_ا)دا هێڵی بە ژێردا هاتووە، خستنەتەکیەکی دوو فرێزی خستنەپاڵی ئاوەڵناویین. ئەوەشی لە (٢٣١_ب)دا هێڵی بە ژێردا هاتووە، خستنەتەکیەکی دوو فرێزی پێشناویین. ئەوەشی لە (٢٣١_پ)دا هێڵی بە ژێردا هاتووە، خستنەتەکیەکی دوو فرێزی کرداریین. ئەوەشی لە (٢٣١_ ت)دا هێڵی بە ژێردا هاتووە، خستنەتەکیەکی دوو فرێزی ناویی تایبەتیین. ئەوەشی لە (٢٣١_ ج)دا هێڵی بە ژێردا هاتووە، خستنەتەکیەکی دوو فرێزی ناویی خاوەنداریین. ئەوەشی لە (٢٣١_ چ)دا هێڵی بە ژێردا هاتووە، خستنەتەکیەکی دوو فرێزی دیارخەریین. لەبەرئەوەی لە فرێزی خستنەتەکیەکدا گشت چەشن و جۆرەکانی فرێز دەچنە تەکیەك، دروستەیەکی گشتگیری ئەو چەشنەفرێزە لە (٢٣٢)دا شێوازبەنددەکرێت.

٢٣٢) X^{-} + CONJ + X^{-} ⟶ CO-ORDINATE P

دروستەکە بەهۆی مۆرفێمی (و)[٥٦]ەوە خراونەتە تەکیەك، ئەو مۆرفێمە هیچ دۆخێکی ڕێزمانی بەلای چەپ یان بەلای ڕاستدا نادات و تەنیا ڕۆڵی خستنەتەکیەکی فرێزەکان دەبینێت.

---

٥٥) Noel Burton-Roberts (1997:67)

٥٦) وریا عومەر ئەمین(٢٠٠٤:٢٠٢) ، / و/ بە مۆرفێمی بەشداری ناودەنێت، بە بەڵگەی ئەوەی ،کە لە فرێزی ناوییدا هەردوو ناوەکە وەکیەك بەشداری لە ئەنجامدانی کردارەکەدادەکەن، بەڵام وەك لە=

لە دروستەی ئەم جۆرە فریزەدا، هەم دەرخراو و هەم دەرخەرەکان، واتە هەم سەری واتایی و هەم سەرە ریزەمانییە دووبارەبووەکان، توانای لابردنیان هەیە(دەشێت فریزی خستنەتەکیەك دوو سەری واتایی و ریزمانی هەبێت)[57] . لە (٢٣٣)دا سەرەڕێزمانیی و واتاییە دووبارەبووەکانی نموونەکانی(٢٣١) لادەبرێن.

٢٣٣) ا - کچێکی جوان و زیرەك لە پۆلەکەی ئێمەدا هەیە.

ب ـ ئێمە لە سلێمانی و هەولێر کەسوکارمان هەیە.

پ ـ نامەکەم دڕاند و سوتاند.

ت ـ یانەی کەرکوك و سلێمانی یارییان هەیە.

ج ـ دەست و قاچی من شکا.

چ ـ کورسیی و مێزێکم کڕی.

لە (٢٣٣_ ج چ)دا دەردەکەوێت،کە دەرخەری ناوەوە لابراوە. واتە ڕێگە بە لابردن و قرتاندنی دەرخەرەکانی دەرەوە نادرێت. چونکە دەرخەری دەرەوە، دەبێتە سەری ڕێزمانی هەردوو فریزەکە[58]. لە فریزی خستنەتەکیەدا یەك سەری ڕێزمانی کۆتایی، دەتوانێت حوکمی دوو سەری واتایی و دوو تەواوکەر بکات، وەك لە (٢٣٣_ب پ) دا ڕوویداوە. بەڵام لە (٢٣٣_ ا ت)دا دەرخراو و سەری واتایی فریزی دووەم لابراوە، واتە دەرخراو و سەری واتایی دەرەوە توانای لابردنیان هەیە، بەمەش دەرخراوی ناوەوە دەبێتە سەری واتایی هەردوو فریزەکە.

لابردنی دەرخەرەکانی ناوەوە لەم جۆرە فریزەدا، دەبێتە هۆی دروستکردنی دوو دروستەیی، کە ئەمەش لێڵی لەواتادا دێنێتەکایەوە، چونکە هیچ ئاماژەیەك بۆئەوە نییە، کە ئایا دەرخەری دەرەوە دەرخەری هەردوو فریزەکەیە یان تەنیا دەرخەری فریزی دووەمە، بەهێڵکاریی و کەوانەی شکاوە دەتوانرێت دروستەکەی بنوێنرێت. باسەکە لەسەر نموونەی (٢٣٤) شیدەکرێتەوە :

=(٢٣١)دادەرکەوت ، مۆرفێمی / و/ هەموو جۆرە فریزەکان دەخاتە تەکیەك ، نەك تەنیا فریزی ناویی ، بۆیە ناکرێت لە خستنەتەکیەکی جۆرەکانی دیکەی فریزەکانیشدا ئەو مۆرفێمە هەمان ناوی هەبێت. لەبەر ئەوەیە ،کە لەم لێکۆلینەوەیەدا بە مۆرفێمی خستنەتەکیەك ناونراوە.

٥٧) Noel Burton-Roberts (1997:67)

٥٨) محەمەد مەحوی و نەرمین عومەر ئەحمەد (٢٠٠٤:٥٥)

٢٣٤) ئازاد و نەوزادی برام هاتن.

هەردوو دروستەکەی (٢٣٤) بە کەوانەی شکاوە، لە (٢٣٥)دا نیشاندەدرێن:

٢٣٥) ا- [ئازاد و نەوزاد]ی[برام]

ب- [ئازاد]و [نەوزادی برام

(٢٣٥- ا) ئاماژە بەوەدەدات، کە {برام} دەرخەری هەردوو فرێزەکەیە، بەڵام (٢٣٥- ب) دەریدەخات، کە {برام} تەنیا دەرخەری فرێزی دووەمە.

مەرجی سەرەکی بۆ چوونە تەکیەکی کەتەگۆرییە سنتاکسییەکان لەیەکچوون بوو، بەڵام پێویستە لە نێوانیاندا رێکەوتنی واتایی هەبێت. لە نموونەی (٢٣٦)دا ئەو دیاردەیە رووندەکەینەوە.

٢٣٦) ئاو و بەردەکەم خواردەوە.

ئەوەی لە (٢٣٦)دا هێڵی بە ژێردا هاتووە، دروستەیەکی رێزماندروستی فرێزی خستنەتەکیەکە، واتاڕاست نییە، چونکە کرداری /خواردەوە/ داوای کەرەستەیەکی شل دەکات، لە دروستەکەدا /ئاو/ لەگەڵ ئەو مەرجەدا دەڕوات، بەڵام /بەرد/ لەگەڵیدا ناڕوات، چونکە جگە لەوەی کە نیشانەی [+ رەقیی] هەیە، نیشانەی [+نەخواردن] و [+ نەخوادنەوە]یشی هەیە.

٣/١) کۆی گشت ئەو یاسایانەی، کە دروستەی چەشن و جۆرەکانی فرێز لە (ش ز س)دا پێکدەهێنن

یەکەم : جێکەوتەی دەرخەر و دەرخراو لە (ش ز س)دا

١) Determiner + N

أ- Articl + N پیاوەکە، دارەکە، کچەکە.

ب- N + Demonstrative ئەو پیاوە، ئەم دارە، ئەو پیاوانە، ئەم دارانە.

٢) N + Quantifier هەندێك ئاو، تۆزێك نان، تۆزقاڵێك نان

٣) N + Number دوو کوڕ، سێ برا، چوار گوڵ

٤) A + N کوڕی زیرەك، کچی جوان

٥) A + Degree زۆر زیرەك، زۆر جوان

٦) Verb + Adverb زوو هاتەوە، دڕەنگ ڕۆشتەوە.

٧) Adverb + Degree زۆر زوو، زۆر دڕەنگ

دووەم: یاسای دروستەکانی فرێزی دیارخەریی

ا ــ N + Det (کوڕەکە، کچەکە)

ب ــ دەستەواژیلە + Det (کوڕەئازاکە، قاسپەی کەوەکە، کوڕەکوردەکە)

پ ــ N + Det (ئەو کوڕە، ئەو کچە)

ت ــ دەستەوژیلە + Det (ئەو کوڕەئازایە، ئەو قاسپەی کەوە، ئەو کوڕەکوردە)

ج ـ یاساکانی دەستەواژیلە:

١- [A +det] +N ←——— دەستەواژیلەی ئاوەڵناوی (کوڕە ئازا، کچە جوان)

٢- [N +det]+ N ←——— دەستەواژیلەی ناویی سینتاکسی (مێژووی شار، قوتابخانەی ناوەندیی)

٣- [N+det]+N ←——— دەستەواژیلەی ناویی مۆرفۆلۆژی (کوڕەکورد، پیاوەئاسنگەر)

سێیەم : دەرخەرەکانی پێشەوەی فرێزی دیارخەریی

١) $D^- + Q^-$ (هەموو پیاوەکان، گشت مەڕەکان)

٢) D^- + Number (دوو براکە، سێ کوڕەکە)

٣) ناوی ئاوەڵکردارىی + D^- (پشت دیوارەکە، ژێر دارەکە)

چوارەم: یاسای دروستەکانی فرێزی رادە

ا- $N^- + Q^-$ (هەندێك پیاو)

ب - $D^- + Q^-$ (هەموو کوڕەکان)

پ - $P^- + Q^-$ (هەندێك لە پیاوەکان)

ج - $A^- + Q^-$ (کەمێك ترش)

چ - $V^- + Q^-$ (هەندێك گریا)

پێنجەم: یاسای دروستەکانی فرێزی ناویی بە پێی جۆرەکانی

١) فرێزی ناویی سادە

ا- $N = N^-$ (ئازاد، پڵنگ، ئەو

شەشەم : دەرخەرەکانی پێشەوەی فرێزی ناویی سادە

١) $N^- + Number$ (دوو کچ ، سیٚ ژن، چوار دار)

٢) نازناوی زانستی و کۆمەلاٌیەتی + N^- (کاك ئازاد، دکتۆر هیوا، حاجی عەلی)

٣) ناوی ئاوەلٌکرداریی + N^- (پشت دیوار، ژێر بەرد)

٢) فرێزی ناویی خستنەپالٌ

ا۔ خستنەپالٌی خاوەنداریی

١) خستنەپالٌی خاوەنداریی رووت

ا۔ $N^= = [N^- + det] + N^-$ (دەستی ئازاد، دەستی ئەو)

ب ۔ $N^= = [N^- + det] + D^-$ (چاوێکی من)

پ ۔ $N^= = [N^= + det] + D^-$ (مزگەوتێکی شاری هەلێر)

ت ۔ $N^= = [N^= + det] + N^-$ (ترێی ناوچەی شارباژێڕ)

٢) خستنەپالٌی خاوەندارێتی زگماکیی

$N^= = [N^- + det] + N^-$ (جریوەی چۆلەکە)

ب ۔ خستنەپالٌی تایبەتیی

ا۔ $N^= = [N^- + det] + N^-$ (شاری سلێمانیی)

حەوتەم: یاسای دروستەکانی فرێزی ئاوەلٌناویی بە پێی جۆرەکانی

١) فرێزی ئاوەلٌناوی سادە

ا۔ $A^- = A$ (زیرەك، ئازا)

٢) فرێزی خستنەپالٌی ئاوەلٌناویی

ا۔ $A^= = [A^- + det] + N^-$ (کوڕی زیرەك)

ب ۔ $A^= = [A^- + det] + D^-$ (کوڕێکی زیرەك)

هەشتەم: یاسای دروستەکانی فرێزی پێشناویی :

ا۔ $N^- + P = P^-$ (لە سلێمانی)

ب ۔ $D^- + P = P^-$ (لە کوڕەکە)

پ ۔ $A^= + P = P^-$ (لە کوڕێکی زیرەك)

نۆیەم: یاسای دروستەکانی فرێزی ئاوەڵکرداریی:

١) ADVERB = ADVERB P (زوو، درەنگ)

٢) $N^- + N^-$ = ADVERB P (دوو کەس دووکەس، پۆل پۆل)

٣) A^- = ADVERB P (خێرا هاتەوە، پیاوانە کارەکەی تەواوکرد)

دەیەم: جێکەوتەی پێکەوەهاتنی فرێزە ئاوەڵکرداریی و پێشناوییەکان:

١) بکەر + ئاوەڵکرداری کات + ئاوەڵکرداری شوێن + بەرکاری راستەوخۆ + بەرکاری ناڕاستەوخۆ+ کردار (ئێمە ئێواران لەماڵی خۆمان بە یەکەوە دادەنیشین.)

یازدەیەم: یاسای دروستەکانی فرێزی کرداریی:

١) کرداری تێپەڕ

اـ $V + N^-$ = V^- (ئازادم بینی)

ب ـ $V^- + D^-$ = V^- (کوڕەکەم بینی)

پ ـ $V^- + A^=$ = V^- (کوڕێکی زیرکم بینی)

٢) کرداری تێنەپەڕ

اـ $V^- + (P^-) + (N^-)$ (من) (لە سەربان) خەوتم.

٣)کرداری ناتەواو

اـ DEFECTIVE VERB + N^- (ئازاد خوێندکارە.)

ب ـ DEFECTIVE VERB + A^- (نەسرین زیرەکە.)

پ ـ DEFECTIVE VERB + P^- (ماڵی مامم لە هەولێرە.)

ت ـ DEFECTIVE VERB + $ADVP^-$ (لە خەو هەڵبسن، درەنگە)

ج ـ DEFECTIVE VERB + Q^- (برنجەکە تۆزێك بوو)

چ ـ DEFECTIVE VERB + D^- (ئەوە کتێبەکەیە)

دوازدەیەم: یاسای دروستەکانی مۆرفۆسنتاکسیی فرێزی کرداریی

ا) کرداری سادە:

١) کرداری تێنەپەڕ

ا ـ رەگ + کات + کەس(بکەریی) بۆ کاتی رابردوو (رۆیشت، چوو، خەوت)

ب ـ کات + رەگ + کەس(بکەریی) بۆ کاتی رانەبردوو (دەڕۆم، دەچم، دەخەوم)

٢) کرداری تێپەڕ

١ـ رەگ + کات + کەس(بکەریی)+ کەس(بەرکاریی) بۆ کاتی رابردوو (ناردمن، خواردمن)
٢ــ کات + کەس(بەرکاریی) + رەگ + کەس(بکەریی) بۆ کاتی رانەبردوو (دەیاننێرم، دەیانخۆم
ب) کرداری ئاڵۆز:
١) اــــ پێشناوی مۆرفۆسنتاکسیی + کەس(بکەریی) + رەگ + کات +کەس(بەرکاریی) بۆ رابردوو (پێمزانی، تێمخست)
ب ـ پێشناوی مۆرفۆسنتاکسیی + کەس(بەرکاریی) + کات + رەگ +کەس(بکەریی) بۆ رانەبردوو (پێیدەزانم، تێیدەخەم)
٢) اـ ئاوەڵناو + کەس(بکەریی) + رەگ + کات +کەس(بەرکاریی) بۆ رابردوو (سورمانکردنەوە، کزمانکردنەوە)
ب ـ ئاوەڵناو + کەس(بەرکاریی) + کات + رەگ +کەس(بکەریی) بۆ رانەبردوو (سوریاندەکەینەوە، کزیاندەکەینەوە)
٣) اــ ناو + کەس(بکەریی) + رەگ + کات + کەس(بەرکاریی) بۆ رابردوو (دەستمانگرتن، چاومانگرتن)
ب ـ ناو + کەس(بەرکاریی) + کات + رەگ +کەس(بکەریی) بۆ رانەبردوو (دەستیاندەگرم، چاویاندەگرم)
٤) اـ پێشگری ئاوەڵکرداریی + کەس(بکەریی) + رەگ + کات +کەس(بەرکاریی) بۆ رابردوو (هەڵمواسی، دامخست)
ب ـ پێشگری ئاوەڵکرداریی + کەس(بەرکاریی) + کات + رەگ +کەس(بکەریی) بۆ رابردوو (هەڵیدەواسم، دایدەخەم)
٥) اــــ پێشناوی مۆرفۆسینتاکسیی + کەس (بکەریی) + پێشناوی مۆرفۆسینتاکسیی + رەگ + کات + کەس (بەرکاریی) بۆ رابردوو (پێمتێگرت، پێمتێکرد)
ب ـ پێشناوی مۆرفۆسینتاکسیی + کەس (بەرکاریی) + پێشناوی مۆرفۆسینتاکسیی+ کات + رەگ + کەس (بکەریی) بۆ رانەبردوو (پێیتێدەگرم، پێیتێدەکەم)

٦) ا- پێشناوی مۆرفۆسینتاکسیی + کەس (بکەریی) + پێشناوی ئاوەڵکردارییی + رەگ + کات + کەس (بەرکاریی) بۆ رابردوو (پێمهەڵگرت، پێمداگرت)

ب - پێشناوی مۆرفۆسینتاکسیی + کەس (بەرکاریی) + پێشناوی ئاوەڵکرداریی + کات + رەگ + کەس (بکەریی) بۆ رانەبردوو (پێیهەڵدەگرم، پێیدادەگرم)

٧) ا- ناو + کەس(بکەریی)+ پێشناوی مۆرفۆسنتاکسیی+ رەگ + کات + کەس(بەرکاریی) بۆ رابردوو (دەستمپێکرد، دەستملێخست)

ب - ناو + کەس(بەرکاریی)+ پێشناوی مۆرفۆسنتاکسیی+ کات + رەگ + کەس(بکەریی) بۆ رانەبردوو (دەستیپێدەکەم، دەستیلێدەخەم)

٨) ا - پێشناوی مۆرفۆسنتاکسی + کەس(بکەری) + ئاوەڵناو + رەگ + کات + کەس(بەرکاری) بۆ رابردوو (پێمسورکردنەوە،پێمکزکردنەوە)

ب - پێشناوی مۆرفۆسنتاکسیی + کەس(بەرکاریی) + ئاوەڵناو + کات + رەگ + کەس(بکەریی) بۆ رانەبردوو (پێیانسوردەکەمەوە، پێیانکزدەکەمەوە)

٩) ا- ناو + کەس(بکەریی) + پێشناوی مۆرفۆسینتاکسیی + ئاوەڵناو + رەگ + کات + کەس (بەرکاریی) بۆ رابردوو (دەستمپێگەرمکردنەوە، چاوملێسورکردنەوە)

ب - ناو + کەس(بەرکاریی) + پێشناوی مۆرفۆسینتاکسیی + ئاوەڵناو + کات + رەگ + کەس (بکەریی) بۆ رانەبردوو (دەستیانپێگەرمدەکەمەوە، چاویانلێسوردەکەمەوە)

١٠) ا- ناو + کەس(بکەریی)+ پێشناوی مۆرفۆسنتاکسیی + پێشگری ئاوەڵکرداریی + رەگ + کات + کەس(بەرکاریی) بۆ رابردوو (دەستملێهەڵگرت، چاویلێداگرت.)

ب - ناو + کەس(بەرکاریی)+ پێشناوی مۆرفۆسنتاکسیی+ پێشگری ئاوەڵکرداریی + کات + رەگ + کەس(بکەریی) بۆ رانەبردوو (دەستیلێهەڵدەگرم، چاویلێدادەگرێت)

سیازدەیەم: یاسای دروستەکانی فرێزی خستنەتەکیەك

١) CO-ORDINATE P = X + CONJ + X (بڕوانە(٢٣١))

هەوالنامەی کتێب

بەشی دووەم

دروستەی چەشن و جۆرەکانی فرێز

لە شێوەزاری هەورامییدا

بەشی دووەم : 91-١١٦

١/٢ دیارخەرەکان ٩٣

١/٢-١) ناسراویی و نەناسراویی ٩٣

١/٢-٢) وشەی نیشانە ٩٤

٢/٢-١) فرێزی دیارخەریی ٩٥

٢/٢-١-١) دەرخەرەکانی پێشەوەی فرێزی دیارخەریی ٩٧

٢/٢- ١-٢) جێکەوتەی دەرخەر و دەرخراو لە (ش ز ه)دا ٩٧

٢/٢- ٢) فرێزی ڕادە ٩٨

٢/٢- ٣) دروستەکانی فرێزی ناویی.. ٩٨

٢/٢- ٣-١) فرێزی ناویی سادە ٩٨

٢/٢- ٣-١-١) دەرخەرەکانی پێشەوەی فرێزی ناویی سادە ٩٩

٢/٢- ٣-٢) فرێزی ناویی خستنەپاڵ ٩٩

٢/٢- ٤) فرێزی ئاوەڵناویی ١٠١

٢/٢- ٥) فرێزی پێشناویی ١٠١

٢/٢- ٦) فرێزی ئاوەڵکرداریی ١٠٢

٢/٢- ٧) فرێزی کرداریی ١٠٤

٢/٢- ٨) فرێزی خستنەتەکیەك ١١٠

٣/٢) جیاوازیی نێوان دروستەی چەشن و جۆرەکانی فرێز لە (ش ز س) و (ش ز ه)دا ١١١

هەواڵنامەی کتێب

١/٢) دیارخەرەکان

١/٢-١) ناسراویی و نەناسراویی

مۆرفێمی ناسراویی و نەناسراویی لە شێوەزاری هەورامییدا لـە خـشتەی ژمـارە (١) دا دەخرێتەڕوو.[٥٩]

١) خشتەی مۆرفێمەکانی ناسراویی و نەناسراویی.

توخمی ناو	مۆرفێمی ناسراویی	مۆرفێمی نەناسراویی	مۆرفێمی کۆی ناسراو	مۆرفێمی کۆی نەناسراو[٦٠]
ناوی نێر	ـ ەکە	ـێو	ـ ەکێ	ـ ێ
ناوی مێ	ـ ەکێ	ـێوە	ـ ەکێ	ـ ێ

مـۆرفێمی ناسـراویی و نەناسـراویی لـەو شـێوەزارەدا بـەپێی تـوخمی ئـەو نـاوەی دەچـێتەپاڵی، فـۆرمی تایبـەتی وەرگرتـووە. وەك لـە خـشتەی ژمـارە (١)دا دیـارە، مۆرفێمی / ـ ەکە/ بۆ ناسراوکردن و مۆرفێمی / ـێو/یش بۆ نەناسـراوکردنی نـاوی نێرە، بۆ ناوی مێ مۆرفێمی ناسراویی/ ـ ەکێ /یە و بۆ نەناسراویش / ـێوە/یە. سەبارەت بە کۆی ناسراو مۆرفێمی / ـ ەکێ/ و کۆی نەناسراو مۆرفێمی / ـ ێ /یە، واتە بـە پێـی تـوخمی ناوەکـەی دەچـێتەپاڵی فۆرمەکـەی ناگۆڕێـت. مـۆرفێمی ناسراویی و نەناسراویی لەم شێوەزارەدا هەمان ئەو نیشانانەیان هەیە، کە لە (١١)ی بەشی یەکەمدا دەستنیشانکراون.

ئەو ناوانەی کە مۆرفێمی ناسراویی و نەناسراوییان پێوەدەلکێت، پێویـستە خـاوەنی ئـەو نیـشانە واتاییانـەبن، کـە لـە (١/٢-١-١-١)ی بەشـی یەکەمـدا دیـاریکران، واتە[+ گشتیی] و [+ ژمێردراو] و[+کۆنکرێت] بن. لەگەڵ ئەوەیشدا ،کە وەك لە

---

٥٩) ئەم خشتەیە لە نامەی دکتـۆرای فەرەیـدوون عەبـدول محەمـەد : (٢٩:١٩٩٨) وەرگیراوە و مـۆرفێمی ناسراویی کۆی بۆ زیادکراوە.

٦٠) جگە لە مۆرفێمی کۆی نەناسراویی / ـ ێ / ، مۆرفێمەکانی / ـ ەها/ و / ـ ات/ و / ـ گەل/یش هەن، وەك لە ناوەکانی (ساڵەها) و (باخات) و (کورگەل)دا دیـارن و هـەمان پـەیڕەوی دیارخـەرەکانیان هەیـە، بـۆ زانیاری زیاتر بڕوانە شێرکۆ حەمە ئەمین قادر (٧٣:٢٠٠٢).

خشتەی ژمارە (١)دا دیارە، ئەو ناوانەی مۆرفیمی /ـ ەکە/ی ناسراویی و مۆرفیمی /عیو/ی نەناسراوییان دەچێتەسەر، دەبێت نیشانەی [+نێر]یان هەبێت، بەڵام ئەو ناوانەی مۆرفیمی / ـ ەکع /ی ناسراویی و مۆرفیمی /ێوە/ی نەناسراوییان پێوەدەلکێت، دەبێت نیشانەی [+ مێ]یان هەبێت، کەواتە لە (ش ز ه)دا ڕێکەوتن لە نێوان سەری واتایی و سەری ڕێزمانییدا هەیە (بڕوانە(١)) و (١٢)ی بەشی یەکەم.

١) ا ـ کوڕەکە (کوڕەکە)[٦١]

ب ـ کوڕعیو / یەك کوڕ (کوڕێك/ یەك کوڕ)

پ ـ کناچەکع (کچەکە)

ت ـ کناچێوە (کچێك)

ج ـ کوڕێ / کناچێ (کوڕان/ کچان)

چ ـ کوڕەکع/ کناچەکع (کوڕەکان/ کچەکان)

٢-١/٢) وشەی نیشانە

هەواڵنامەی کتێب

لە خشتەی ژمارە (٢)دا وشەی نیشانە لە هەورامییدا دەسنیشاندەکرێت.[٦٢]

٢) خشتەی وشە نیشانەکان.

بۆ نزیك	ئی. ..... ە (ئەم. ....ە)	ئی. ... ێ (ئەم. ....انە)
بۆ دوور	ئا........ە (ئەو.....ە) ئوو......	ئا..... ێ (ئەو. .... انە)
بۆ دوورتر	ە (ئەو. .....ە)	ئوو...... ێ (ئەو. .... انە)

وشەی نیشانە لەم شێوەزارەدا خاوەنی ئەو نیشانانەن، کە لە (٣٠)ی بەشی یەکەمدا دەستنیشانکران. ئەو ناوانەی، کە وشەنیشانەکان دەبنە دەرخەریان، پێویستە

---

٦١) ا ـ بۆ مەبەستی ئاسانکردنی واتای نموونەکان لای خوێنەر ، واتای نموونەکان بە شێوەزاری سلێمانی دووبارەکراونەتەوە.

ب ـ نموونەکانی ئەم پارە ، لەگەڵ نموونە هاودروستەکانی بەشی یەکەمدا بەراوردده‌کرێت .

٦٢) لە نامەی دکتۆرای فەرەیدوون عەبدول محەمەد (٤٣:١٩٩٨) وەرگیراوە ، بەڵام لە ڕووی فۆرمەوە گۆڕانکاری بەسەرداهێنراوە.

خاوەنی ئەو نیشانه واتاییانەبن، کە لە (١/٢-١-١-٢)دا دیاریکراون، واتە هەڵگری نیشانەی [+ گشتیی] و[+ژمێردراو] و[+کۆنکرێت]بن (بڕوانە(٢))و (٣٤،٣٣)ی بەشی یەکەم.

٢) اــ ئی/ ئا/ ئوو کوڕە (ئەم / ئەو کوڕە)

ب ــ ئی/ ئا/ ئوو کناچێ[٦٣] (ئەم / ئەو کچە)

پ ــ ئی/ ئا/ ئوو کوڕێ (ئەم / ئەو کوڕانە)

ت ــ ئی / ئا/ ئوو کناچێ (ئەم / ئەو کچانە)

وشەی نیشانە لەم شێوەزارەدا، وەك (ش ز س) بەبێ دەرخراو بەکاردێت، بەڵام وەك لە خشتەی ژمارە (٣)دا دەردەکەوێت، وشەی نیشانە بەسەربەخۆیی فۆرمی تایبەتی هەیە (بڕوانە(٣) و (٤٣ــب))ی بەشی یەکەم.

٣) خشتەی وشەنیشانەکان

بۆ نزیك	ئینه (ئەمە) بۆ نێر	ئینێ (ئەمە) بۆ مێ	ئینێ (ئەمانە)
بۆ دوور	ئانه (ئەوە) بۆ نێر	ئانێ (ئەوە) بۆ مێ	ئانێ (ئەوانە)
بـــــــۆ دوورتر	ئوونه(ئەوە) بۆ نێر	ئوونێ (ئەوە) بۆ مێ	ئوونێ (ئەوانە)

٣) اــ ئینه/ ئانه/ ئوونه نەوزادا. (ئەمە/ ئەوە نەوزادە)

ب ـ ئینێ/ ئانێ/ ئوونێ شیرینەنە. (ئەمە/ ئەوە شیرینە)

پ ـ ئینێ/ ئانێ/ ئوونێ کوڕێنێ. (ئەوانە کوڕن)

ت ـ ئینێ/ ئانێ/ ئوونێ کناچێنێ.(ئەمانە کچن)

بەپێی تێڕوانین و سەرنجدانی ژمارەیەك لە فرێزەکان، وەهایدادەنێم، کە هاوبەشییەکی زۆر و بنەمایی لە نێوان دروستەی فرێز لە (ش ز س) و (ش ز ه) دا هەبن، بۆ ئەم مەبەستەش بەپێی هەمان ئەو یاسایانەی لە پاری (١/٣)ی بەشی یەکەمدا دەستنیشانکران، لەم نموونانەی خوارەوە ورددەبینەوە، بۆ ئەوەی یاسا هاوبەشەکان لەگەڵ ئەو دروستانەی وەکیەکن بهێنرێنە دەرەوە.

٦٣) لە بەرئەوەی کۆتایی /کناچێ/ دەنگی بزوێنە پاشبەندی وشە نیشانەکە تێچووە.

٢/٢– ١) فرێزی دیارخەریی

بەپێی ئەو هۆیانەی لە (٢/١- ٢- اب)ی بەشی یەکەمدا ئاماژەیان پێدرا، ناوی گشتیی لە (ش ز هـ)یشدا گۆکردنی فرێزیی نییە و بە هۆی دیارخەرەکانەوە دەبێتە فرێز (بڕوانە(٤)) و (١٠)ی بەشی یەکەم.

سەرنجی خوێنەر بۆ ئەوە رادەکێشرێت، کە جیاوازی نێوان دروستەکان لە کۆتایی ئەم بەشەدا دەخرێنەڕوو.

٤) ا ــ *کوڕ ئاما. (*کوڕ هات.)

ب ــ *کناچێ ئاما. (*کچ هات.)

٥) Det +N ⟵ فرێزی دیارخەریی (بڕوانە(١)) و (١٢)ی بەشی یەکەم.

٦) دەستەواژیلە + Det ⟵ فرێزی دیارخەریی

ا- [A+det] +N ⟵ دەستەواژیلەی ئاوەڵناویی (بڕوانە(٧))و (٥٢)ی بەشی یەکەم.

٧) کوڕە زیرەك، کناچە زیرەکە (کوڕەزیرەك، کچەزیرەك)

ب- [N +det]+ N ⟵ دەستە واژیلەی ناویی سینتاکسیی (بڕوانە(٨)) و (٥٣)ی بەشی یەکەم.

٨) مێژوو شاری، قوتابخانەو ناوەندی، پەنجەو دەستی (مێژووی شار، قوتابخانەی ناوەندیی، پەنجەی دەست)

پ- N+det]+N] ⟵ دەستەواژیلەی ناویی مۆرفۆلۆژیی (بڕوانە(٩))و(٥٤)ی بەشی یەکەم.

٩) پیا کورد، پیا ئاسنگەر (پیاوەکورد، پیاوە ئاسنگەر)

١٠- N + Det ⟵ فرێزی دیارخەریی (بڕوانە(٢)) و (٣٤,٣٣)ی بەشی یەکەم.

١١) Det + دەستەواژیلە (بڕوانە(١٢)) و (١٣)) و (٦٨,٦٧)ی بەشی یەکەم.

١٢) ا- ئا کوڕە زیرەکە (ئەو کوڕەزیرەکە) ب- ئی کوڕە زیرەکە (ئەم کوڕەزیرەکە)

پ- ئا کوڕە زیرەکێ (ئەو کوڕەزیرەکانە) ت- ئی کوڕە زیرەکێ (ئەم کوڕەزیرەکانە)

١٣) ا- ئـا مێـژوو شـارێ (ئـەو مێـژووی شـارانە) ب- ئـی مێـژوو شـارێ (ئـەم مێژووی شارانە)

٢/٢- ١-١) دەرخەرەکانی پێشەوەی فرێزی دیارخەریی

١٤) D⁻ + Q⁻ (بڕوانە(١٥) و (٨٥_پ)ی بەشی یەکەم

١٥)گرد کناچەکا، گرد ژەنەکا (گشت کچەکان، گشت ژنەکان)

١٦) D⁻ + Number (بڕوانە(١٧) و (٨٣)ی بەشی یەکەم

١٧) چوار کوڕەکێ، پەنج کناچەکێ (چوارکوڕەکە، پێنج کچەکە)

١٨) ناوی ئاوەڵکرداریی+ D⁻ (بڕوانە(١٩) و (٨٢)ی بەشی یەکەم

١٩) پاڵو یانەکا،چێرو تەوەنەکا (تەنیشت خانووەکان، ژێر بەردەکان)

٢/٢- ١-٢) جێکەوتەی دەرخەر و دەرخراو لە (ش ز ه)دا

جێکەوتەی دەرخەرو دەرخراو لەم شێوەزاردا بەپێی هەمان ئەو یاسایانە دەڕوات، کە لە (٢/١- ٢-١-٢)دا دیاریکراون (بڕوانە(١٤)).

٢٠) جێکەوتەی دەرخەر و دەرخراو

١) Determiner + N

أ- Article + N پیاکە، ژەنەکێ (پیاوەکە، ژنەکە)

ب- N + Demonstrative ئا پیا، ئی پیا، ئوو پیا(ئەو پیاوە، ئەم پیاوە)

٢) N + Quantifier تۆزێو نان، هیچ کوڕێو (تۆزێك نان، هیچ کوڕێك)

٣) N + Number یەك کوڕ ، چوار کوڕێ (یەك کوڕ، چوار کوڕ)

٤) A + N کوڕی زیرەك، کناچێ زەریفە (کوڕ/ کچی زیرەك)

٥) A + Degree فرە زیرەك، فرەجوان (زۆر زیرەك/ جوان)

٦) Verb + Adverb زوو ئاما، دیر ئاما. (زوو/دڕەنگ هات)

٧) Adverb + Degree فرە زوو، فرە دیر (زۆر زوو/ دڕەنگ)

٢/٢– ٢) فرێزی ڕاده

٢١) $N^- + Q^-$ ⟵ فرێزی ڕاده (بڕوانه(٢٢)) و (٨٥_ا)ی بەشی یەکەم.

٢٢) تۆزێو ئاوی، کەمێو نان (تۆزێك ئاو)، (کەمێك نان)

٢٣) $D^- + Q^-$ ⟵ فرێزی ڕاده (بڕوانه(٢٤)) و (٨٥_پ)ی بەشی یەکەم.

٢٤) گرد کوڕەکا، گرد پیاکا (گشت کوڕەکان)، (گشت پیاوەکان)

٢٥) $P^- + Q^-$ ⟵ فرێزی ڕاده (بڕوانه(٢٦)) و (٨٨_ا)ی بەشی یەکەم.

٢٦) هەندێو جه کوڕەکام دیێ. (هەندێك له کوڕەکانم دی)

٢٧) $A^- + Q^-$ ⟵ فرێزی ڕاده (بڕوانه(٢٨)) و (٨٨_پ)ی بەشی یەکەم.

٢٨) پرتەقاڵەکە کەمێو تش بی. (پرتەقاڵەکە کەمێك ترش بوو)

٢٩) $V^- + Q^-$ ⟵ فرێزی ڕاده (بڕوانه(٣٠)) و (٨٨_ب)ی بەشی یەکەم.

٣٠) ئازاد کەمێو خوا. (ئازاد کەمێك پێکەنی)

٢/٢– ٣) دروستەکانی فرێزی ناویی

٢/٢– ٣–١) فرێزی ناویی ساده

٣١) $N^- = N$ (بڕوانه(٣٢)،(٣٣)،(٣٤)) و (١٧)،(١٨)،(٩٠)،(٩١)ی بەشی یەکەم.

٣٢) ا ـ ئازاد وت. (ئازاد خەوت)

ب ـ من ئازادم وینا. (من ئازادم بینی.)

پ ـ گجیەکە پەی ئازادی مسانوو. (کراسەکە بۆ ئازاد دەکڕم.)

٣٣) ا– ماساوی بە ئاوی مژیو. (ماسی بە ئاو دەژی.)

ب– ژیری بە گۆرەو گولانەیی نییا. (ژیری بە گەورەو بچوکی نییە.)

٣٤) ا ـ ئاد لوا پەی بازاڕی. (ئەو چوو بۆ بازاڕ)

ب ـ من ئادی وینوو. (من ئەو دەبینم)

پ ـ گجییێو پەی ئادی/ئادێ مسانوو. (کراسێك بۆ ئەو دەکڕم)

له هێڵکاریی (١)دا دروستەی فرێزی ناویی ساده له (ش ز ه)دا دەخرێتەڕوو، کە هەمان دروستەی فرێزی ناویی ساده له (ش ز س)ی هەیە (بڕوانه هێڵکاریی ژمارە(١٨))ی بەشی یەکەم.

هێڵکاری ژماره (١)

N^{-}

|

N

(ناوی تایبەتیی کەس)

(ناوی گشتی و کۆنکرێت و ئەبستراکت بە قورسایی خستنەسەرەوە)

(جێناوی سەربەخۆ)

٢/٢- ٣-١-١) دەرخەرەکانی پێشەوەی فرێزی ناویی سادە

٣٥) N^{-} + Number (بڕوانە(٣٦)) و (٨٤)ی بەشی یەکەم

٣٦) پەنج کوڕێ ، چوار کوڕێ (پێنج کوڕ، چوار کوڕ)

٣٧) نازناوی زانستیی و کۆمەڵایەتیی + N^{-} (بڕوانە(٣٨) و (٩٦)ی بەشی یەکەم

٣٨) ا ـ کاك ئازاد، دکتۆر هیوا

ب ـ حاجی مەلا عەلی

٣٩) ناوی ئاوەڵکرداریی + N^{-} (بڕوانە(٤٠) و (٩٧)ی بەشی یەکەم

٤٠) پالۆ دیواری، چێرو تەوەنی

هەواڵنامەی کتێب

٢/٢- ٣-٢) فرێزی ناویی خستنەپاڵ

اـ خستنەپاڵی خاوەنداریی

١) خستنەپاڵی خاوەنداریی رووت

٤١) $N^{=}$ = $[N^{-}$ + det] + N^{-} (بڕوانە(٤٢)) و (٩٩)ی بەشی یەکەم.

٤٢) اـ دەسو من (دەستی من)

ب ـ چەمو تو (چاوی تۆ)

پ ـ دلۆ ئادی/ ئادێ /ئازادی/خەرمانێ (دڵی ئەو/ئازاد/خەرمان)

دروستەی مۆرفۆسینتاکسی (٤٢) لە (٤٣)دا دەخرێتەڕوو.

٤٣) اـ دەسم ب ـ چەمت پ ـ دلش (دەستم، چاوت، دڵی) (١١٢)ی بەشی یەکەم.

٤٤) $N^{=}$ = $[N^{-}$+ det]+D^{-} (بڕوانە(٤٥) و(٤٦)) و (١٠٢) و(١٠٣)ی بەشی یەکەم.

٤٥) ا ـ دەسێوو من (دەستێکی من)   ب ـ دەسەکەو من (دەستەکەی من)
پ ـ دەسەکێو من (دەستەکانی من)

٤٦) اـ چەمێوو تو (چاوێکی تۆ) ب ـ چەمەکەو تو (چاوەکەی تۆ) پ ـ چەمەکێوتو/ چەمەکاو تو (چاوەکانی تۆ)

دروستەی مۆرفۆسینتاکسی (٤٥) و (٤٦) لە (٤٧) و(٤٨)دا دەخەینەڕوو.

٤٧) ا ـ دەسێوم (دەستێکم) ب ـ دەسەکەم (دەستەکەم) هێڵکاری (٢٢)ی بەشی یەکەم.

٤٨) ا ـ چەمێوت (چاوێکت) ب ـ چەمەکەت (چاوەکەت)

٤٩) $N^{=} = [N^{=} + det] + D^{-}$ (بڕوانە(٥٠) و (١٢٨)و(١٢٩)ی بەشی یەکەم.

٥٠) ا ـ بازاڕێوو شارو سلێمانیی (بازاڕێکی شاری سلێمانی)
ب ـ مزگییێو شارو هۆلێری مزگەوتێکی شاری هەولێر)
پ ـ مزگیەکێ/ مزگیەکاو شارو هۆلێری (مزگەوتەکانی شاری هەولێر)

٥١) $N^{=} = [N^{=} + det] + N^{-}$ (بڕوانە(٥٢) و (١٣١)ی بەشی یەکەم.

٥٢) ا ـ هەنگورو ناوچەو شارباژێری (ترێی ناوچەی شارباژێڕ)
ب ـ سیاوۆاو شارو سلێمانیی.(ڕەشەبای شاری سلێمانی)

٢) خستنەپاڵی خاوەندارێی زگماکیی

٥٣) $N^{=} = [N^{-} + det] + N^{-}$ (بڕوانە(٥٤) و (١١٥)ی بەشی یەکەم.

٥٤) ا ـ قاسپەو ژەرەژێ (قاسپەی کەو)
ب ـ سەڕەو هەری (زەڕەی کەر)
پ ـ حیلەو ئەسپی (حیلەی ئەسپ)

ب ـ خستنەپاڵی تایبەتیی

٥٥) $N^{=} = [N^{-} + det] + N^{-}$ (بڕوانە(٥٦) و (١٢٠)ی بەشی یەکەم.

٥٦) ا ـ ئامادەییو سلێمانیی (ئامادەیی سلێمانیی)
ب ـ شارو هۆلێری (شاری هەولێر)
پ ـ بازاڕو گۆیژەی (بازاڕی گۆیژە)

٢/٢– ٤) فرێزی ئاوەڵناویی

١) فرێزی ئاوەڵناویی سادە

٥٧) $A^{-} = A$ (بڕوانە(٥٨) و (١٣٧)ی بەشی یەکەم.

٥٨) گۆرە، بەرز، میوەش، شلەتێن (گەورە، بەرز، مێخۆش، شلەتێن)

٢) فرێزی خستنەپاڵی ئاوەڵناویی

٥٩) $A^{=} = [A^{-} +det] + N^{-}$ (بڕوانە(٦٠) و (١٤٥)ی بەشی یەکەم.

٦٠) ا۔ کوڕی زیرەك (کوڕی زیرەك)

ب ۔ کناچێ زیرەکە[٦٤] (کچی زیرەك)

٦١) $A^{=} = [A^{-} +det] + D^{-}$ (بڕوانە(٦٢) و (١٥٠)ی بەشی یەکەم.

٦٢) ا۔ کوڕێوی زیرەك (کوڕێکی زیرەك)

ب ۔ کناچێوەی زیرەکە (کچێکی زیرەك)

٢/٢– ٥) فرێزی پێشناویی

٦٣) $P^{-} = N^{-} + P$ (بڕوانە(٦٤) و (١٥٨_ا)ی بەشی یەکەم.

٦٤) ا۔ نەوزاد لوا پەی دهۆکی. (ئازاد ڕۆشت بۆ دهۆك.)

ب ۔ ئازاد تا کتێبخانەی ملو. (ئازاد تا کتێبخانە دەڕوات.)

وەك چۆن لە(ش ز س)دا پاشگرە ئاوەڵکردارییە سینتاکسییەکان لەلایەن پێشناوەکانەوە، بۆ گەیاندن و پڕکردنەوەی ئەو واتایانە دەهێنران ،کە پێشناوەکان بە تەنیا نایدەن، لە (ش ز ه)یشدا، هەمان دیاریدە هەیە، بەڵام لە (ش ز ه)دا کاتێك ئەو پاشگرانە دەردەکەون، دەربڕینی پێشناوەکان سەرپشکیی دەبن (بڕوانە(٦٥) و (١٦٣)ی بەشی یەکەم.

٦٥) ا۔ نەوزاد جە هیزیۆ لوان پەی کەرکوکی ⟵ نەوزاد هیزیۆ لوان پەی کەرکوکی (نەوزاد لە دوێنێوە چووە بۆ کەرکوك)

---

٦٤) دروستەی {کناچێ زیرەکە}بەم شێوەیەیە {کناچێ + ی + زیرەکە} ، بەڵام لەبەرئەوەی کۆتایی /کناچێ/ دەنگێکی بزوێنە ، بۆیە مۆرفێمی / ۔ ی/ خستنەپاڵ تیاچووە.

ب ـ ئازادم جە بازاڕەنە دی ⟵ ئازادم بازاڕەنە دی (ئازادم لە بازاڕدا دی.)
پ ـ نەوزاد هیزیۆ لوان پەی شاری ⟵ نەوزاد هیزیۆ لوان شاری (نەوزاد لە دوێنێوە چووە بۆ شار)
ت ـ نانەکەم بە پێوە وارد ⟵ نانەکەم پێوە وارد (نانەکەم بە پێوە خوارد.)
ج ـ کولارەکەم بە ئاسمانۆ دی. ⟵ کولارەکەم ئاسمانۆ دی. (کۆلارەکەم بە ئاسمانەوە دی.)

٦٦) $P^{-} = D^{-} + P$ (بڕوانە(٦٧) و (١٦١_ا)ی بەشی یەکەم.
٦٧) گجیەکە جە پیاکەی مسانوو. (کراسەکە لە پیاوەکە دەکڕم.)
٦٨) $P^{-} = A^{=} + P$ (بڕوانە(٦٩) و (١٦١_ب)ی بەشی یەکەم.
٦٩) برنجەکەم بە پییێوی پیری ورەت. (برنجەکەم بە پیاوێکی پیر فرۆشت.)

پێشناوە مۆرفۆسنتاکسییەکان لەم شێوەزارەدا فۆرمەکانی /پنە(پێ)، چنە(لێ)،ئەنە(تێ)/یان هەیە و لەناوەکرداربییەکانی (پنەزانای(پێزانین)، ئەنەیاوای(تێگەیشتن)، ئەنەوستەی (تێخستن)، ونەوستەی(لێخستن)، ونەسانای (لێکڕین))دا دەردەکەون و هەمان ئاکاری سینتاکسیی ئەوانەی (ش ز س)یان هەیە (بڕوانە(٧٠)) و (١٧٨)ی بەشی یەکەم.
٧٠) ا ـ تەوەنەکێم وستەنە حۆزەکەی.(ئەنەوستەی) (بەردەکەم خستە حەوزەکەوە.)
ب ـ من گجیەکەم جە پیاکەی سانا.(چنەسانای) (من کراسەکەم لە پیاوەکە کڕی.)

٢/٢- ٦) فریزی ئاوەڵکرداریی

٧١) ADVERB P = ADVERB (بڕوانە(٧٢)) و (١٧٣)ی بەشی یەکەم.
٧٢) ئازاد زوو/ دێر ئاما. (ئازاد زوو/ دڕەنگ هات.)
٧٣) $ADVERB\ P = A^{-}$ (بڕوانە(٧٤)) و (١٥٥)ی بەشی یەکەم.
٧٤) ا ـ ئازاد وەش کێڵی کەرۆ. (ئازاد جوان یاریدەکات.)
ب ـ ئازاد فرەوەش کێڵی کەرۆ. (ئازاد زۆر جوان یاریدەکات.)
٧٥) $ADVERB\ P = N^{-} + N^{-}$ (بڕوانە(٧٦)) و (١٧٠)ی بەشی یەکەم.

٧٦) خوێندکارەکێ پەنج پەنج لوێنە پۆلەکەی.(خویندکارەکان پێنج پێنج چوونە پۆلەکەوە)

پێشگرە ئاوەڵکردارییەکانی (ش ز ه) بریتین لە/ ئەرە(ڕۆ، دا)، هور (هەڵ)، بەر (دەر)/ و لە ناوەکردارییەکانی /ئەرەگرتەی/ ئەرەگرتەرەی (داگرتن)، ئەرەکردەی/ ئەرەکردەرەی (ڕۆکردن)، بەرئاوردەی (دەرهێنان)/دا دیارن. ئەم پێشگرە ئاوەڵکردارییانە وەك ئەوانەی (ش ز س) لەئاستی مۆرفۆلۆژییدا بەو ناوەکردارییانەوە بەستراون و لە ئاستی سینتاکسییشدا بەهەمان فۆرمەوە دەردەکەونەوە و جێکەوتەکەیان ناگۆڕن (بڕوانە(٧٧)) و (١٧٧)ی بەشی یەکەم.

٧٧) ا ـ من دانەکێم پەی کاواترەکێ ئەرەکەرد. (من دانەکەم بۆ کۆترەکە ڕۆکرد.)

ب ـ ئاوەکێم جە حەوزەکەنە بەرئاوردە. (ئاوەکەم لە حەوزەکە دەرهێنا.)

دەربڕاوە ئاوەڵکردارییەکانی (ش ز ه) هەمان هەڵسوکەوتی سینتاکسیی ئەوانەی (ش ز س)یان هەیە (بڕوانە(٧٨) و (٧٩)) و (١٨٠) و (١٨١)ی بەشی یەکەم.

٧٨) أ- هیشتا کوڕەکە کناچەکێش نەوینێنە. (هێشتا کوڕەکە کچەی نەدیوە.)

ب- هیشتا کوڕەکە کناچەکێش نەوینێنە.

پ- کوڕەکە هیشتا کناچەکێش نەوینێنە.

ت- کوڕەکە کناچەکێش هیشتا نەوینێنە.

٧٩) هەرگیز جە بازاڕەنە نانم نەواردەن. (هەرگیز لە بازاڕ نانم نەخواردووە.)

جێکەوتەی فرێزە ئاوەڵکرداریی و پێشناوییەکان لەم (ش ز ه)دا، هەمان سەرەو ریزبوونی ئەوەی (ش ز س)یان هەیە (بڕوانە(٨٠)) و (١٦٥)ی بەشی یەکەم.

٨٠) بکەر + ئاوەڵکرداری کاتیی + ئاوەڵکرداری شوێنیی + بەرکاری راستەوخۆ + بەرکاری ناڕاستەوخۆ+ کردار (بڕوانە(٨١)) و (١٦٦)ی بەشی یەکەم.

٨١) ا ـ من هیزی یانەنە دانەم پەی کەواترەکەی ئەرەکەرد. (من دوێنێ لەماڵەوە دانم بۆ کۆترەکە ڕۆکرد.)

ب ـ من هیزی جە بازاڕۆ بە پیێ لوانێ پەی زانکوی. (من دوێنێ لە بازاڕەوە بە پێ چووم بۆ زانکۆ.)

٢/٢- ٧) فریێزی کردارییی

ا) کرداری تێپەڕ

٨٢) $V^- = V + N^-$ (بڕوانە(٨٣)) و (١٨٣_ا)ی بەشی یەکەم.

٨٣) ا- ئازادم وینا. (ئازادم بینی)

ب - نەسرینەم وینا. (نەسرینم بینی)

٨٤) $V^- = V^- + D^-$ (بڕوانە(٨٥)) و (١٨٣_ب)ی بەشی یەکەم.

٨٥) ا- کوڕەکەم وینا. (کوڕەکەم بینی.)

ب - کناچەکێم وینا. (کچەکەم بینی.)

٨٦) $V^- = V^- + A^=$ (بڕوانە(٨٧)) و (١٨٦)ی بەشی یەکەم.

٨٧) ا- کناچێوەی زەریفەم وینا. (کچێکی جوانم بینی.)

ب - کوڕێوی ئازام وینا. (کوڕێکی ئازام بینی.)

ب) کرداری تێنەپەڕ

٨٨)$V^- + (P^-) + (N^-)$ (بڕوانە(٨٩)) و (١٩١)ی بەشی یەکەم.

٨٩) ا- (زاڕۆڵەکە) (جە من) تەرسۆ. (منداڵەکە لە من دەترسێت.)

ب - (من) (پەی هەرمانێ) ملوو. (من بۆ کار دەڕۆم.)

٣)کرداری ناتەواو

٩٠) DEFECTIVE VERB + N^- (بڕوانە(٩١)) و (١٩٢_ا)ی بەشی یەکەم.

٩١) ئازاد خوێندکارا. (ئازاد خوێندکارە.)

٩٢) DEFECTIVE VERB + A^-(بڕوانە(٩٣)) و (١٩٢_ب)ی بەشی یەکەم.

٩٣) نەسرینە زیرەکەنە. (نەسرین زیرەکە.)

٩٤) DEFECTIVE VERB + P^- (بڕوانە(٩٥)) و (١٩٢_پ)ی بەشی یەکەم.

٩٥) یانەو مامۆم جە هۆلێرەنە. (ماڵی مامم لە هەولێرە.)

٩٦) DEFECTIVE VERB +$ADVP^-$ (بڕوانە(٩٧))و(١٩٢_ت)ی بەشی یەکەم.

٩٧) جە وەرمی هورزدێ، دێرا. (لە خەو هەڵسن، درەنگە.)

٩٨) DEFECTIVE VERB + Q^- (بڕوانە(٩٩)) و (١٩٢_ج)ی بەشی یەکەم.

٩٩) برنجەکە تۆزێو بێ. (برنجەکە تۆزێك بوو.)

١٠٠) DEFECTIVE VERB + D⁻ (بڕوانە(١٠١)) و (١٩٢_چ)ی بەشی یەکەم.

١٠١) ئانە کتێبەکەن. (ئەوە کتێبەکەیە.)

بەرلەوەی یاسای شکاندنەوەی بکەر و بەرکار لە دروستەی مۆرفۆسینتاکسیی فرێزی کرداریی ئەم شێوەزارە بخرێتەڕوو، پێویستە دەستنیشانی جێناوەلکاوەکانی بکرێت، کە بە پێی کات و هێزی کردارەکە فۆرمی تایبەت بە خۆیان وەردەگرن. مهاباد کامیل عەبدولڵا(١٩٩٦:٩٠) و فەرەیدوون عەبدول محەمەد (١٤:١٩٩٨)جێناوەلکاوەکانیان کردووە بە پێنج دەستەوە[٦٥]:

دەستەی یەکەم :

(م ـ ما، ت ـ تا، ش ـ شا) لەگەڵ جێناوە سەربەخۆکان، کە بریتین لە (من ـ ئێمە، تو ـ شمە، ئاد(بۆ نێر)/ئادە(بۆ مێ) ـ ئادێ)[٦٦] لە فرێزی خستنەپاڵی خاوەندارییدا، خاوەنداری دروستدەکەن (بڕوانە:(٤٢)،(٤٣)) و بەشداریش لە داڕشتنی کرداری تێپەڕی ڕاگەیاندنی (ڕووت، نزیك، دوور)دادەکەن (بڕوانە(١٠٢)).

١٠٢) شتەی :

ڕابردووی ڕووت		ڕابردووی نزیك		ڕابردووی دوور	
شتم	شتما	شتەنم	شتەنما/ شتێنەم	شتەبێم/ شتێبێم	شتەبێما
شتت	شتتا	شتەنت	شتەنتا/ شتێنەت	شتەبێت/ شتێبێم	شتەبێتا
شتش	شتشا	شتەنش	شتەنشا/ شتێنەش	شتەبێش/ شتێبێم	شتەبێشا

دەستەی دووەم:

(وو ـ مێ/یمێ، ی ـ دێ/ یدێ، و ـ ا) لەگەڵ کرداری ڕانەبردووی تێپەڕ و تێنەپەڕدا بەکاردێت (بڕوانە(١٠٣)).

٦٥) هەبوونی ئەو دەستەجێناوەلکاوانە دەگەڕێتەوە بۆ پێڕەوی ئەرگەتیڤیی شێوەزاری هەورامی (محەمەدی مەحوی :٢٠٠٥)

٦٦) فەرەیدوون عەبدول محەمەد (٧:١٩٩٨)

١٠٣)

ڕانەبردووی تێپەڕ (ئاوردەی ـ هێنان)		ڕانەبردووی تێنەپەڕ (لوای ـ ڕۆشتن)	
ماروو	مارمێ	ملوو	ملمێ
ماری	ماردێ	ملی	ملدێ
مارو	مارا	ملو	ملا

دەستەی سێیەم:

(نێ ـ نمێ، نی ـ ندێ، Ø ـ نێ) لەگەڵ کرداری ڕابردووی بەردەوامی تێپەڕ و تێنەپەڕ و ڕابردووی دووری تێنەپەڕ دەڕوات (بڕوانە(١٠٤_اب)).

١٠٤) ا ـ

ڕابردووی بەردەوامی تێپەڕ (مەڕیای ـ شکاندن)		ڕابردووی بەردەوامی تێنەپەڕ (خزای ـ خلیسکاندن)	
ماڕێنێ	ماڕێنمێ	خزێنێ	خزێنمێ
ماڕێنی	ماڕێندێ	خزێنی	خزێندێ
ماڕێ	ماڕێنێ	خزێ	خزێنێ

ب ـ

ڕابردووی دووری تێنەپەڕ (وتەی ـ نوستن)		
وتەبێنێ (بۆ نێر)	وتێبێنێ (بۆ مێ)	وتێبێنمێ
وتەبێنی (بۆ نێر)	وتێبێنی (بۆ مێ)	وتێبێندێ
وتەبێ (بۆ نێر)	وتێبێ (بۆ مێ)	وتێبێنێ

دەستەی چوارەم:

(ا/نێ/انـێ ـ یمـێ، ی ـ یـدێ، Ø ـ ێ) لەگـەڵ ڕابـردووی ڕووتـی تێنەپـەڕ بـەکاردێت (بڕوانە(١٠٥)).

١٠٥)

ڕابردووی ڕووتی تێنەپەڕ (لوای ـ ڕۆشتن)	
لوانێ	لوایمێ
لوای	لوایدێ
لوا	لوێ

دەستەی پێنجەم:

(ا ـ مـێ، ی ـ دێ، Ø ـ ێ) لەگـەڵ ڕابـردووی نزدیکـی تێنەپـەڕدا بـەکاردێت (بڕوانە(١٠٦)).

١٠٦)

<u>ڕابردووی نزیکی تێنەپەڕ (ئامای ـ هاتن)</u>

ئامانا (بۆ نێر)	ئامێنا (بۆ مێ)	ئامێنمێ
ئامانی (بۆ نێر)	ئامێنێ (بۆ مێ)	ئامێندێ
ئامان (بۆ نێر)	ئامێنە (بۆ مێ)	ئامێنێ

ا) کرداری سادە[٦٧]

١) کرداری تێنەپەڕ

١٠٧) اـ ڕەگ + کات + کەس(بکەریی) بۆ کاتی رابردوو(بڕوانە(١٠٥))و(١٩٥)ی بەشی یەکەم.

ب ـ کات + ڕەگ + کەس(بکەریی) بۆ کاتی رانەبردوو(بڕوانە(١٠٣))و(١٩٦)ی بەشی یەکەم.

٢) کرداری تێپەڕ

١٠٨) اـ ڕەگ + کات + کەس(بەرکاریی) + کەس(بکەریی) بۆ کاتی رابردوو (بڕوانە(١٠٩)) و (١٩٨)ی بەشی یەکەم.

١٠٩) کیاستێم، واردێم (ناردمن، خواردمن)

ب ـ کات + ڕەگ + کەس(بکەریی) + کەس(بەرکاریی) بۆ کاتی رانەبردوو، (بڕوانە(١١٠)) و (١٩٩)ی بەشی یەکەم.

١١٠) کیانووشا، موەرووشا (دەیاننێرم، دەیانخۆم)

ب) کرداری ئاڵۆز

١١١) اـ پێشناوی مۆرفۆسنتاکسیی + کەس(بکەریی) + ڕەگ + کات +کەس(بەرکاریی) بۆ رابردوو (بڕوانە(١١٢)) و (٢٠١)ی بەشی یەکەم.

١١٢) پنەمزانا، ونەموست (پێمزانی، لێمخست)

---

٦٧) لەبەر قەبارەی نامەکە تەنیا دروستەی کرداری ڕابردوو و ڕانەبردوو خراوەتەڕوو، دروستەی ڕێژەکانی دیکەی کرداری ڕابردووی ڕاگەیاندن و دانانیی و داخوازیی باسنەکراوە، فەرەیدوون عەبدول محەمەد دروستەی هەموو ئەو ڕێژانەی دەستنیشانکردووە ، بڕوانە (١٩٩٨ :٢٠)

ب ـ پێشناوی مۆرفۆسنتاکسیی + کەس(بەرکاریی) + کات + رەگ +کەس(بکەریی) بۆ رانەبردوو (بڕوانە(١١٣)) و(٢٠٢)ی بەشی یەکەم.

١١٣) پنەشمزانوو، ونەشوزوو[٦٨] (پێیدەزانم، لێیدەخەم)

١١٤) ا ـ ئاوەڵناو + کەس(بکەریی) + رەگ + کات +کەس(بەرکاریی) بۆ رابردوو (بڕوانە(١١٥)) و (٢٠٤)ی بەشی یەکەم.

١١٥) سورماکەردێوە، کزماکەردێوە. (سورمانکردنەوە، کزمانکردنەوە)

ب ـ ئاوەڵناو + کەس(بەرکاریی) + کات + رەگ +کەس(بکەریی) بۆ رانەبردوو (بڕوانە(١١٦))و(٢٠٥)ی بەشی یەکەم.

١١٦) سورشاکەرمێوە، کزشاکەرمێوە (سوریاندەکەینەوە، کزیاندەکەینەوە)

١١٧) ا ـ ناو + کەس(بکەریی) + رەگ + کات + کەس(بەرکاریی) بۆ رابردوو (بڕوانە(١١٨)) و (٢٠٧)ی بەشی یەکەم.

١١٨)دەسماگرتێ، چەمماگرتێ (دەستمانگرتن، چاومانگرتن)

ب ـ ناو + کەس(بەرکاریی) + کات + رەگ +کەس(بکەریی) بۆ رانەبردوو (بڕوانە(١١٩)) و (٢٠٨)ی بەشی یەکەم.

١١٩) دەسشاگیروو، چەمشاگیروو. (دەستیان دەگرم، چاویان دەگرم)

١٢٠) ا ـ پێشگری ئاوەڵکرداریی + کەس(بکەریی) + رەگ + کات +کەس(بەرکاریی) بۆ رابردوو (بڕوانە(١٢١)) و (٢١٠)ی بەشی یەکەم.

١٢١) هورمواست، بەرمئاردی (هەڵمواسی، دەرمهێنا)

ب ـ پێشگری ئاوەڵکرداریی + کەس(بەرکاری) + کات + رەگ +کەس(بکەری) بۆ رابردوو (بڕوانە(١٢٢)) و (٢١١)ی بەشی یەکەم.

١٢٢) هورشوازوو، بەرشماروو (هەڵیدەواسم، دەریدەهێنم)

١٢٣) ا ـ پێشناوی مۆرفۆسینتاکسیی + کەس (بکەریی) + پێشناوی مۆرفۆسینتاکسیی + رەگ + کات + کەس (بەرکاری) بۆ رابردوو (بڕوانە(١٢٤)) و (٢١٣)ی بەشی یەکەم.

---

٦٨) هەندێك جار مۆرفیمی کاتی ڕانەبردوو /م ـ / دەرنابڕدرێت.

١٢٤) پنەمونەگرت، پنەمونەکەرد (پێمتێگرت، پێمتێکرد)

ب - پێشناوی مۆرفۆسینتاکسیی + کەس (بەرکاریی) + پێشناوی مۆرفۆسینتاکسیی+ کات + رەگ + کەس (بکەریی) بۆ رانەبردوو (بڕوانە(١٢٥)) و (٢١٤)ی بەشی یەکەم.

١٢٥) پنەشونەگیروو، پنەشونەکەروو (پێیتێدەگرم، پێیتێدەکەم)

١٢٦) ا- پێشناوی مۆرفۆسینتاکسیی + کەس (بکەریی) + پێشناوی ئاوەڵکرداریی + رەگ + کات + کەس (بەرکاریی) بۆ رابردوو (بڕوانە(١٢٧)) و (٢١٦)ی بەشی یەکەم.

١٢٧) پنەمهورگرت (پێمهەڵگرت)

ب - پێشناوی مۆرفۆسینتاکسیی + کەس (بەرکاریی) + پێشناوی ئاوەڵکرداریی + کات + رەگ + کەس (بکەریی) بۆ رانەبردوو (بڕوانە(١٢٨)) و (٢١٧)ی بەشی یەکەم.

١٢٨) پنەشهورگیروو (پێیهەڵدەگرم)

١٢٩) ا- ناو + کەس(بکەریی)+ پێشناوی مۆرفۆسنتاکسیی+ رەگ + کات + کەس(بەرکاریی) بۆ رابردوو (بڕوانە(١٣٠)) و (٢١٩)ی بەشی یەکەم.

١٣٠) دەسمپنەکەرد، دەسمونەوست (دەستمپێکرد، دەستملێخست)

ب - ناو + کەس(بەرکاریی)+ پێشناوی مۆرفۆسنتاکسیی+ کات + رەگ + کەس(بکەریی) بۆ رانەبردوو (بڕوانە(١٣١)) و (٢٢٠)ی بەشی یەکەم.

١٣١) دەسشپنەکەروو، دەسشونەوزوو (دەستیپێدەکەم، دەستیلێدەخەم)

١٣٢) ا- پێشناوی مۆرفۆسنتاکسیی + کەس(بکەریی) + ئاوەڵناو + رەگ + کات + کەس(بەرکاریی) بۆ رابردوو (بڕوانە(١٣٣)) و (٢٢٢)ی بەشی یەکەم.

١٣٣) پنەمسورکەردۆ، پنەمکزکەردۆ (پێمسورکردەوە، پێمکزکردنەوە)

ب - پێشناوی مۆرفۆسنتاکسیی + کەس(بەرکاریی) + ئاوەڵناو + کات + رەگ + کەس(بکەریی) بۆ رانەبردوو (بڕوانە(١٣٤)) و (٢٢٣)ی بەشی یەکەم.

١٣٤) پنەشاسورکەروۆ، پنەشاکزکەروۆ (پێیان سوردەکەمەوە، پێیان کزدەکەمەوە)

١٣٥) ا۔ ناو + کەس(بکەریی) + پێشناوی مۆرفۆسینتاکسیی + ئاوەڵناو + رەگ + کات + کەس (بەرکاریی) بۆ رابردوو (بڕوانە(١٣٦))و (٢٢٥)ی بەشی یەکەم.

١٣٦) دەسپنەگەرمکەردێوە، چەمونەسورکەردێوە (دەستم پێگەرمکردنەوە، چاوم لێسورکردنەوە)

ب ۔ ناو + کەس(بەرکاری) + پێشناوی مۆرفۆسینتاکسی + ئاوەڵناو + کات + رەگ + کەس (بکەری) بۆ رانەبردوو (بڕوانە:(١٣٧)) و (٢٢٦)ی بەشی یەکەم.

١٣٧) دەسشاپنەگەرمکەرۆ، چەمشاونەسورکەرۆ (دەستیان پێگەرمدەکەمەوە، چاویان لێسوردەکەمەوە)

١٣٨) ا۔ ناو + کەس(بکەری)+ پێشناوی مۆرفۆسنتاکسی + پێشگری ئاوەڵکرداری + رەگ + کات + کەس(بەرکاری) بۆ رابردوو (بڕوانە:(١٣٩)) و (٢٢٨)ی بەشی یەکەم.

١٣٩) دەسچنەهورگرت، چەمونەگرتەرە (دەستملێهەڵگرت، چاوملێداگرت)

ب ۔ ناو + کەس(بەرکاری)+ پێشناوی مۆرفۆسنتاکسی+ پێشگری ئاوەڵکرداری + کات + رەگ + کەس(بکەری) بۆ رانەبردوو (بڕوانە:(١٤٠)) و (٢٢٩)ی بەشی یەکەم.

١٤٠) دەسشچنەهورگیروو، چەمشونەگیروەرە (دەستی لێهەڵدەگرم، چاوی لێدادەگرم)

هەولێرنامەی کتێب

٢/٢- ٨) فرێزی خستنەتەکیەك

١٤١) CO-ORDINATE P = X⁻ + CONJ + X⁻

لە (ش ز ه)یشدا گشت چەشن و جۆرەکانی فرێز بەپێی یاسای ژمارە (١٤١) دەخرێنەتەکیەك (بڕوانە(١٤٢)) و (٢٣١)ی بەشی یەکەم.

١٤٢) ا- کناچێوەی زەریفە و کناچێوەی زیرەکە جە پۆلەکەو ئێمەنە هەنێ.(کچێکی جوان و کچێکی زیرەك لە پۆلەکەی ئێمەدا هەن.)

ب ــ من پەی هۆلێری و پەی دهۆکی ملوو.(من بۆ هەولێر و بۆ دهۆك دەڕۆم.)

پ ــ نامەکەم دڕی و نامەکەم سوچنا. (نامەکەم دڕاند و نامەکەم سوتاند.)

ت ــ نادیو کەرکوکی و نادیو سلێمانییێ گەمەشا هەن. یانەی کەرکوك و یانەی سلێمانی یارییان هەیە.)

ج ــ دەسو ئادی و قاچو ئادی مەڕیێ. (دەستی ئەو و قاچی ئەو شکان.)

چ ــ کورسییێو و مێزیوەم سانا. (کورسییەك و مێزێکم کڕی.)

دەرخراو و دەرخەرەکان، واتە سەری واتـایی و سـەرە ڕێزەمـانیی و مـۆرفێمی دۆخ و توخمە دووبارەبووەکانی (١٤٢) لە (١٤٣)دا لادەبرێن.

١٤٣) ا- کناچێوەی زەریف و زیرەکە جە پۆلەکـەو ئێمـە هـەنێ. (کـچێکی جـوان و زیرەك لە پۆلەکەی ئێمە هەیە.)

ب ــ من پەی هۆلێر و دهۆکی ملوو. (من بۆ هەولێر و دهۆك دەڕۆم.)

پ ــ نامەکەم دڕی و سوچنا. (نامەکەم دڕاند و سوتاند.)

ت ــ نادیو کەرکوك و سلێمانییێ گەمەشا هـەن.(یانـەی کـەرکوك و سـلێمانی یارییان هەیە.)

ج ــ دەس و قاچو ئادی مەڕیان. (دەستی و قاچی ئەو شکان.)

چ ــ کورسی و مێزیوەم سانا. (کورسی و مێزێکم کڕی.)

٣/٢) جیاوازیی نێوان دروستەی چەشن و جۆرەکانی فرێز لە (ش ز س) و (ش ز ه)دا

لــــە(٢/٢(١-٨))دا دروســـــتەی چەشـــــن و جۆرەکـــــانی (ش ز ه) بـــــەپێی یاساچـنگکەوتووەکانی (ش ز س) تاقیکرانــەوە، دەرکــەوت بەشـێوەیەکی گـشتی هەمان یاسا و مۆدێل بۆسازدانی ئەو دروستانە لە کاردان. بەڵام لـە نێـوان ئـەو دوو شێوەزارەدا ئەم جیاوازییانەی خوارەوە هەن:

١) (ش ز س) و (ش ز ه) لە ڕووی مۆرفۆلۆژیی و فەرهەنگییەوە جیـاوازن : (ا)لـە ڕووی مۆرفۆلۆژییــەوە، لــە (ش ز س)دا مــۆرفێمی خـستنەپاڵی دەســتەواژیلە و خاوەنداریی و تایبەتیی/ ـ ی/یە(بڕوانـە(٩٩)،(١١٥)،(١٢٠) لەبەشـی یەکەمـدا)، بەڵام لە (ش ز ه)دا مۆرفێمی / و/ ئەو ئەرکـە دەبینێـت (بڕوانـە(٣٥)،(٤٧)،(٥٠) لە بەشی دووەمـدا). (ب)لـە ڕووی فەرهەنگیـشەوە جیاوازییـەکی فـراوان لـە نێـوان

فۆرمی ئـەو وشـە و کەرەسـتانەدا هەیـە، کـە لـە مێـشکی قـسەکەری هـەردوو شێوەزارەکەدان.

٢) دروستەی شکاندنەوەی بکەر و بەرکار لـەکرداری سـادەی رابـردوو و رانـەبردووی تێپەڕدا (مۆرفۆسینتاکس)ی هەردوو شێوەزارەکەدا، لە رووی یاسای سـەرەوڕیزبوونی مۆرفێمەکانییـەوە جیـاوازن. لـە خـوارەوە هـەردوو یاسـاکە نیـشاندەدرێنەوە بـۆ دەرخستنی جیاوازییەکانیان:

ا ـ رابردوو و رانەبردووی تێپەڕ لە (ش ز ه)دا:

١) رەگ + کـات + کـەس(بـەرکاریی) + کـەس(بکـەریی) بـۆ کـاتی رابـردوو (بڕوانە(١٤٤))

٢) کـات + رەگ + کـەس(بکـەریی) + کـەس(بـەرکاریی) بـۆ کـاتی رانـەبردوو (بڕوانە(١٤٥))

١٤٤)کیاستێم، واردێم

١٤٥) کیانووشا، موەرووشا

ب ـ رابردوو و رانەبردووی تێپەڕ لە (ش ز س)دا:

١) رەگ + کـات + کـەس(بکـەریی)+ کـەس(بـەرکاریی) بـۆ کـاتی رابـردوو (بڕوانە(١٤٦))

٢) کـات + کـەس(بـەرکاریی) + رەگ + کـەس(بکـەریی) بـۆ کـاتی رانـەبردوو (بڕوانە(١٤٧))

١٤٦) ناردمن، خواردمن

١٤٧) دەیاننێرم، دەیانخۆم

وا دەردەکەوێت، جیاوازی ئەو دوو دروستەیە لەو دوو شێوەزارەدا بەم جۆرە بێت : لە (ش ز ه)دا کەسـی بـەرکاریی لـەناو دروسـتەی سینتاکسیی و مۆرفۆسنتاکسییدا جێکەوتەی چەسپاوی خۆی هەیە، لـە رسـتەی (١٤٨_اب)دا دروسـتەی سنتاکسیی کـرداری رابـردوو و رانـەبردووی تێپـەڕ، بـۆ زانینـی جێکەوتـەی کەسـی بـەرکار لـە سینتاکسدا، دەخرێنەڕوو.

١٤٨) اـ من نامەکەم کیاست Ø. (من نامەکەم نارد.)

J j J j

ب ـ من نانەکەی موەروو. (من نانەکە دەخۆم.)
j j

٣) (ش ز ھ) ئەرگەتیڤییە[٦٩]، واتە دەشێت بکەر لەگەڵ بەرکار و بکەر لەگەڵ کردار و بەرکار لەگەڵ کرداردا ڕێکەوتنیان ھەبێت (بڕوانە(١٤٨)). بەڵام لە (ش ز س)دا ڕێکەوتنی بکەر لەگەڵ بەرکار و بکەر لەگەڵ کرداردا بەدیدەکرێت (بڕوانە(١٤٩_اب))، ھەرچەندە پاشماوەی ڕێکەوتنی بەرکار و کرداریش لە ھەندێك ڕستەدا بەرچاو دەکەوێت (بڕوانە(١٤٩_پ)). لە (ش ز ھ)دا ڕێکەوتنی نێوان دەرخەر و دەرخراو بەدیدەکرێت، وەك ڕێکەوتنی دەستەواژیلەی ژمارە لەگەڵ فرێزی ناویی و دیارخەرییدا(بڕوانە(١٥٠_اب) و ڕێکەوتنی فرێزی ناویی سادە لەگەڵ فرێزی ئاوەڵناویی سادەدا (بڕوانە(١٥٠_پ)). لە (ش ز س) پاشماوەی ڕێکەوتنی دەرخەر و دەرخراو لە نێوان فرێزی رادەو دەرخراوەکەیدا بەدیدەکرێت (بڕوانە(١٥٠_ت)) وەك چۆن ھەمان دیاریدە لە (ش ز ھ)شدا ھەیە(بڕوانە(١٥٠_ج))، لە (ش ز س) نەمانی ڕێکەوتنی نێوان دەستەواژیلەی ژمارە لەگەڵ فرێزی ناویی و دیارخەرییدا بۆ کەمبەھابوونی مۆرفیمی /ـ ان/ی کۆ دەگەڕێتەوە، چونکە ئەو مۆرفێمە ،کە نیشانەی [ــ دیاریکراو]ی ھەیە، لەبەردەم ژمارە جووت و کۆکاندا، کە نیشانەی [+ دیاریکراو]یان دووچاری کەمبەھایی بنجیی بووە(بڕوانە(١٥٠_چ)).

ھەواڵنامەی کتێب

١٤٩)) اـ من نامەکەم نارد.
j j

ب ـ من سێوەکە دەخۆم.
j j

پ ـ من کوڕێکی زۆر م ھەن.
J j J j

١٥٠) ا ـ پەنج کوڕێ ، چوار کوڕێ (پێنج کوڕ، چوار کوڕ)
j j j j

ب ـ ـ پەنج کوڕەکێ ، چوار کوڕەکێ (پێنج کوڕەکە، چوار کوڕەکە)
j j j j

---

٦٩) فەرەیدوون عەبدول محەمەد (١٩٩٨:١٥)

پ ـ کوڕی زیرەكØ، کناچێ زیرکە
j j j j

ت ـ هەموو کوڕەکان، گشت کچەکان
j j j j

ج ـ گرد کوڕەکا ، گرد کناچەکا
j j j j

چ ـ * دوو/سێ کوڕان.
j j

٤) دروستەی فرێزەکان، لە هەردوو شێوەزارەکەدا، لە دەرەوەی دروستەی رستەدا دەرهێنران. ئەوانەی (ش ز س) لە ناو رستەو دەرەوەی رستەدا هەمان دروستەیان هەبوو، تەنیا گۆکردنەکانیان گۆڕانی بەسەردا دێت (بڕوانە(٩) لە بەشی یەکەمدا). بەڵام سەبارەت بە (ش ز ه) دروستەی فرێزی ناویی سادە و فرێزی دیارخەریی لە ناوەوەو دەرەوەی رستە هەمان دروستەیان نییە، چونکە بە پێی ئەو جێکەوتانەی تیایدا دەردەکەون، دروستەکانیان دەگۆڕێت، ئەویش بۆ وەرگرتن و دەرکەوتنی مۆرفیمی دۆخ دەگەڕێتەوە. دۆخ ئەو گۆڕانکارییەیە، کە بەهۆی پەیوەندی سینتاکسیی فرێزی ناوییەوە بە سەرەحوکمکەرەکەیەوە لە رستەدا، لە کۆتاییەکەیدا دەردەکەوێت[٧٠]. بە هەمان شێوەش مۆرفیمەکانی رێکەوتنی کەس و ژمارەش دەچنە کۆتاییی دەرخەرەکانییانەوە (بڕوانە(١٥٠)). سەبارەت بە (ش ز س) ی نیشانەی دۆخ وەك مۆرفیم هەبوونی نییە، بەڵام لە هی (ش ز ه)دا مۆرفۆلۆژیی دۆخی رێزمانیی هەیە.

لە (ش ز ه)دا فرێزی ناویی سادە لە باری نۆمنەتیڤدا، ئەگەر کرداری رستەکە رابردوو و رانەبردووی تێپەڕ و تێنەپەڕ بوو، ئەوا نیشانەی دۆخی لەسەر دەردەکەوێت (بڕوانە(١٥١)).

١٥١) اـ نەوزادێ نامەش نویست. (نەوزاد نامەی نووسی.)

---

٧٠) محەمەد ڕەزای باتینی (١٩٩٣:٦٢)

ب ـ خەرمانێ نامەش نویست. (خەرمان نامەی نووسی.)

پ ـ نەوزادØ لوا. (نەوزاد رۆشت.)

ت ـ خەرمانە لوا. (خەرمان رۆشت.)

ج ـ نەوزادØ نامە منویسو. (نەوزاد نامە دەنووسێت.)

چ ـ خەرمانە نامە منویسو. (خەرمان نامە دەنووسێت.)

ئەوانەی لە (١٥١)دا هێڵیان بە ژێردا هاتووە نیشانەی دۆخن، لەبەرئەوەی لە (١٥١_پ ج) فرێزەناوییەکە، ناوێکی تایبەتییە بۆ نێر، نیشانەی دۆخ مۆرفیمێکی بۆشە، بەڵام لە (١٥١_ا)دا نیشانەی دۆخ مۆرفیمی / ـ ی/ بۆ نێرە. سەبارەت بە نیشانەی دۆخ لە (١٥١_ب)دا، کە بۆ توخمی مێ فۆرمی تایبەت بەخۆی وەرگرتووە، مۆرفیمی/ ـ ێ/یە، بەڵام لە(١٥١_ت چ)دا مۆرفیمی دۆخەکە / ە/یە. لەمەوەدەتوانرێت بگوترێت، کە ئەو مۆرفیمانەی لە (١٥١)دا هێڵیان بەژێردا هاتووە، لە یەککاتدا نیشانەی دۆخ و توخمی نێر و مێیان تێدا تواتەوە.

کاتێك فرێزی دیارخەریی لە باری نۆمینەتیڤیدا دەردەکەوێت، نیشانەی دۆخی لەسەر دەرناکەوێت، ئەمەش بەڵگەیەکی ترە، کە بۆ سەلماندنی ئەوەی، کە فرێزی دیارخەریی لە زمانی کوردییدا هەبوونی هەیە و خۆی لە فرێزی ناویی جیادەکاتەوە(بڕوانە(١٥٢) و لەگەڵ (١٤٨)ی ئەم بەشەدا بەراوردی بکە).

١٥٢) اـ کوڕەکە نامەش نویست. (کوڕەکە نامەی نووسی.)

ب ـ کناچەکێ نامەش نویست. (کچەکە نامەی نووسی.)

پ ـ کوڕەکە لوا. (کوڕەکە رۆیشت.)

ت ـ کناچەکێ لوا. (کچەکە رۆیشت.)

ج ـ کوڕەکە نامە منویسو. (کوڕەکە نامە دەنووسێت.)

چ ـ کناچەکێ نامە منویسو. (کچەکە نامە دەنووسێت.)

دروستەی خستنەپاڵ لە (ش ز ه)دا، بە تایبەتی دروستەی دەستەواژیلەی ناویی و فرێزی ناویی، لەناوەوە و دەرەوەی رستەدا بەپێی نێر و مێ مۆرفیمی توخم لەسەر دەرخەرەکان نیشاندەدات، بەڵام توخمەکە بۆ خودی دەرخەرەکە دەگەڕێتەوە، واتە لە

بنەڕەتدا مۆرفێمە توخمەکە بە دروستەکەوەیە (بڕوانە(٨)،(٤٢)،(٥٠)). دەربارەی فرێزی خستنەپاڵی ئاوەڵناوییش، مۆرفێمی توخم بە دروستەکەوەیە، هەرچەندە بە دەرخەرەوە لکاوە، بەڵام هی دەرخراوەکەیە (بڕوانە(٦٠)).

لەم شێوەزاردا فرێزی ناویی و دیارخەریی لە باری ئەکوزەتیڤی(بڕوانە(١٥٣)) و داتیڤییدا نیشانەی دۆخیان لەسەر دەردەکەوێت (بڕوانە(١٥٤)).[٧١]

١٥٣) ا ـ من ئازادی وینوو. (من ئازاد دەبینم.)

ب ـ من خەرمانێ وینوو. (من خەرمان دەبینم.)

پ ـ من کوڕەکەی وینوو. (من کوڕەکە دەبینم.)

ت ـ من کناچەکێ وینوو. (من کچەکە دەبینم.)

ج ـ من کوڕەکا وینوو. (من کوڕەکان دەبینم.)

چ ـ من تاتەو ئادی/ ئادێ وینوو. (من باوکی ئەو دەبینم.)

١٥٤) ا ـ گجیەکەم بە ئازادی ورەت. (کراسەکەم بە ئازاد فرۆشت.)

ب ـ گجیەکەم بە خەرمانێ ورەت. (کراسەکەم بە خەرمان فرۆشت.)

پ ـ گجیەکەم بە کوڕەکەی ورەت. (کراسەکەم بە کوڕەکە فرۆشت.)

ت ـ گجیەکەم بە کناچەکێ ورەت. (کراسەکەم بە کچەکە فرۆشت.)

ج ـ ئازاد پەی دهوکی لوا. (ئازاد بۆ دهۆك رۆشت.)

لە (١٥٣ـج)دا نیشانەی دۆخی ئەکوزەتیڤیی فرێزی دیارخەریی {کوڕەکا}، مۆرفێمی/ ـ ا/یە، کە بەسەر دەنگەبزوێنی کۆتایی مۆرفێمی کۆی ناسراویی/ ـ ەکێ/دا زاڵبووە، واتە دروستە بنەڕەتییەکەی بەم شێوەیە بووە: (کوڕەکێ + ا). هەمان دیاریدەش لە (١٥٠ـج)دا بەرچاودەکەوێت.

---

٧١) فەرەیدوون عەبدول محەمەد جێکەوتەکانی دەرکەوتنی دۆخی لە (ش ز هـ)دا نیشانداوە (١٩٩٨: ٩٧)

بەشی سێیەم

دروستەی چەشن و جۆرەکانی فرێز
لە دیالێکتی کرمانجیی ژووروودا

بەشی سێیەم : ١١٧-١٤٢
١/٣ دیارخەرەکان ١١٩
١-١/٣) ناسراویی و نەناسراویی ١١٩
٢-١/٣) وشەی نیشانە ١١٩
١-٢/٣) فرێزی دیارخەریی ١٢١
١-١-٢/٣) دەرخەرەکانی پێشەوەی فرێزی دیارخەریی ١٢٣
٢/٣- ١-٢) جێکەوتەی دەرخەر و دەرخراو لە (د ك ژ)دا ١٢٣
٢/٣- ٢) فرێزی ڕادە ١٢٣
٢/٣- ٣) دروستەکانی فرێزی ناویی ١٢٤
٢/٣- ٣-١) فرێزی ناویی سادە ١٢٤
٢/٣- ٣-١-١) دەرخەرەکانی پێشەوەی فرێزی ناویی سادە ١٢٥
٢/٣- ٣-٢) فرێزی ناویی خستنەپاڵ ١٢٥
٢/٣- ٤) فرێزی ئاوەڵناویی ١٢٧
٢/٣- ٥) فرێزی پێشناویی ١٢٧
٢/٣- ٦) فرێزی ئاوەڵکرداریی ١٢٩
٢/٣- ٧) فرێزی کرداریی ١٣٠
٢/٣- ٨) فرێزی خستنەتەکیەك ١٣٦
٣/٣) جیاوازیی نێوان دروستەی چەشن و جۆرەکانی فرێز لە شێوەزارەکاندا................ ١٣٧

هەواڵنامەی کتێب

هەواڵنامەی کتێب

١/٣) دیارخەرەکان

١/٣–١) ناسراویی و نەناسراویی

ئارتیکڵ لە (د ك ژ) تەنیا مۆرفیمی تاکی نەناسراو و کۆی نەناسراویی دەگرێتەوە، فۆرمی تاکی نەناسراوی / ــ ەك/ە و کۆکەشی / ــ ان/ە، مۆرفیمی تاك و کۆی ناسراویی لەوێ، وەك مۆرفیم هەبوونی نییە، بەڵام بەکارهێنانی ناو بەبێ مۆرفیمی تاکی نەناسراویی لە رستەدا، نیشانەی ئەوەیە ،کە ناوەکە ناسراوە [٧٢](بڕوانە(١).

١) اـ کوڕ/ کچ نان خوار. (کوڕەکە/ کچەکە نانی خوارد)[٧٣]

ب ـ کوڕەك/ کچەك هات. (کوڕێك/ کچێك هات.)

پ ـ کوڕان/ کچان نان خوار. کوڕەکان/ کچەکان نانیان خوارد.)

مۆرفیمی تاك و کۆی نەناسراویی لە (د ك ژ)دا خاوەنی هەمان ئەو نیشانانەن، کە لە (١١)ی بەشی یەکەمدا خرانەڕوو، ئەو ناوانەی ،کە دەچنەپاڵیان هەمان ئەو نیشانانەیان هەیە، کە لە (١/٢-١-١-١)ی بەشی یەکەمدا دەستنیشانکران، واتە[+ گشتیی] و [+ژمێرداو] و[+کۆنکرێت].

١/٣–٢) وشەی نیشانە [٧٤]

فۆرمی وشەی نیشانە لە (د ك ژ)دا بە پێی کات و هێزی کردار و جۆری ئەو ناوەی دەریدەخات، دەگۆڕێت (بڕوانە(٢)).

٢) اـ ئەو فۆرمانەی لەگەڵ کرداری بوون و رابردوو و رانەبردوو (ئێستا و داهاتوو)ی تێنەپەڕ و ئێستاو داهاتووی تێپەڕدا دەڕوات، بریتین لە (ئەڤـ. .. ە ــ ئەڤە : بۆ تاکی نێر و مێی نزیك و بۆ کۆی نێرو مێی نزدیك)، (ئەو : بۆ تاکی نێر و مێی دوور و بۆ کۆی نێرو مێی دوور) (بڕوانە(٣)).

٣) اـ ئەڤ هەسپە شهی/ دێ شهیت. (ئەم ئەسپە حیلاندی/ دەحیلێنێت.)

---

٧٢) حاتەم ولیا محەمەد (٢٠٠٠:١٠)

٧٣) بۆ مەبەستی ئاسانکردنی واتای نموونەکان ، بەپێی پێویست واتاکانیان بە (ش ز س) دووبارەکراونەتەوە.

٧٤) بە کەمێك دەسکارییەوە فۆرم و نموونەکانی وشەی نیشانە لە نامەی ماستەری حاتەم ولیا محەمەد (٢٠٠٠:٢١) وەرگیراون.

ب ـ ئەڤ ماهینە شهی/ دێ شهیت. (ئەم ماینە حیلاندی/ دەحیلێنێت.)

پ ـ ئەڤ کوڕە پسمامێ منە. (ئەم کوڕە ئامۆزای منە.)

ت ـ ئەو کوڕ/ کچ کەنی/ دێ کەنیت. (ئەو کوڕە/کچە پێکەنی/ پێدەکەنێت.)

ج ـ ئەو کوڕ/ کچ هاتن. (ئەو کوڕانە/ کچانە هاتن.)

چ ـ ئەڤ کوڕ/ کچ هاتن. (ئەم کوڕانە/ کچانە هاتن.)

ئەو وشەی نیشانانەی، کە لە (٣)دا خرانەڕوو، هەمان ئەو نیشانانەیان هەیە، کە لە (٣٠)ی بەشی یەکەمدا دیاریکران. ئەو ناوانەش کە دەریاندەخەن، ئەو نیشانە واتاییانەیان هەیە، کە لە (٢/١-٢-١-١-٢)ی بەشی یەکەمدا نیشاندران، واتە هەڵگری نیشانەی [+ گشتیی] و[+ژمێردراو] و [+کۆنکرێت].

ب ـ ئەم شێوەیە وەك لە (٤)دا نوێنراون، لەگەڵ کرداری رابردووی تێپەڕ و داخوازییدا بەکاردێن (بڕوانە(٥)).

٤) ڤی/ ئەڤی (بۆ تاکی نێری نزیك)

ڤێ/ ئەڤێ (بۆ تاکی مێی نزیك)

وی/ ئەوی (بۆ تاکی نێری دوور)

وێ/ ئەوێ (بۆ تاکی مێی دوور)

ڤان/ ئەڤان (بۆ کۆی نێر و مێی نزیك)

وان/ ئەوان (بۆ کۆی نێر و مێی دوور)

٥) ا ـ ڤی کوڕی فراڤین دخوار. (ئەم کوڕە نانی نیوەڕۆ دوخوارد.)

ب ـ ڤێ بێریڤانێ چێل دۆت. (ئەم بێریڤانە مانگای دۆشی.)

پ ـ وی زەلامی نان خوار. (ئەو پیاوە نانی خوار.)

ت ـ وێ چێلێ شیر ریت. (ئەو مانگایە شیری رشت.)

ج ـ ڤان جوتیاران ئەرد کێلا. (ئەم جوتیارانە زەویان کێلا.)

چ ـ وان مامۆستایان وانە دان. (ئەو مامۆستایانە وانەیان وتەوە.)

ئەو وشە نیشانانەی لە (٤)دا دەرکەتن، هەمان هەڵسوکەوتی سینتاکسیی ئەوانەی (٢_ا)یان هەیە، بەڵام ئەمان نیشانەی [+ نێر] و [+مێ]شیان تیادایە (بڕوانە(٥_اب پ ت)). ئەو ناوانەی دەریاندەخەن، جگە لە نیشانەکانی

[+ گشتیی] و [+ژمێردراو] و[+کۆنکرێت] نیشانەکانی [+ نێر] و [+مێ]شیان هەیە.

ئەو یاسا و مۆدێلانەی لە (١/ ٣)دا بۆ دروستەی چەشن و جۆرەکانی فرێزی (ش ز س) دەستکەوتن، لە پارەکانی داهاتوودا بەسەر (د ك ژ)دا تاقیدەکرێنەوە، بۆ زانینی ئەوەی، کە ئایا (د ك ژ)ش وەك (ش ز ه) هەمان دروستەی ئەوانەی (ش ز س)یان هەیە، یان نا؟ پاشان جیاوازییەکان لە (٣/٣)ی ئەم بەشەدا دەخرێنەڕوو.

٢/٣- ١) فرێزی دیارخەریی

ئەو هۆیانەی لە (١/٢- ٢- اب)ی بەشی یەکەمدا دەستنیشانکران، بۆ (د ك ژ)ش ئەوە دەردەخەن، کە ناوی گشتیی گۆکردنی فرێزیی نییە و بە هۆی دیارخەرەکانەوە دەبێتە فرێز (بڕوانە(٦)) و (١٠)ی بەشی یەکەم[٧٥] و (٤)ی بەشی دووەم.

٦) ا- *کوڕ هات.

ب - *کچ هات.

بەلاّم (٦) لەگەلّ (١_ا)دا هاوفۆرمە، چونکە وەك پێشتر ئاماژەی پێدرا، لەوێ مۆرفێمی ناسراویی بوونی فیزیکی نییە، بۆیە دەرکەوتنی /کوڕ و کچ/ لەو جێکەوتەیەی (١_ا)دا، کە جێکەوتەی فرێزی دیارخەرییە، نیشانەیەکە بۆ ناسینەوەی فرێزی دیارخەریی، لەبەرئەوەی فرێزی ناویی سادە، کە لە ناوێکی گشتیی پێکهاتبێت، بە قورسایی خستنەسەرەوە جێکەوتەی بکەر پڕدەکاتەوە، هەمان باریش بۆ جێکەوتەی بەرکار راستە.

٧) Det +N ⟵ فرێزی دیارخەریی (بڕوانە(١)) و (١٢)ی بەشی یەکەم و (١)ی بەشی دووەم.

٨) دەستەواژیلە + Det ⟵ فرێزی دیارخەریی

ا- [A+det] +N ⟵ دەستەواژیلەی ئاوەلّناویی (بڕوانە(٩)) و (٥٢)ی بەشی یەکەم و (٧)ی بەشی دووەم

---

٧٥) نموونەکانی ئەم پارە ، لەگەلّ نموونە هاودروستەکانی بەشی یەکەم و دووەمدا بەراورددەکرێن .

٩) کوڕێ زیرەك، کچا زیرەك (کوڕی/ کچی زیرەك)
(٩)ئەوە دەردەخات، کە لەبەر ئەوەی، مۆرفێمی خستنەپاڵ، بۆ توخمی نێر و مێ لە(د ك ژ)دا فۆرمی جیای هەیە، بۆیە دەستەواژیلەی ئاوەڵناویی لە شێوەی دروستەمۆرفۆلۆژییەکەی {کورەزیرەك، کچەزیرەك}دا دەرناکەوێت، کەواتە مۆرفێمی توخم زاڵەو بەم پێیە لە بنەڕەتدا دروستەکە بەم شێوەیە بووە:(کوڕ+ ە + ێ + زیرەك، کچ + ە + ا + زیرەك).
ب- [N +det]+ N ←——— دەستەواژیلەی خستنەپاڵی سینتاکسیی (بڕوانە(١٠)) و (٥٣)ی بەشی یەکەم و(٨)ی بەشی دووەم.
١٠) دیرۆکاباژاری، قوتابخانا ناوەندیی، تپلا دەستی (مێژووی شار، قوتابخانەی ناوەندی، پەنجەی دەست)
پ- [N+det]+N ←——— دەستەواژیلەی ناویی (بڕوانە(١١)) و(٥٤)ی بەشی یەکەم و(٩)ی بەشی دووەم
١١) کوڕێ کورد ، زەلامێ ئاسنگەر، کچاکورد (کوڕەکورد، پیاوەئاسنگەر، کچەکورد)
سەبارەت بە نموونەی (٩)ش هەمان هۆکاری روونکردنەوەی نموونە (١١)ی هەیە.
١٢- N + Det ←——— فرێزی دیارخەریی (بڕوانە(٣،٥)) و (٣٤,٣٣)ی بەشی یەکەم و(٢)ی بەشی دووەم
١٣) Det + دەستەواژیلە (بڕوانە(١٥،١٤)) و (٦٨,٦٧)ی بەشی یەکەم و(١٣،١٢)ی بەشی دووەم.
١٤) ا- ئەو کوڕێ زیرەك (ئەو کوڕەزیرەکە) ب ـ ئەڤ کوڕێ زیرەك (ئەم کوڕەزیرەکە)
پ ـ وان کوڕێن زیرەك (ئەو کوڕەزیرەکانە)ت ـ ڤان کوڕێن زیرەك (ئەم کوڕەزیرەکانە)
١٥) ا- ئەو دیرۆکا باژاری (ئەو مێژووی شارە) ب ـ ئەڤ دیرۆکا باژاری(ئەم مێژووی شارە) پ ـ وان دیرۆکێن باژاری(ئەو مێژووی شارانە) ت ـ ڤان دیرۆکێن باژاری(ئەم مێژووی شارانە).

٢/٣– ١–١) دەرخەرەكانی پێشەوەی فرێزی دیارخەرییی

١٦) $D^- + Q^-$ (بڕوانە(١٧)) و(٨٥_پ)ی بەشی یەكەم و(١٥)ی بەشی دووەم

١٧) هەمی كوڕان، هەمی زەلامان (هەموو كوڕەكان، هەموو پیاوەكان)

١٨) ناوی ئاوەڵكرداریی + D^- (بڕوانە(١٩))و(٨٢)ی بەشی یەكەم و(١٩)ی بەشی دووەم

١٩) پشت دیواری، بن داری (پشت دیوارەكە، ژێر دارەكە)

٢/٣– ١–٢) جێكەوتەی دەرخەر و دەرخراو لە (د ك ژ)دا

دەرخەرو دەرخراو لە(د ك ژ)دا هەمان ئەوجێكەوتانەیان هەیە ،كە لە (ش ز س) و (ش ز ھ)دا دیاریكران. (بڕوانە(٢٠)).

٢٠) ١) Determiner + N

أ- Article + N زەلامەك، كوڕەك، كچەك (پیاوێك، كوڕێك، كچێك)

ب- N + Demonstrative ئەو مێرە، ئەڤ دارە، وان زەلامان (ئەو پیاوە، ئەم دارە، ئەو پیاوانە)

٢) Quantifier + N هەندەك ئاڤ، پچەك نان، گەزەك نان/ پچكوكەك نان (هەندێك ئاو، تۆزێك نان، تۆزقاڵێك نان)

٣) Number + N یەك كوڕ، چار گول، دوو برا (یەك كوڕ، چوار گوڵ، دوو برا)

٤) A + N كوڕێ ئازا، كچا جوان (كوڕی ئازا، كچی جوان)

٥) A + Degree زۆر زیرەك/ جوان (زۆر زیرەك / جوان)

٦) Verb + Adverb زوو/ دڕەنگ هاتەڤە (زوو / دڕەنگ هاتەوە)

٧) Adverb + Degree زۆر زوو/ دڕەنگ (زۆر زوو/ دڕەنگ)

٢/٣– ٢) فرێزی رادە

٢١) $N^- + Q^-$ ⟵ فرێزی رادە (بڕوانە(٢٢)) و(٨٥_ا)ی بەشی یەكەم و(٢٢)ی بەشی دووەم.

٢٢) گەزەك نان، هەندەك ئاڤ، كەرەكێ نانی (تۆزقاڵێك نان، هەندێك ئاو، كەرتێك نان)

٢٣) $D^- + Q^-$ ⟵ فرێزی راده(بڕوانه(٢٤))و(٨٥_پ)ی بەشی یەکەم و(٢٤)ی بەشی دووەم.

٢٤) هەمی کوڕان، هەمی زەلامان (هەموو کوڕەکان، هەموو پیاوەکان)

٢٥) $P^- + Q^-$ ⟵ فرێزی راده (بڕوانه(٢٦))و(٨٨_ا)ی بەشی یەکەم و(٢٦)ی بەشی دووەم.

٢٦) هەندەك ژ زەلامان (هەندێك لە پیاوەکان)

٢٧) $A^- + Q^-$ ⟵ فرێزی راده (بڕوانه(٢٨)) و (٨٨_پ)ی بەشی یەکەم و (٢٨)ی بەشی دووەم.

٢٨) پیچەك ترش (کەمێك ترش)

٢٩) $V^- + Q^-$ ⟵ فرێزی راده (بڕوانه(٣٠)) و لەگەڵ (٨٨_ب)ی بەشی یەکەم و (٣٠)ی بەشی دووەم.

٣٠) ئازاد پیچەك گریا. (ئازاد کەمێك گریا.)

٢/٣– ٣) دروستەکانی فرێزی ناویی

٢/٣– ٣–١) فرێزی ناویی سادە

٣١) $N^- = N$ (بڕوانه(٣٢)،(٣٣)،(٣٤)) و (١٧)،(١٨)،(٩٠)،(٩١)ی بەشی یەکەم و (٣٢)،(٣٣)،(٣٤)ی بەشی دووەم.

٣٢) ا ـ ئازاد دلۆڤانێ خەلاتدکەت. (ئازاد دلۆڤان خەلاتدەکات.)

ب ـ ئەڤین ئازادی خەلاتدکەت. (ئەڤین ئازاد خەلاتدەکات.)

پ ـ کراسەك ژبۆ ئازادی دکڕم. (کراسێك بۆ ئازاد دەکڕم)

٣٣) ا– زەلام دڤێت ژ مرنێ نەترسیت. (پیاو دەبێت لە مردن نەترسێت.)

ب– مێژوو دێ زڤڕیتەڤە. (مێژوو دەگەڕێتەوە/دووبارەدەبێتەوە.)

٣٤) ا ـ مە تو دیتی. (ئێمە تۆمان دی.)

ب ـ من تو ل بازاڕی دیتی. (من تۆم لە بازاڕ دی.)

پ ـ من پارە ژ وی وەرگرتن. (من پارەکانم لە ئەو وەرگرت.)

لە هێڵکاریی (١)دا دروستەی فرێزی ناویی سادە دەخرێتەڕوو.

هێڵکاریی ژمارە (١)

N^{-}

|

N

(ناوی تایبەتیی کەس)

(ناوی گشتیی و کۆنکرێت و ئەبستراکت بە قورسایی خستنەسەرەوە)

(جێناوی سەربەخۆ)

٢/٣– ٣–١– ١) دەرخەرەکانی پێشەوەی فریزی ناویی سادە

٣٥) N^{-} + Number (بڕوانە(٣٦) و (٨٤)ی بەشی یەکەم و (٣٦)ی بەشی دووەم.

٣٦) دوو کوڕ ، چار برا (دوو کوڕ، چوار برا)

٣٧) نازناوی زانستی و کۆمەڵایەتی + N^{-} (بڕوانە(٣٨) و (٩٦)ی بەشی یەکەم و (٣٨)ی بەشی دووەم.

٣٨) ا ـ کاك ئازاد، دکتۆر هیوا

ب ـ حاجی مەلا عەلی

٣٩) ناوی ئاوەڵکرداریی + N^{-} (بڕوانە(٤٠) و (٩٧)ی بەشی یەکەم و (٤٠)ی بەشی دووەم.

٤٠) پشت دیوار، بن دار (پشت دیوار، بن دار)

هەواڵنامەی کتێب

٢/٣– ٣–٢) فریزی ناویی خستنەپاڵ

اـ خستنەپاڵی خاوەنداریی

١) خستنەپاڵی خاوەنداریی رووت

٤١) $N^{=} = [N^{-} + det] + N^{-}$ (بڕوانە(٤٢)) و (٩٩)ی بەشی یەکەم و (٤٢)ی بەشی دووەم.

٤٢) اـ دەستیَ من[٧٦] (دەستی من)

---

٧٦) لە(د ك ژ)دا دوو دەستە جێناوی سەربەخۆ هەن ، دەستەی یەکەم ،کە کردەی خاوەداریی دروستدەکات بریتییە لە: / من ـ مە ، تە ـ وە ، وی/ وێ ـ وان/ ، دەستەی دووەمیش فۆرمەکانی: /ئەز ـ ئەم ، تو ـ هووین ، ئەو ـ ئەو(ان)/ دەگرێتەوە. جێناوە لکاوەکانی دەستەی دووەم بریتیین لە: /م ـ ین ، یت ـ ن ، Ø ـ ن/. بڕوانە سادق بەهادین ئامێدی (١٩٨٧:٢٠٥).

ب ـ چاڤێ تە (چاوی تۆ)

پ ـ دلێ وی/ وێ /ئازادی/ نەسرینێ (دڵی ئەو/ ئازاد/ نەسرین)

(٤٢) دروستەی مۆرفۆسینتاکسیی نییە، لە(د ك ژ)دا دەستە جێناوی لکاوی خاوەنداریی نییە، بۆیە خستنەپاڵی خاوەنداریی تەنیا بە دروستەی سینتاکسیی دەردەبڕدرێت.

٤٣) $N^{=} = [N^{-}+ \ det]+D^{-}$ (بڕوانە(٤٤) و(٤٥)) و (١٠٢) و(١٠٣)ی بەشی یەکەم و(٤٥)،(٤٦)ی بەشی دووەم.

٤٤) ا ـ دەستەکێ من، ب ـ دەستێن من (دەستێکی من، دەستەکانی من)

٤٥) ا ـ چاڤەکێ من، ب ـ چاڤێن تە (چاوێکی من، چاوەکانی من)

دروستەی مۆرفۆسینتاکسی (٤٤) و (٤٥) لەبەر هەمان هۆی (٤٢) هەبوونی نییە.

٤٦) $N^{=} = [N^{=} + det] + D^{-}$ (بڕوانە(٤٧)) و(١٢٨)و(١٢٩)ی بەشی یەکەم و (٥٠)ی بەشی دووەم.

٤٧) ا ـ مزگەوتەکا باژێرێ هەولێرێ (مزگەوتێکی شاری هەولێر)

ب ـ بازارەکا باژێرێ دهۆکێ. (بازارێکی شاری دهۆك)

٤٨) $N^{=} = [N^{=}+ det] + N^{-}$ (بڕوانە(٤٩)) و(١٣١)ی بەشی یەکەم و(٥٢)ی بەشی دووەم.

٤٩) ا ـ ترێیێ دەڤەرا شارباژێرێ (ترێی ناوچەی شارباژێر)

ب ـ سێڤا دەڤەرا بادینانێ. (سێوی ناوچەی بادینان)

٢) خستنەپاڵی خاوەنداریی زگماکیی

٥٠) $N^{=} = [N^{-}+ \ det] + N^{-}$ (بڕوانە(٥١) و (١١٥)ی بەشی یەکەم و (٥٤)ی بەشی دووەم.

٥١) ا ـ قەپقەپا کەوی (قاسپەی کەو)

ب ـ چیپەچیپا جویچکان (جریوەی چۆلەکە)

پ ـ حیلێنا هەسپی (حیلەی ئەسپ)

ب ـ خستنەپاڵی تایبەتیی

٥٢) $N^{=} = [N^{-} + det] + N^{-}$ (بڕوانە(٥٣)و(١٢٠)ی بەشی یەکەم و(٥٦)ی بەشی دووەم.

٥٣) ا- باژارۆکێ دووکان (شارۆچکەی دووکان)

ب - ناوەندیا هەلگرد (ناوەندی هەڵگورد)

پ - بازارێ گۆیژە (بازاری گۆیژە)

لە (٥٣) فرێزی خستنەپاڵی تایبەتیی لە کۆتاییەکەیدا مۆرفێمی دۆخی خستنەپاڵی لەسەردەرنەکەوتووە، بەمەش لە دروستەی دەستەواژیلەو فرێزی خستنەپاڵی خاوەنداریی جیادەبێتەوە.

٢/٣- ٤) فرێزی ئاوەڵناویی

١) فرێزی ئاوەڵناویی سادە

٥٤) $A^{-} = A$ (بڕوانە(٥٥) و (١٣٧)ی بەشی یەکەم و(٥٨)ی بەشی دووەم.

٥٥) زیرەك، ئازا، جوان.

٢) فرێزی خستنەپاڵی ئاوەڵناویی

٥٦) $A^{=} = [A^{-} +det] + N^{-}$ (بڕوانە(٥٧)و(١٤٥)ی بەشی یەکەم و(٦٠)ی بەشی دووەم.

٥٧) ا- کورێ زیرەك

ب - کچا جوان

٥٨) $A^{=} = [A^{-} +det] + D^{-}$ (بڕوانە(٥٩)و(١٥٠)ی بەشی یەکەم و(٦٢)ی بەشی دووەم.

٥٩) ا- کورەکێ زیرەك (کوڕێکی زیرەك)

ب - کچەکا زیرەك (کچێکی زیرەك)

٢/٣- ٥) فرێزی پێشناویی

٦٠) $P^{-} = N^{-} + P$ (بڕوانە:(٦١)) و (١٥٨_ا)ی بەشی یەکەم و(٦٤)ی بەشی دووەم

٦١) ا - ئازاد دچیت بو دهوکێ. (ئازاد دەچێت بۆ دهۆك)

ب - ئەز ل سەربانێ نڤستم. (من لە سەربان نووستم.)

لــــە(د ك ژ)دا پاشگرەئاوەڵكردارییەسینتاکــــسییەکان لەلایــــەن پێــــشناوەکانەوە دەهێنرێن، بـەڵام بـە پێـچەوانەی (ش ز ھ)ەوە لـە(ش ز س) دەربڕینـی پێـشناوەکان خورتیین، (بڕوانە(٦٢) و (١٦٣)ی بەشی یەکەم و (٦٥)ی بەشی دووەم.

٦٢) ا ـ ئەم ژ ھەولێرێڤە ڤەگەڕاین. (ئێمە لە ھەولێرەوە گوڕاینەوە.)

ب ـ ئەز ب باژارێدە دچم. (من بە بازاڕدا دەڕۆم.)

٦٣) $P^{-} = D^{-} + P$ (بڕوانە(٦٤))و(١٦١_ا)ی بەشی یەکەم و(٦٧)ی بەشی دووەم.

٦٤) ا ـ من دیارییەك بۆ کوڕەکی ھنارت. (من دیارییەکم بۆ کوڕێك نارد.)

ب ـ مە خوارن ب کچەکێ لێنا. (ئێمە چێشتەکەمان بە کچێك لێنا.)

٦٥) $P^{-} = A^{=} + P$ (بڕوانـە(٦٦)و(١٦١_ب)ی بەشـی یەکـەم و(٦٩)ی بەشـی دووەم.

٦٦) اـ من برنج ژ زەلامێ پیر کڕی. (من برنجەکەم لە پیاوێکی پیر کڕی.)

ب ـ من گوڵ دا کچا جوان. (من گوڵەکەم دایە کچی جوان.)

پێشناوەمۆرفۆسنتاکسییەکان لە(د ك ژ)دا، ھـەمان فـۆرمی ئەوانـەی (ش ز س)یـان ھەیە، واتە /پێ، تێ، لێ/ ژێ/ چێ / بڕوانە ناوەکردارییـەکانی / تێکـەڤتن، تێکـرن، لێکرن، لێدان،پێگۆتن،پێمان/، بـەڵام ھـەمان ئاکاری سینتاکـسیی ئەوانـەی (ش ز س) و(ش ز ھ) یان ھەیە (بڕوانـە(٦٧)) و (١٧٨)ی بەشـی یەکـەم و (٧٠)ی بەشـی دووەم.

٦٧) اـ من بەر ئێخستە د حەوزێدە (تێخستن) (من بەردەکەم خستە حەوزەکەوە.)

ب ـ مە خوارن بژنکێ چێکر. (پێچێکرن) ئێمە چێشتەکەمان بە ژنەکە لێنا.)

٢/٣– ٦) فرێزی ئاوەڵکرداریی

٦٨) ADVERB = ADVERB P (بڕوانە(٦٩)) و (١٧٣)ی بەشی یەکەم و (٧٢)ی بەشی دووەم.

٦٩) ئازاد زوو / درەنگ هاتەڤە.

٧٠) ADVERB P = A⁻ (بڕوانە(٧١)) و(١٥٥)ی بەشی یەکەم و(٧٤)ی بەشی دووەم.

٧١) ا- ئازاد جوان یاریێ دکەت.

ب - ئازاد زۆر جوان یاریێ دکەت.

٧٢) ADVERB P = N⁻ + N⁻ (بڕوانە(٧٣)) و (١٧٠)ی بەشی یەکەم و(٧٦)ی بەشی دووەم

٧٣) ا - خوینکار دوو دوو / دووکەس دووکەس دچنە پۆلێ.

ب - کچ پۆل پۆل هاتنەڤە.

پێشگرەئاوەڵکردارییەکان لە(د ك ژ)دا بریتین لە(دا، هەڵ، دەر) لە ناوەکردارییەکانی /داگرتن، دابەزین، داچوون، هەلدان، هەلچوون، دەرخستن، دەرهینان/دا دەرکەوتوون. ئەم پێشگرە ئاوەڵکردارییانە وەك ئەوانەی (ش ز س)و (ش ز ه) لەئاستی مۆرفۆلۆژییدا بە ناوەکردارییانەوە لکاون و لە ئاستی سینتاکسیشدا، بەهەمان شێوە دەردەکەون و جێکەوتەکەشیان چەسپاوە. (بڕوانە(٧٤)) و(١٧٧)ی بەشی یەکەم و (٧٧)ی بەشی دووەم.

٧٤) ا - دیوار داچوو. (دیوارەکە داچوو.)

ب - من ئاڤ ژ حەوزێ دەرئینا. (من ئاوەکەم لەحەوزەکە دەرهێنا.)

دەربڕاوەئاوەڵکردارییەکانی (ش ك ژ)، وەك ئەوانەی (ش زس) و (ش ز ه) رەفتاری سینتاکسی دەکەن (بڕوانە(٧٥) و (٧٦)) و (١٨٠) و (١٨١)ی بەشی یەکەم و (٧٨) ،(٧٩)ی بەشی دووەم

٧٥) ا - هێشتا کوڕی کچ نەدیتیە. (هێشتا کوڕەکە کچەکەی نەدیوە.)

ب - هێشتا کوڕی کچ نەدیتیە.

پ - کوڕی هێشتا کچ نەدیتیە.

ج ـ کوڕی کچ هێشتا نەدیتیە.

٧٦) من هەرگیز ل بازاڕێ نان نەخوارییە. (من هەرگیز لە بازاڕ نانم نەخواردووە.)

فرێزە ئاوەڵکرداریی و پێشناوییەکانی (د ك ژ) کاتێك لە رستەیەکدا پێکەوەدێن، هەمان سەرەو ریزبوونی ئەوانەی (ش ز س) و (ش ز ه)یان هەیە (بڕوانە(٧٧)) و (١٦٥)ی بەشی یەکەم و (٨٠)بەشی دووەم.

٧٧) بکەر + ئاوەڵکرداری کاتیی + ئاوەڵکرداری شوێنیی + بەرکاری راستەوخۆ + بەرکاری ناڕاستەوخۆ+ کردار (بڕوانە(٧٨)) و (١٦٦)ی بەشی یەکەم و (٨١)بەشی دووەم.

٧٨) ا ـ من دوهیێ ل بازاڕێ کراس بئەرزان کڕی. (من دوێنێ لە بازاڕ کراسەکەم بە هەرزان کڕی.)

ب ـ ئەم ئێڤاریان ل مالا خوە پێکەڤە دروینین. (ئێمە ئێواران لەماڵی خۆمان پێکەوە کۆدەبینەوە.)

٢/٣– ٧) **فرێزی کرداریی**

ا) کرداری تێپەڕ

٧٩) $V^{-} = V + N^{-}$ (بڕوانە(٨٠)) و (١٨٣_ا)ی بەشی یەکەم و (٨٣)ی بەشی دووەم

٨٠) من ئازاد دیت. (من ئازادم بینی.)

٨١) $V^{-} = V^{-} + D^{-}$ (بڕوانە(٨٢)) و (١٨٣_ا)ی بەشی یەکەم و (٨٥)ی بەشی دووەم.

٨٢) من کوڕ دیت. (من کوڕەکەم بینی.)

٨٣) $V^{-} = V^{-} + A^{=}$ (بڕوانە(٨٤)) و(١٨٦)ی بەشی یەکەم و (٨٧)ی بەشی دووەم.

٨٤) من کوڕەکی زیرەك دیت. (من کوڕێکی زیرەکم بینی.)

ب) کرداری تێنەپەڕ

٨٥) $V^{-} + (P^{-}) + (N^{-})$ (بڕوانە(٨٦)) و(١٩١)ی بەشی یەکەم و(٨٩)ی بەشی دووەم.

٨٦) (ئەز) (ل سەربانێ) نڤستم. (من لە سەربان نوستم.)

هەواڵنامەی کتێب

٣)کرداری ناتەواو

٨٧) DEFECTIVE VERB + N⁻ (بڕوانە(٨٨)) و(١٩٢_ا)ی بەشی یەکەم و (٩١)ی بەشی دووەم.

٨٨) ا ـ ئازاد خویندکارە. ب ـ نەسرین مامۆستایە.

٨٩) DEFECTIVE VERB + A⁻ (بڕوانە(٩٠))و(١٩٢_ب)ی بەشی یەکەم و (٩٣)ی بەشی دووەم.

٩٠) ا ـ نەسرین زیرەکە. ب ـ ئازاد ئازایە.

٩١) DEFECTIVE VERB + P⁻ (بڕوانە(٩٢)) و(١٩٢_پ)ی بەشی یەکەم و(٩٥)ی بەشی دووەم.

٩٢) مالا مامێ من ل هەولێرێ یە. (ماڵی مامی من لە هەولێرە.)

٩٣)DEFECTIVE VERB + ADVP⁻ (بڕوانە(٩٤))و(١٩٢_ت)ی بەشی یەکەم و(٩٧)ی بەشی دووەم

٩٤) ا ـ ژ خەو رابن، درەنگە. (لە خەو هەڵسن، دڕەنگە.)

ب ـ نەچن بو خویندنگەهێ هیشتا زویە. (نەچن بۆ قوتابخانە هێشتا زووە.)

٩٥) DEFECTIVE VERB + Q⁻ (بڕوانە(٩٦)) و(١٩٢_ج)ی بەشی یەکەم و(٩٩)ی بەشی دووەم.

٩٦) ا ـ برنج پیچەك بوو. (برنجەکە تۆزێك بوو.) ب ـ ئاڤ فرەك بوو. (ئاوەکە قومێك بوو.)

٩٧) DEFECTIVE VERB + D⁻ (بڕوانە(٩٨))و(١٩٢_چ)ی بەشی یەکەم و (١٠١)ی بەشی دووەم.

٩٨) ا ـ ئەڤە ئەو کتێبە. (ئەمە کتێبەکەیە.) ب ـ ئەڤە ئەو کوڕە. (ئەمە کوڕەکەیە.)

کردەی شکانەوەی جێناوی کەسی بکەریی و بەرکاریی لەناو دروستەی مۆرفۆسینتاکسی فرێزی کرداریی لە(ش زس) و (ش ز ه)دا دەستنیشانکران ، بەڵام هەمان پرۆسە لە چێوەی فرێزی کرداریی (د ك ژ)دا ئەنجامنادرێت، هەروەك لە

پەراوێزی پێنجەمدا ئاماژەی پێدرا، دەستەی جێناوی لکاوی بەرکاریی هەبوونی نییە، لەلایەکی دیکەشەوە ڕێکەوتنی نێوان کەرەسەپەیوەندیدارەکانی ئەودیالێکتە، بەتایبەتی لە ڕستەیەکدا ،کە کردارەکەی ڕابردووی تێپەڕبێت، ڕێکەوتنی بەرکار و کردار وایکردووە ،کە بەرکار لە دروستەی سینتاکسییدا دەرنەبڕدرێت، سەبارەت بە بکەری ئەم جۆرە ڕستانەیش، لەبەرئەوەی هەمیشە ڕێکەوتن لە نێوان بکەر و کرداردا نییە، دەربڕینی بکەر خورتییە (بڕوانە(٩٩)). هەمان کردە بۆ کرداری ڕانەبردووی کارێکی پێچەوانەیە (بڕوانە(١٠٠)). کەواتە گشت ئەو دروستەمۆرفۆسینتاکسییانەی لە بەشی یەکەم و دووەمدا بۆ (ش ز س) و (ش ز ه) خرانەڕوو، لە (د ك ژ)دا دروستەی سینتاکسیین. لە (١٠٥ ـ ١٤٨)دا ئەو دروستانە بە کەرەستەی سینتاکسیی دەنوێنرێن.

٩٩) ا ـ من سێڤ خوارن. ⟵ ب ـ من (pro) خوارن. (من سێوەکانم خوارد.)
j j j j

١٠٠) ا ـ ئەز سێڤان دخوم. ⟵ ب ـ (pro) سێڤان دخوم. (من سێوەکان دەخۆم.)
j j j j

لە (٩٩_ا)دا بەرکار{سێڤ} لە ڕووی فۆرمەوە وەك تاك دەردەکەوێت، بەڵام لە ناوەڕۆکدا کۆیە، چونکە ڕێکەوتنەکەی لەگەڵ کردارەکەدا دەرکەوتنی مۆرفێمی/ ـ ان/ی بە شێوەیەکی بنجیی کەمبەها کردووە، لەبەرئەوەی ڕێکەوتنەکە نییە، ئەو دیاریدەیە لە (١٠٠_ا)دا بەدیناکرێت.[٧٧]

ا) کرداری سادە

١) کرداری تێنەپەڕ

١٠١) ا ـ کاتی ڕابردوو (بڕوانە(١٠٢))و(١٩٥)ی بەشی یەکەم و(١٠٥)ی بەشی دووەم.

١٠٢) چووم، نڤستم.

ب ـ کاتی ڕانەبردوو (بڕوانە(١٠٣)) و (١٩٦)ی بەشی یەکەم و (١٠٣)ی بەشی دووەم.

---

٧٧) لەلای فەرەیدوون عەبدول محەمەد ، دەرکەوتن و دەرنەکەوتنی مۆرفێمی / ـ ان/ی کۆ پەیوەندی بەوەوە هەیە ، کە ناوەکە کەوتبێتە دۆخەوە (چاوپێکەوتنی ڕاستەوخۆ لە ڕۆژی ٢٠٠٥/٧/٥ لە زانکۆی سلێمانیی).

١٠٣)دچم، دنڤم

پ ـ کاتی داهاتوو (بڕوانه(١٠٤))

١٠٤) دێچم، دێنڤم.

٢) کرداری تێپەڕ

١٠٥) ا ـ کاتی رابردوو، بڕوانه(١٠٦)و (١٩٨)ی بەشی یەکەم و(١٠٩)ی بەشی دووەم.

١٠٦) من هەنارتن، من خوارن، من ئینان (ناردمن، خواردمن، هێنامن)

ب ـ کاتی رانەبردوو (بڕوانه(١٠٧)) و (١٩٩)ی بەشی یەکەم و (١١٠)ی بەشی دووەم.

١٠٧) وان دهنێرم، وان دخوم، وان دئینم (دەیاننێرم، دەیانخۆم، دەیانهێێنم)

پ ـ کاتی داهاتوو (بڕوانه(١٠٨))

١٠٨) وان دێهنێرم، وان دێخوم، وان دێئینم

ب) کرداری ئاڵۆز

١٠٩) ا ـ کاتی رابردوو (بڕوانه(١١٠)) و (٢٠١)ی بەشی یەکەم و (١١٢)ی بەشی دووەم.

١١٠) من پێزانی، من لێنا (پێمزانی، لێمنا)

ب ـ کاتی رانەبردوو (بڕوانه(١١١)) و (٢٠٢)ی بەشی یەکەم و (١١٣)ی بەشی دووەم.

١١١) پێدزانم، لێدنێم (پێیدەزانم ،لێیدەنێم)

پ ـ کاتی داهاتوو (بڕوانه(١١٢))

١١٢) دێپێزانم، دێلێنم.

١١٣) ا ـ کاتی رابردوو (بڕوانه(١١٤)) و (٢٠٤)ی بەشی یەکەم و (١١٥)ی بەشی دووەم.

١١٤) مە سورکرن، مە کێمکرن (سورمانکردنەوە، کزمانکردنەوە.)

ب ـ کاتی رانەبردوو (بڕوانه(١١٥)) و (٢٠٥)ی بەشی یەکەم و (١١٦)ی بەشی دووەم.

هەواڵنامەی کتێب

١١٥) سوردكين، كێمدكين (سوریاندەكەینەوە، كزیاندەكەینەوە.)
پ ـ كاتی داهاتوو (بڕوانە(١١٦))
١١٦) دێسوركين، دێكێمكين
١١٧) اـ كاتی رابردوو (بڕوانە(١١٨)) و (٢٠٧)ی بەشی یەكەم و (١١٨)ی بەشی دووەم.
١١٨) مە دەستێ وان گرت، مە چاڤێ وان گرت (دەستمانگرتن، چاومانگرتن)
ب ـ كاتی رانەبردوو (بڕوانە(١١٩)) و (٢٠٨)ی بەشی یەكەم و (١١٩)ی بەشی دووەم.
١١٩) دەستێ وان دگرين، چاڤێ وان دگرين (دەستیاندەگرین، چاویاندەگرین)
پ ـ كاتی داهاتوو (بڕوانە(١٢٠))
١٢٠) دێدەستێ وان گرم، دێچاڤێ وان گرم.
١٢١) اـ كاتی رابردوو (بڕوانە(١٢٢)) و (٢١٠)ی بەشی یەكەم و (١٢١)ی بەشی دووەم.
١٢٢) من هەڵواسين، من دائێخستن (هەڵمواسین، داممخستن)
ب ـ كاتی رابردوو (بڕوانە(١٢٣)) و(٢١١)ی بەشی یەكەم و (١٢٢)ی بەشی دووەم.
١٢٣) وان هەلدواسم، وان دادئيخم (هەڵیاندەواسم، دایاندەخەم)
پ ـ كاتی داهاتوو (بڕوانە(١١٣))
١٢٤) دێهەلواسم، دێدائيخم.
١٢٥) اـ كاتی رابردوو (بڕوانە(١٢٦)) و (٢١٣)ی بەشی یەكەم و (١٢٤)ی بەشی دووەم.
١٢٦) من پێتێگرتن، من پێتێكردن، من پێلێنان (پێمتێگرتن، پێمتێكردن، پێملێنان)
ب ـ كاتی رانەبردوو (بڕوانە(١٢٧)) و (٢١٤)ی بەشی یەكەم و (١٢٥)ی بەشی دووەم.
١٢٧) پێتێدگرم، پێتێدكەم، پێليدينم (پێیانتێدەگرم، پێیتێدەكەم، پێیلێدەنێم)
پ ـ كاتی داهاتوو (بڕوانە(١٢٨))
١٢٨) دێپێتێگرم، دێپێتێكر، دێپێلينم.

١٢٩) اـ كاتی رابردوو (بڕوانە(١٣٠)) و(٢١٦)ی بەشی یەکەم و (١٢٧)ی بەشی دووەم.

١٣٠) من پێهەلگرتن، من پێداگرتن (پێمهەڵگرتن، پێمداگرتن)

ب ـ کاتی رانەبردوو (بڕوانە(١٣١)) و (٢١٧)ی بەشی یەکەم و (١٢٨)ی بەشی دووەم.

١٣١) پێهەلدگرم، پێدادگرم (پێیانهەڵدەگرم، پێیاندادەگرم)

پ ـ کاتی داهاتوو (بڕوانە(١٣٢))

١٣٢) دێپێهەلگرم، دێپێداگرم

١٣٣) اـ کاتی رابردوو (بڕوانە(١٣٤)) و (٢١٩)ی بەشی یەکەم و (١٣٠)ی بەشی دووەم.

١٣٤) من دەستپێکرن، من پشتتێکرن (دەستمپێکردن، پشتمتێکردن)

ب ـ کاتی رانەبردوو (بڕوانە(١٣٥)) و (٢٢٠)ی بەشی یەکەم و (١٣١)ی بەشی دووەم.

١٣٥) دەستپێدکەم، پشتتێدکەم (دەستیانپێدەکەم، پشتیانتێدەکەم)

پ ـ کاتی داهاتوو (بڕوانە(١٣٦))

١٣٦) دێدەستپێکەم، دێپشتتێکەم

١٣٧) اـ کاتی رابردوو (بڕوانە(١٣٨)) و(٢٢٢)ی بەشی یەکەم و(١٣٣)ی بەشی دووەم.

١٣٨) من پێدان سورکرن، من پێکێمکرن (پێمسورکردنەوە، پێمکزکردنەوە)

ب ـ کاتی رانەبردوو (بڕوانە(١٣٩))و(٢٢٣)ی بەشی یەکەم و(١٣٤)ی بەشی دووەم.

١٣٩) پێسوردکەم، پێکێمدکەم (پێیانسوردەکەمەوە، پێیانکزدەکەمەوە)

پ ـ کاتی داهاتوو (بڕوانە(١٤٠))

١٤٠) دێپێسورکەم، دێپێکێمکەم

١٤١) اـ کاتی رابردوو (بڕوانە(١٤٢))و(٢٢٥)ی بەشی یەکەم و(١٣٦)ی بەشی دووەم.

١٤٢) من دەست پێگەرمکرن، من چاڤ لێسورکرن. (دەستم پێگەرمکردنەوە، چاوم لێسورکردنەوە)

ب ـ كـاتى رانـەبردوو (بڕوانـە(١٤٣))و(٢٢٦)ى بەشـى يەكـەم و(١٣٧)ى بەشـى دووەم.

١٤٣) دەسـت پێگەرمدكـەم، چـاڤ لێـسوردكەم (دەسـتيانپێگەرمدەكەمەوە، چاويانلێسوردەكەمەوە)

پ ـ كاتى داهاتوو (بڕوانە(١٤٤))

١٤٤) دێدەست پێگەرمكەم، دێچاڤ لێسوركەم

١٤٥) اـ كاتى رابردوو (بڕوانە(١٤٦)) و (٢٢٨)ى بەشـى يەكـەم و(١٣٩)ى بەشـى دووەم.

١٤٦) من دەستژێبەردان ، من چاڤلێداگرتن (دەستملێبەردان، چاوملێداگرتن)

ب ـ كاتى رانەبردوو (بڕوانە(١٤٧))و(٢٢٩)ى بەشى يەكەم و(١٤٠)ى بەشى دووەم.

١٤٧) دەستژێبەرددەم، چاڤلێدادگرم (دەستيانلێبەردەدەم، چاويانلێدادەگرم)

پ ـ كاتى داهاتوو (بڕوانە(١٤٨)).

١٤٨) دێدەستژێبەردەم، دێچاڤلێداگر

٢/٣– ٨) فرێزى خستنەتەكيەك

١٤٩) CO-ORDINATE P = X⁻ + CONJ + X⁻

ياساى ژمارە (١٤٩) بـۆ(د ك ژ)ش ئـەوە دەگـەيـەنێت، كـە كـەتـەگۆرييەسينتاكـسيە چـوونيەكـەكان دەخرێنەتەكيـەك (بڕوانـە(١٥٠))و(٢٣١)ى بەشـى يەكـەم و(١٤٢)ى بەشى دووەم.

١٥٠) ا– كچەك جوان و كچەك زيرەك د پولامە دانـە. (كـچێكى جـوان و كـچێكى زيرەك لە پۆلەكەى ئێمە دان.)

ب ــ مە ل سلێمانييێ و ل هەولێرێ كەسوكارێت هەين. (ئێمـە لـە سـلێمانى و لە هەولێر كەسوكارمان هەيە.)

پ ــ من نامە دراند و من نامە سوت. (نامەكەم دڕاند و نامەكەم سوتاند.)

ت ــ يانەيا كـەركوكێ و يانـەيا سـلێمانييێ دێيارييێكـەن. (يانـەى كـەركوك و يانەى سلێمانى ياريدەكەن.)

ج ــ دەستێ من و پێ من شكەستن. (دەست من و قاچى من شكان.)

چ ــ من كورسییەك و مێزەك كڕین. (كورسییەك و مێزێكم كڕی.)

دەرخراو و دەرخەرەكان، واتە سەری واتایی و سەرە ڕێزەمانیی و مۆرفیمی دۆخ و توخمە دووبارەبووەكانی (١٥٠) لە (١٥١)دا لادەبرێن.

١٥١) ا- كچەك جوان و زیرەك د پولامە دایە.
ب ــ مە ل سلێمانی و هەولێرێ كەسوكارێت هەین.
پ ــ من نامە دراند و سوت.
ت ــ یانەیا كەركوك و سلێمانییێ دێیارییێكەن.
ج ــ دەست و پێیت من شكەستن.
چ ــ من كورسی و مێزەك كڕین.

٣/٣) جیاوازیی نێوان دروستەی چەشن و جۆرەكانی فرێز لە شێوازەكاندا

دروستەی چەشن و جۆرەكانی فرێزی بەشی یەكەم و دووەم، بەپێی ئەویاسایانەی بۆ (ش ز س) و(ش ز ھ) دەستكەوتن، بەسەر (د ك ژ)شدا تاقیكرانەوە. (د ك ژ) بەشێوەیەكی گشتیی بەپێی هەمان یاسا و مۆدێل دروستەی فرێزەكانی بەرهەمدەهێنێت. لەگەڵ ئەوەیشدا ئەم جیاوازییانەی خوارەوە هەن:

١) دروستەی فرێزی خستەپاڵی ناویی و ئاوەڵناویی لە (د ك ژ)دا دروستەیەكی واتایی و دروستەیەكی سینتاكسییان هەیە، ئەمیش دەگەڕێتەوە بۆ ئەوەی، كە بەشی یەكەمی ئەو جۆرە فرێزانە مۆرفیمی تایبەت بەخۆیان بەپێی توخمەكەیان پێوە دەلكێت، واتە مۆرفیمی خستنەپاڵ لەو دیالێكتەدا لەیەككاتدا كردەی دەرخستنی توخم و خستنەپاڵیش ئەنجامدەدات، بەڵام مۆرفیمی خستنەپاڵ لە (ش ز س) و (ش ز ھ)دا تەنیا كردەی خستنەپاڵ ئەنجامدەدەن، بۆیە لە رووی دروستەوە سەر بەكەرتی دووەمن (بڕوانە(١٥٢)). لە (ش ز ھ) و(د ك ژ)دا دروستەی خستنەپاڵی فرێزی ناویی و دەستەواژیلەی سینتاكسیی ناویی، هەرچەندە بەپێی یاسای سەركۆتایی زمانی كوردیی ئاراستەی كوكمكردنەكەیان لە چەپەوە بۆ راستە، بەڵام مۆرفیمی

دۆخی خستنەپاڵ، لەسەر سەرە ڕێزمانییەکە دەردەکەوێت، نەك سەرە واتاییەکە، ئەمەش بۆ ئەوە دەگەڕێتەوە، کە (ا) مۆرفیمی دۆخ لە کۆتایی فرێزەناوییەکاندا دەردەکەوێت. (ب) مۆرفێمەکانی / ــ ی/ و / ــ ێ/ جگە لەوەی نیشانەی دۆخ دەنوێنن، توخمی دەرخەرەکەش دەردەخەن (بڕوانە(١٠، ٤٢)) و (٩٩)،(١١٥)،(١٢٠)ی بەشی یەکەم و (٨)،(٤٢)،(٥٦)ی بەشی دووەم.بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا نموونەی (٤٦_پ)و (٥٠_پ)ی بەشی دووەم لەگەڵ یاسای پێدانی دۆخی خستنەپاڵدا ڕۆشتووە، واتە نیشانەی دۆخەکە لەسەر دەرخراوەکە دەرکەوتووە.

١٥٢) ا ـ کوڕێ تە　　　ب ـ کچا تە

پ ـ کوڕێ زیرەك　　　ت ـ کچا زیرەك

مۆرفێمەکانی (ێ، ا) لە (١٥٢)دا لە ڕووی واتاوە سەر بەکەرتی یەکەمی فرێزەکەن، بەڵام لە ڕووی سینتاکسەوە سەربە کەرتی دووەمن.

٢) (د ك ژ) دروستەی شکانەوەی بکەر و بەرکار (مۆرفۆسینتاکس)ی نییە، بەڵکو لەو دیالێکتەدا بەرهەمی زمانیی بە پرۆسەسینتاکسییەکان دەستدەکەون (بڕوانە(١٠٥ـ ١٤٨)) و (١٩٤ ـ ٢٢٩)ی بەشی یەکەم و (١٠١ ـ ١٤٠)ی بەشی دووەم.

٣) (د ك ژ) بە هەمان شێوەی (ش ز ھ) ئەرگەتیڤییە[٧٨] و ئەویش لە ڕستەیەکدا هەیە، کە کردارەکەی ڕابردووی تێپەڕ بێت (بڕوانە(٩٩_ا))و (١٤٨_ا)ی بەشی دووەم. واتە ئەرگەتیڤی لە ڕستەیەکدا نییە، کە کردارەکەی ڕانەبردووی تێپەڕ بێت (بڕوانە١٠٠_ا) و (١٤٨_ب)ی بەشی دووەم. لە دروستەی ناوەوەی فرێزەکانی ئەم دیالێکتەدا ڕێکەوتن هەیە و کاری لە دروستەی فرێزەکان کردووە، بۆ نموونە وەك ئەو ڕێکەوتنەی لە نێوان وشەی نیشانە و دەرخراوەکەیدا دەردەکەوێت (بڕوانە(١٥٣)) و(٦٨,٦٧)ی بەشی یەکەم و(٢،٣)ی بەشی دووەم. ڕێکەوتنی فرێزی ڕادەو فرێزی ناویی سادە (بڕوانە(١٥٤) و (١٥٠_ت ج)ی بەشی دووەم. بەڵام وەك (ش ز س)

٧٨) د. فەرەیدون عەبدول محەمەد و م. عادل رشید قادر (٢٠٠٢:٩٥)

ڕێکەوتن لە نێوان دەستەواژیلەی ژمارە و دەرخراوەکەیدا نییە، چونکە مۆرفێمی /ـ ان/ی کـۆ لـە (ش ز س) و (د ك ژ)دا کەمبـەهابووە (بڕوانـە(١٥٥)) و(١٥٠_چ)ی بەشی دووەم، بەڵام ئەو مۆرفێمە لە (ش ز ه)دا بەهای خۆی مـاوە(بڕوانـە(١٥٥)) و (١٥٠_اب)ی بەشی دووەم.

١٥٣) ا ـ ڤي کوڕي (ئەم کوڕە) ب ـ ڤێ بێریڤانێ (ئەم بێریڤانە)

j j j j

پ ـ ڤان جوتیاران (ئەم جوتیارانە)، ت ـ وان مامۆستایان (ئەم مامۆستایانە)

j j j j

١٥٤) ا ـ هەمي کوڕان (هەموو کوڕەکان)، ب ـ هەمي کچان (هەموو کچەکان)

j j j j

١٥٥) دوو کوڕ، سێ کچ

٤) دروستەی فرێزەکانی(د ك ژ) لە پارەکانی پێشوودا لە دەرەوەی رستەدا خرانەڕوو، ئەویش بۆ زانینی دروستە بنەڕەتییەکەیان بوو. چـونکە جێکەوتـە لـە(د ك ژ)دا وەك (ش ز ه)، بـەپێی تـوخمی فرێزەکـە مـۆرفێمی تایبـەتیی لەسـەر دەردەخـات، ئـەو مۆرفێمەش لەیەککاتدا نیشانەی توخم و دۆخیشە، بۆ نموونە دروستەی فرێزی نـاویی سادە و فرێزی دیارخەریی لە ناوەوەو دەرەوەی رسـتە دروسـتەکانیان وەکیـەك نییـە، لەبەرئەوەی فرێزی نـاویی سـادە و فرێـزی دیارخـەریی لـە بـاری نۆمنەتیڤییـدا و لـە رستەیەکدا ،کە کردارەکـەی رابـردووی تێپـەڕ بێـت، نیـشانەی دۆخییـان دێتەسـەر و نیـشانەکە بـۆ تـوخمی نێـر مـۆرفێمی / ــ ی/یـە و بـۆ تـوخمی مـێش / ــ ێ/یـە (بڕوانە(١٥٦)) و (٩) بەشی یەکەم و (١٥١)ی بەشی دووەم.

١٥٦) اـ نەوزادي نان خوار. (نەوزاد نانی خوارد.)

ب ـ خەرمانێ نان خوار. (خەرمان نانی خوارد.)

پ ـ کوڕەکي نان خوار. (کوڕێك نانی خوارد.)

ت ـ کچەکێ نان خوار. (کچێك نانی خوارد.)

بەڵام دروستە خستنەپاڵ لە (د ك ژ)دا، بەتایبەتی دروستەی دەستەواژیلەی نـاویی و فرێزی ناویی، لەناوەوە و دەرەوەی رسـتەدا نیـشانەی دۆخیـان لەسـەر دەردەکـەوێت.

نیشانەی دۆخەکەیان بەدروستەکەوەیە (بڕوانە(١٥٧)) و(٤٢)،(٥٤)،(٥٦)ی بەشی دووەم.

١٥٧) دەستێ ئازادی ⟵ ئەز دێ دەستێ ئازادی گرم.

فرێزی ناویی و دیارخەریی (د ك ژ)، گەر کردارەکە رانەبردووی تێپەڕ بێت، لە ئەکوزەتیڤییدا نیشانەی دۆخ وەردەگرن و لە نۆمنەتیڤیدا نیشانە وەرناگرن (بڕوانە(١٥٨))و(١٥٣)ی بەشی دووەم. لەلایەکی دیکەوە فرێزی ناویی و دیارخەریی لە داتیڤیدا مۆرفێمی دۆخ وەردەگرن[٧٩] (بڕوانە(١٥٩))و(١٥٤)ی بەشی دووەم.

١٥٨) ا ـ نەوزاد ئازادی دبینت. (نەوزاد ئازاد دەبینێت.)

ب ـ نەسرین خەرمانێ دبینت. (نەسرین خەرمان دەبینێت.)

پ ـ میران کوڕەکی دبینت. (نەوزاد کوڕێك دەبینێت.)

ت ـ خەرمان کچەکێ دبینت. (خەرمان کچێك دەبینێت.)

١٥٩) ا ـ من دیارییەك بۆ ئازادی هەنارت. (من دیارییەکم بۆ ئازاد نارد.)

ب ـ من دیارییەك بۆ خەرمانێ هەنارت. (من دیارییەکم بۆ خەرمان نارد.)

پ ـ من دیارییەك بۆ کوڕەکی هەنارت. (من دیارییەکم بۆ کوڕێك نارد.)

ت ـ من دیارییەك بۆ کچەکێ هەنارت. (من دیارییەکم بۆ کچێك نارد.)

هەواڵنامەی کتێب

٥) یەکێکی دیکە لە جیاوازییەکانی ئەم دیالێکتە، لەگەڵ هەردوو شێوەزارەکەی تردا، ئەوەیە ،کە جگە لە مۆرفێمی کاتی رانەبردوو، هی کاتی داهاتووشی هەیە (بڕوانە١٠٤)). مۆرفێمی کاتی داهاتوو لە بنەڕەتدا هەمان جێکەوتەی سینتاکسیی کاتی رانەبردووی هەیە، بەڵام جیاوازییەکەی لەوەدایە، کە مۆرفێمی داهاتوو لە نێوان خۆی و رەگی رانەبردوودا زیاتر لە جێکەوتەیەك بۆ فرێزی ناویی بەرکاریی و فرێزی پێشناویی جێدەهێڵێت. مۆرفێمی کاتی رانەبردوو هیچ جێکەوتەیەك بەجێناهێڵێت (بڕوانە١٦٠)) و لەگەڵ (١٦١)دا بەراوردیانبکە. سەبارەت بە مۆرفێمی رانەبردوو لە(ش ز ه)، بەهەمان شێوەی (د ك ژ) هیچ جێکەوتەیەکی بەتاڵ بەجێناهێڵێت (بڕوانە(١٦٢)، ئەو مۆرفێمە لە (ش ز س)دا لە

---

٧٩) عادل ڕەشید قادر (٢٠٠١ : ١٤_١٩) جێکەوتەی دەرکەوتنی دۆخی لە (د ك ژ)دا خستۆتەڕوو.

کرداری رانەبردووی تێنەپەڕدا جێکەوتەیەك بۆ دەربڕاوی ئاوەڵکرداریی (یش) و لە کرداری رانەبردووی تێپەڕیشدا سەرەڕای (یش)، جێکەوتەیەکی تر بۆ جێناوی لکاوی بەرکاریی بەجێدەهێڵێت (بڕوانە(١٦٣).

١٦٠) ا ـ ئەز نانی دێخوم. (من نان دەخۆم.)

ب ـ ئەز دێ نانی خوم. (من نان دەخۆم.)

پ ـ ئەز دێ چاڤێن خو ل وان سور کەم. (من چاویانلێسوردەکەمەوە.)

ت ـ ئەز چاڤێن خو ل وان سور دێکەم.

١٦١) ا ـ ئەز نانی دخوم. (من نان دەخۆم.)

ب ـ *ئەز د نانی خوم.

١٦٢) ا ـ من پەی هەرمانێ ملوو. (من بۆ کار دەچم.)

ب ـ من نان موەروو. (من نان دەخۆم.)

١٦٣) ا ـ دەشکەوم.

ب ـ دەشیفرۆشم.

هەرچەندە لە (د ك ژ)دا بەکارهێنانی رستەیەکی لە جۆری (١٦٠_ا، ت) چالاك نییە، بەڵام مۆرفیمی /دێ ـ/ی کاتی داهاتوو لە بنەڕەتدا بە رەگەکەوە لکاوە، بەڵگەش بۆ ئەمە ئەوەیە، کە لە رستەی کردار تێنەپەڕدا، ئەو مۆرفیمە بە کردارەکەوە دەلکێت (بڕوانە(١٦٤)). بە رای ئێمە هۆی جێگۆڕکێکردنی ئەم مۆرفیمە دەگەڕێتەوە بۆ ئەوەی، کە جگەلەوەی وەك مۆرفیمێکی کاتی داهاتوو بەکاردێت، توانای ئەوەشی هەیە ،کە هەڵسوکەوتی سینتاکسیی دەربڕاوەئاوەڵکردارییەکانی هەبێت، چونکە دەتوانێت دەربڕی کاتی کرداری ناو بەشەکردار و گشت بەشەکردارەکەش بێت (بڕوانە(١٦٥)).

١٦٤) ا ـ ئەز دچم.(کاتی رانەبردوو) (من دەڕۆم.)

ب ـ ئەز دێچم. (کاتی داهاتوو) (من دەڕۆم.)

١٦٥) ا ـ ئەز نامەی دێ نڤیسم. (من نامە دەنووسم.)

ب ـ ئەز دێ نامەی نڤیسم. (من نامە دەنووسم.)

له هەردوو (ش ز س) و (ش ز ه)دا مۆرفیمێك نییە، كە ئاماژە بێت بۆ دەمی داهاتوو، بەڵكو لە ئاستی سینتاكسدا ،بە هۆی فرێزی ئاوەڵكرداریی كاتەوە، داهاتوو دەستنیشاندەكرێت (بڕوانە(١٦٦_ا) و بەهەمان واتاوە لەگەڵ (١٦٦_ب)بەراوردیانبكە.

١٦٦) ا ـ من سبەینێ دەچم بۆ سەیران.

ب ـ من ساعبی ملوو پەی سەیرانی.

مۆرفیمی كاتی داهاتوو لە (د ك ژ)دا خاوەنی نیشانەی [ـ دیاریكراویی]ە، بۆیە بەهۆی فرێزی ئاوەڵكرداریی داهاتووەوە نیشانەی [+دیاریكراویی]پێدەبەخشرێت (بڕوانە (١٦٧)).

١٦٧) ئەز سبەهی دێ ئازادی بینم. (من سبەینێ ئازاد دەبینم.)

فرێزی ئاوەڵكرداریی لە گشت زمانەكاندا، كەتەگۆرییەكی ئازادە و دەتوانرێت جێگۆڕكێی پێبكرێت [٨٠]. لە (١٦٧)دا دەردەكەوێت، كە جێگۆڕكێپێكردنی مۆرفیمی / دێ ـ/، ئازادیی فرێزی ئاوەڵكرداریی {سبەینێ} لە بەشەكردارەكەدا ناهێڵێت (بڕوانە(١٦٨)).

ئەوالنامەی كتێب

١٦٨) ا ـ*ئەز دێ سبەهی نانی خوم.

ب ـ *ئەز دێ نانی سبەهی خوم.

٨٠) وانەكانی خوێندنی باڵای محەمەدی مەحویی (٢٠٠٥)

ئەنجام

١) دروستەی فرێز لە زمانی کوردیدا، کە هەشت چەشنی وەك (فرێزی دیارخەریی، فرێزی ناویی، فرێزی ئاوەڵناویی، فرێزی پێشناویی، فرێزی رادە، فرێزی ئاوەڵکرداریی، فرێزی کرداریی، فرێزی خستنەتەکیەك)ن، فرێزی ناویی چەند جۆرێکی وەك (فرێزی خستنەپاڵی خاوەنداریی رووت و زگماکیی، فرێزی خستنەپاڵی تایبەتیی)ن، فرێزی ئاوەڵناوییش دوو جۆرە، کە (فرێزی ئاوەڵناویی سادە و فرێزی خستنەپاڵی ئاوەڵناویی)ن، هەریەك لەو دروستانە بەهەمان یاسا لە (ش ز س)، (ش ز ه) و (د ك ژ)دا بەرهەمدەهێنرێن، بەڵام بڕوانە (٣ـج).

٢) فرێزی دیارخەریی لە زمانی کوردیدا هەیەو لە رووی دروستەوەو بە هۆی شکانەوەی لەناو چەشن و جۆرەکانی دیکەی فرێزەکاندا، خۆی لە فرێزی ناویی جیادەکاتەوە.

٣) (ش ز س)،(ش ز ه)و (د ك ژ) تەنیا لە رووی مۆرفۆلۆژییەوە جیاواز نین، بەڵکو لە رووی مۆرفۆسینتاکسیشەوە جیاوازییان هەیە، وەك:

ا ـ نەبوونی دروستەی مۆرفۆسینتاکسیی لە (د ك ژ)دا. سەرەوریزبوونی کەرەستەکان لە دروستەی مۆرفۆسینتاکسیی کرداری سادەی (ش ز ه)و (ش ز س)دا جیاوازن.

ب ـ مۆرفێمی کاتی رانەبردوو، لە شێوەزارەکاندا هەمان نیشانەی سینتاکسییان هەیە، کە رانەبردووە، بەڵام هەمان رەفتاری سینتاکسییان نییە: ئەوەی (ش ز س دوو جێکەوتە بۆ دەربڕاوی ئاوەڵکرداریی / ـ یش/ و جێناوی لکاوی بەرکاریی بەجێدەهێڵێت.

پ ـ لە (ش ز ه) و (د ك ژ)دا، فرێزەکانی ناویی و خستنەپاڵی ئاوەڵناویی و دیارخەرییش لە بارەکانی نۆمینەتیڤیی و داتیڤیی و ئوکوزەتیڤییدا نیشانەی دۆخیان لەسەر دەردەکەوێت. بەڵام نیشانەی دۆخ لە (ش ز س)دا کەمبەهابووە، چونکە جێکەوتە چەسپاوەکان بارەکان دەردەخەن. مۆرفێمی توخمیش، کە لە (ش ز ه)و (د ك ژ)دا لەسەر فرێزە ناویی دیارە، لە (ش ز س)دا وەك نیشانەیەکی واتایی لەناو فرێزەناوییەکەدایەو کەمبەهابووە.

ت ـ ئەو مۆرفێمەی، کە فرێزی خستنەپاڵی ناویی هەرسێ شێوەزارەکە پێکەوە دەبەستێتەوە، لە رووی هەڵسوکەوتی سینتاکسییەوە چوونیەکە، بەڵام لە فۆرمدا جیاوازە. مۆرفێمی / ـ ی/ بۆ خستنەپاڵی (ش ز س)یە، / ـ و/ بۆ خستنەپاڵی (ش ز ه)یە، لە (د ك ژ)دا، بە پێی توخمی کەرتی یەکەمی فرێزەکە دەگۆڕێت، بۆیە ئەگەر کەرتی یەکەمی نێر بوو ئەوا مۆرفێمی خستنەپاڵ / ـ ێ/یە، ئەگەر مێش بوو ئەوا / ـ ا/یە، کەواتە مۆرفێمی خستنەپاڵی (ش ك ژ) لە رووی واتاوە سەر بەکەرتی یەکەمە و لە رووی دروستەشەوە سەر بەکەرتی دووەمی فرێزەکەیە. لە مۆرفێمی خستنەپاڵی ئاوەڵناوییشدا، هەمان فۆرم لە ئارادایە، بەڵام لە (ش ز ه)دا شێوەکەی دەبێتە / ـ ی/ و ئەمەش بەڵگەیە بۆ ئەوەی، کە فرێزی خستنەپاڵی ئاوەڵناویی لە خستنەپاڵی ناویی جودایە.

ج ـ مۆرفێمی ناسراویی / ــ ەکە/ لە هەردوو (ش ز ه) و (ش ز س) خاوەنی فۆرمی تایبەتی خۆیەتی، بەڵام لە (د ك ژ)دا جێکەوتە پاساوی فرێزەدیارخەرەییەکەیە.

٤) شێوەزارەکان بکەر خراون، بەڵام (د ك ژ) بەرکارخراویشە، ئەمەش لە رستەیەکدا روودەدات، کە کردارەکەی رابردووی تێپەڕ بێت، چونکە لەو کاتەدا بەرکار و کردار لە کەس و ژمارەدا رێکەوتوون،(بەڵام بڕوانە نموونەی (٩٩_ا)ی ئەم بەشی سێیەم).

٥) هەرسێ شێوەزارەکە، بۆ بەرهەمهێنانی فرێزەکانیان، کار بە دروستەی دەستەواژەودەستەواژێلە دەکەن، چونکە فرێزەکانیان پرۆژەیەکی کراوەن.

٦) لە هەرسێ شێوەزارەکەدا، وشەی ناو بە نیشانەی [+ گشتیی]ەوە گۆکردنی سینتاکسیی فرێزی نابێت، بۆیە ناوی گشتیی بە هۆی قورسایی خستنسەرەوە یان لە رێی دەرکەوتنی لە جێکەوتەی فرێزی ناوییدا وەك فرێز گۆدەکات.

٧) دەرخەرو دەرخراو لەو شێوەزارانەدا هەمان سەرەوڕیزبوونیان هەیە. بە پێی یاسای سەرکۆتایی زمانی کوردی، دەرخەرەکانی پێشەوە سەری حکومکەر نین، تەنیا ئەوانەی دواوە لە چەپەوە بۆ راست توانای حوکمکردنیان هەیە، جگە لە فرێزی پێشناویی، کە ئاراستەی حوکمکردنەکەی پێچەوانەیە.

پوختە

هەنگاوەکانی ڕێبازی لێکۆڵینەوەی شیکەرەوەی پەسنکەرانە لە پێڕەوی ڕێزمانی بەرهەمهێنانـدا، بەسەر داتاکانی دیالێکت و شێوەزارەسەرەکییەکانی زمانی کوردییدا جێبەجێکراون. لەگەڵ ئەوەیشدا، کە جیاوازیی لە نێوانیاندا هەیە، هاوبەشیی دروستەیی چەشنی فرێزەکانیان، یەکبوونی زمانی کوردیی دەردەخات، بە واتا کە وەکیەکیی و لەیەکچوونی بنەڕەتیی لە نێوان دیالێکت و شێوەزارەکانیدا هەن.

پەیکاڵ لەگەڵ بەشەکانیدا هەشت چەشنی سەرەکیی و چەند جۆرو وەچەجۆرێکی فرێز لە کرمانجی خواروو ـ شێوەزاری سلێمانییدا دەرهێنراون و خراونەتەڕوو، کە جگە لە فرێزی پێشناویی، گشت فرێزەکان بە یاسای سەرکۆتایی دروستبوون. دەرخەرەکانەی پێشەوە سەری حوکمکەر نیین، بۆیە دەرخەرەکانی (ژمارە، پلە، نازناو، ناوی ئاوەڵکرداریی) بەر لە دەرخراوەکان هاتوون، جگە لە فرێزی رادە ،کە دەرخەری پێشەوەیەو لە ناو فرێزی ناویی و دیارخەریدا شکاوەتەوە. لە دوایشدا داڕشتنی دروستەکان و یاسای هەڵگواستنیان شێوازبەندانە داڕێژراون.

لە بەشی دووەم و سێیەمدا دروستەو داڕشتەو یاساکانی بەرهەمهێنانیان لەگەڵ داتاکانی شێوەزاری هەورامی و دیالێکتی کرمانجی ژووروودا بەراوردکراون و تاقیکراونەتەوە.

لە ئەنجامدا هاوبەشیی گشتیی دروستەو یاساکان لەگەڵ جیاوازیی مۆرفۆلۆژیی و مۆرفۆسینتاکسیی پێشکەشکراون.

هەوالنامەی کتێب

Abstract

The steps of analytic descriptive approach in generative grammar are applied upon the data which are taken from different dialects and sub dialects of the Kurdish language. However, there are differences among them; they share in the constituent of the types of phrases which reflect the unity of the Kurdish language. (I.e. there are basic isomorphs similarities among dialects and sub dialects).

Parallel with the other eight principal types, different kinds and sub kinds of phrases in the southern Kurmanji /sub dialect of Suleimani are investigated and displayed, with exception to the prepositional phrase, all phrases are built by the rule of the head at the end of the phrase. Pre modifiers do not govern the head. Hence, Pre modifiers such as (numbers, degree, and noun-like adverbial) come before modifiers in this the quantitative phrases which are Pre modifiers in the noun and determiner phrases and embedded in them are excluded finally, the constituent structure and their transformational rules and their formula are formalized.

In second and third chapter, the structure and their representative, the generative rules and the data of sub dialect of Hawrami and northern Kurmanji are compared and examined, consequently. General constituents and rules are presented with the variation in different aspects of morphology and morph syntax.

هەزاران کتێب

هەواڵنامەی کتێب

هێما و کورتکراوەکان

/	یان
Ø	مۆرفێمی بەتاڵ
←	دەبێت بە
*	نارێزمانی
ف ن	فرێزی ناویی
[ ]	نیشانەی واتایی
{ }	فرێز و دەستەواژیلە
ش ز س	شێوەزاری سلێمانیی
ش ز ه	شێوەزاری هەورامیی
د ك ژ	دیالێکتی کرمانجی ژووروو
/ /	مۆرفێم
/... .-/	پێشگر
/- ... ./	پاشگر
X^{-}	فرێزی هەمەجۆر

هەواڵنامەی کتێب

ناوی تایبەتیی کەس	ناوی مرۆڤ
ناوی تایبەتیی	ناوی شار و شاخ و ناوچە و. .....
ناوی گشتیی	ناوی گشتی هەردوو جۆرە ناوە تایبەتییەکان
Dem.	Demonstrative
Det	Determiner
DEG	Degree
d / det	مۆرفیێمی خستەپاڵ
N^-	فرێزی ناویی سادە (کراوە)
$N^=$	فرێزی خستنەپاڵی ناویی (کراوە)
A^-	فرێزی ئاوەڵناویی سادە(کراوە)
$A^=$	فرێزی خستنەپاڵی ئاوەڵناویی (کراوە)
A	ئاوەڵناو
N	ناو
PP/P^-	فرێزی پێشناویی
؟؟	لە رووی رێزمانییە گومانی لەسەرە
D^-	فرێزی دیارخەریی(کراوە)
Adv.P	فرێزی ئاوەڵکرداریی
Q^-	فرێزی رادە
Art	ARTICLE
POSS	POSSESSIVE
COM	COMPARATIVE
CONJ	CONJUNCTION

هەواڵنامەی کتێب

لیستی زاراوەکان

ئـ	
Accusative	ئەکوزەتیڤ
Ergative	ئەرگەتیڤ
ب	
Subject	بەشە بکەر
Predicate	بەشە کردار
پ	
Descriptive	پەسنکەرانە
Adjunction	پیاهەڵواسین
Degree	پلە
Comparative	پلەی بەراورد
Superlative	پلەی باڵا
ت	
Complement	تەواوکەر
Binding	تیۆری بەستنەوە
Government	تیۆری حوکمکردن
ج	
Positions	جێکەوتە
Kind	جۆر
چ	
Type	چەشن
ح	
Governor	حوکمکەر
خ	
Obligatory	خورتیی
Possessive	خاوەندارێی
د	
Determiner	دیارخەر
Structure	دروستە

Dative	داتیڤ
Complementary distribution	دابەشبوونی تەواوکەرانە
Syntactical coin	دەرکەوتنی سینتاکسیی
Adverbial utterances	دەربڕاوی ئاوەڵکرداریی
SubPhrase	دەستەواژیلە (پرۆژەی ناوەندیی X^{-})
Phrase	دەستەواژە (پرۆژەی کراوە $X^{=}$)
ڕ	
Agreement	ڕێکەوتن
Quantifier	ڕادە
Semantic roles	ڕۆڵی بابەتانە
ز	
Pro – Drop language	زمانە بکەرخراوەکان
س	
Optionally	سەرپشکیی
Head	سەر
Functional head	سەری ڕێزمانیی
Semantic head	سەری واتایی
ش	
Inflection	شکاندنەوە
Analysis	شیکاریی
ف	
Prepositional phrase	فرێزی پێشناویی
Determiner phrase	فرێزی ديارخەریی
Inherent possessive genitive phrase	فرێزی خستنەپاڵی خاوەنداریی زگماکیی
genitive phrase	فرێزی خستنەپاڵ
possessive genitive phrase	فرێزی خستنەپاڵی خاوەنداریی
Co – Ordinate phrase	فرێزی خستنەتەکیەك
proper genitive phrase	فرێزی خستنەپاڵی تایبەتیی
Simple noun phrase	فرێزی ناویی سادە
Adjective genitive phrase	فرێزی خستنەپاڵی ئاوەڵناویی
ق	

Stress	قورسایی خستنەسەر
ك	
Defective verb	کرداری ناتەواو
Lexical category	کەتەگۆری فەرهەنگیی
Syntactical category	کەتەگۆری سینتاکسیی
Redundant	کەمبەها
گ	
Function	گۆکردن
م	
Morph syntax	مۆرفۆسینتاکس
ن	
Articles	ناسراویی و نەناسراویی
Feature	نیشانە (مۆرك)
Nominative	نۆمینەتیڤ
ه	
Syntactical conduct	هەڵسوکەوتی سینتاکسیی
و	
Constituent	وەچەپێکهاتە
Subcategorization	وەچەرەگەزدیاریکردن
Demonstrative	وشەی نیشانە
Subkind	وەچەجۆر

هەوالنامەی کتێب

سەرچاوەکان

١– بە زمانی کوردیی:

ا– کتێب

١. ئەورەحمانی حاجی مارف، ڕێزمانی کوردی، بەرگی یەکەم (وشەسازی)، بەشی دووەم- جێناو- دار الحریە للگباعە، بەغدا، ١٩٨٧

٢. ئەورەحمانی حاجی مارف، ڕێزمانی کوردی، بەرگی یەکەم (وشە سازی)، بەشی چوارەم ژمارەو ئاوەڵکردار، دار الحریە للگباعە، بەغدا، ١٩٨٨

٣. صادق بهاو الدین ئامێدی، ڕێزمانا کوردی، چاپا یەکێ، چاپخانەی دارالشۆن الپقافیە العامە، بەغدا، ١٩٨٧

٤. محەمەد ڕەزای باتینی، ئاوڕێکی تازە بۆ سەر ڕێزمان، چاپ و بڵاوکردنەوە: سوید، وەرگێڕانی لەفارسیەوە: حەسەنی قازی، سوید، ١٩٩٣(ساڵی وەرگێڕان).

٥. محەمەدی مەحویی، ڕستەسازی کوردیی، زانکۆی سلێمانی، ٢٠٠١

٦. محەمەدی مەحویی و نەرمین عومەر، مۆدێلی ڕێزمانی کوردی، چاپخانەی شارەوانی سلێمانی، ٢٠٠٤

٧. وریا عومەر ئەمین، چەند ئاسۆیەکی تری زمانەوانی، بەرگی یەکەم، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، هەولێر، ٢٠٠٤

ب– نامەی زانکۆیی (بڵاونەکراوە) :

١. ئازاد ئەحمەد حسێن، ئەرکی ئەدڤێربڵ لە فراوانکردنی فرێزی کاریدا، نامەی ماجستێر، کۆلێژی زمان، زانکۆی سلێمانی، سلێمانی، ٢٠٠١

٢. ئەبو بەکر عومەر قادر، بەراوردێکی مۆرفۆسینتاکسی لە زمانی کوردی و فارسی دا، نامەی دکتۆرا، کۆلێژی زمان، زانکۆی سلێمانی، سلێمانی، ٢٠٠٣

٣. تارا موحسن قادر، جێناو: لێکدانەوەیەکی نوێ لەزمانی کوردیدا، نامەی ماجستێر، کۆلێژی زمان، زانکۆی سلێمانی، سلێمانی، ٢٠٠٤

٤. حاتەم ولیا محەمەد، فرێزی ناوی و فرێزی کاری لەکرمانجیی ژووروودا، نامەی ماجستێر، کۆلێژی زمان، زانکۆی سلێمانی، سلێمانی، ٢٠٠٠

٥. شێرکۆ حەمەئەمین قادر، مۆرفیمە بەندە لێکسیکی و ڕێزمانییەکان و ئەرکیان لە دیالێکتی گۆراندا، نامەی ماجستێر، کۆلێژی زمان، زانکۆی سلێمانی، سلێمانی، ٢٠٠٢

٦. عادل ڕەشید قادر، توخم لە زمانی کوردیدا، نامەی ماجستێر، کۆلێژی زمان، زانکۆی سلێمانی، سلێمانی، ٢٠٠١

٧. فەرەیدون عەبدول محەمەد، چەند لایەنێکی ڕستەسازیی زاری هەورامی، نامەی دکتۆرا، کۆلێژی ئاداب، زانکۆی سەلاحەدین، هەولێر، ١٩٩٨

٨.	محەمەد عومەر عەول، دابەشبوونی کرداری لێکدراو لە رووی داڕشتن و ئەرکەوە، نامەی ماجستێر، کۆلێژی زمان، زانکۆی سلێمانی، سلێمانی، ٢٠٠١
٩.	مهاباد کامل عەبدوڵلا، کار لە کرمانجی ی خوارو و هەورامی دا، نامەی ماجستێر، کۆلێژی ئاداب، زانکۆی سەلاحەددین، هەولێر، ١٩٩٦
١٠.	هیدایەت عەبدوڵلا موحەمەد، رێکەوتنی واتایی ناو و ئاوەڵناو لە زمانی کوردیدا، نامەی دکتۆرا، کۆلێژی زمان، زانکۆی سلێمانی، سلێمانی، ٢٠٠٣

پ- گۆڤار :

١.	فەرەیدون عەبدول محەمەد، عادل رەشید قادر، دۆخ لە کرمانجیی ژووروودا، گۆڤاری زانکۆی سلێمانی، بەشی (B) ژمارە (٩)، ٢٠٠٢
٢.	محەمەد مەعرووف فەتاح، خۆیەتی لە زاری سلێمانی دا، گۆڤاری کۆڕی زانیاری عێراق ((دەستەی کورد)), بەرگی حەوتەم، ١٩٨٠

٢- بە زمانی فارسیی :

- خسرو غلامعلی زاده، ساخت زبان فارسی، مجتمع چاپ ونشر رویداد، چاپ اول، ١٣٧٤

٣- بە زمانی ئینگلیزیی :

1. Ahmad, M. F., The Tense and Aspect system in Kurdish, A Thesis Submitted for the Degree of Doctor of philosophy, University of London, London 2004.

2. Burton-Roberts, N., Analysing Sentences, Lancaster University, 1997.

3. Jacobsen, B., Modern transformational grammar, Amsterdam, Netherlands, 1985.

4. Quirk, R. & Greenbaum, S., A University Grammar of English, Hong Kong, 1973.

5. Radford, A., Transformational Syntax, university press: Cambridge, 1988.

6. Radford, A., Syntax: Minimalist introduction, Cambridge University, Cambridge, 1997.

7. Stageberg, N. c., an introductory English grammar, United States of America, 1971.

8. Zeydan, A. I., A Syntactic study of prepositional phrases in the Standard English and Bahdinani Kurdish, Salahdeen Unversity, Hawler, 2002.

هەزارنامەی کتێب